

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Michal Mareš

**Diverzifikace v rámci evropského exportního
směru jako základ energetické bezpečnosti
Ruské federace**

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Michal Mareš**

Vedoucí práce: **PhDr. Bohuslav Litera, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2. února 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Mareš, Michal: Diverzifikace v rámci evropského exportního směru jako základ energetické bezpečnosti Ruské federace. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 112 s. Vedoucí diplomové práce: PhDr. Bohuslav Litera, CSc.

Anotace

Diplomová práce „Diverzifikace v rámci evropského exportního směru jako základ energetické bezpečnosti Ruské federace“ pojednává, jak již napovídá název, o přístupu Ruska k diverzifikaci, jako klíčovém nástroji pro posilování energetické bezpečnosti. Nerozebírá však všechny druhy diverzifikace, ale pouze diverzifikaci transportních cest v rámci evropského směru, jako naprosto dominantního směru pro export ruských energetických surovin. Práce tedy analyzuje současné hlavní ruské energetické projekty z oblasti exportní infrastruktury a snaží se na základě množství pramenů a literatury, ale také osobní zkušenosti autora s fungováním ruského energetického sektoru, jakožto energetických sektorů dalších zemí bývalého Sovětského svazu, poskytnout komplexní pohled na budoucí vývoj těchto projektů i na dopad jejich realizace na ruské energetické odvětví, stejně jako na energetický sektor dalších (v první řadě evropských) zemí.

Annotation

Diploma thesis „Diversification of export infrastructure in European direction as a basis for strengthening energy security of the Russian Federation “ are focused on Russian approach to the realization of energy infrastructure projects at first in European export direction. These thesis analyze current state of play of key Russian infrastructure projects in oil as well as gas sector and tray to point out all consequences connected with completion of this new infrastructure, which may affect current supply scheme for Europe, particularly for its central and eastern part. The Diploma thesis are based on large scale of literature and sources as well as on autor’s personal experiences with functioning of energy sector of Russia an other CIS countries.

Klíčová slova

Rusko, energetika, energetická bezpečnost, diverzifikace, exportní infrastruktura

Keywords

Russia, energy, energy security, diversification, export infrastructure

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 14. ledna 2010

Michal Mareš

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Bohuslavu Literovi, CSc. za odborné vedení práce a také Mgr. Karlu Svobodovi za poskytnuté konzultace v průběhu psaní diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	3
Úvod do problematiky:	3
Cíle práce a metodologie:	3
Zhodnocení pramenů a literatury:.....	4
1. Energetická bezpečnost - vysvětlení základních pojmů.....	7
1.1. Definice energetické bezpečnosti:	7
1.1.1. Energetická bezpečnost - pohled států dovážejících energetické suroviny (importérů/spotřebitelů):	9
1.1.2. Energetická bezpečnost - pohled států vyvážejících energetické suroviny (exportérů/producentů):	10
1.1.3. Energetická bezpečnost - pohled tranzitních zemí:.....	11
1.2. Faktory ohrožující energetickou bezpečnost:	13
1.2.1. Ekonomické faktory:	14
1.2.2. Sociální faktory:	15
1.2.3. Přírodní faktory:	16
1.2.4. Technické a technologické faktory:	17
1.2.5. Správně-právní faktory:	18
1.2.6. Politické a zahraničně-politické faktory ohrožujících globální energetickou bezpečnost:.....	19
1.3. Diverzifikace jako nejčastěji přijímané opatření přispívající ke zvýšení globální energetické bezpečnosti:	22
1.3.1. Diverzifikace zdrojů a transportních cest:	22
1.3.2. Alternativní zdroje - diverzifikace způsobů výroby energie:.....	24
1.3.3. Další možné způsoby zvyšování energetické bezpečnosti:.....	26
1.4. Globální energetická bezpečnost a role Ruska v ní:	27
2. Ropný sektor	30
2.1. Význam ruské ropy pro Evropu:	30
2.1.1. Pozice EU 27 na globálním ropném trhu:	31
2.1.2. Základna ruského ropného průmyslu - naleziště pro Evropu:	34
2.2. Konsolidace ruského ropného sektoru a vytýčení hlavních cílů jeho energetické politiky:.....	38
2.3. Existující infrastruktura, její využití, nové projekty a dopady jejich realizace na energetickou bezpečnost Ruska i EU:	40

2.3.1. Budoucnost systému Družba – legitimní transportní cesta nebo nástroj k prosazování ruského vlivu ve středovýchodní Evropě?.....	41
2.3.2. Baltský ropovodný systém (BTS a BTS II) – naplnění ruských strategických diverzifikačních cílů – základ ruské energetické bezpečnosti:	47
2.4. Zdroje střední Asie a kaspické oblasti jako základ plnění ruských kontraktů:	53
3. Plynárenský sektor	58
3.1. Struktura ruského plynárenského sektoru:	58
3.1.1. Základna ruského exportu do Evropy	59
3.2. Rusko–ukrajinské vztahy v plynárenské oblasti. Krize z ledna 2009 a její dopad na EU jako největšího ruského odběratele:	63
3.3. Vzájemná závislost EU a Ruska na importu/exportu ruského plynu do Evropy:	70
3.3.1. Nord Stream:	72
3.3.2. South Stream	78
3.4. Střední Asie mezi Ruskem a Čínou	83
Závěr.....	88
Resume	94
Seznam zdrojů	96
Seznam tabulek	105
Seznam příloh.....	105
Tabulky.....	106
Přílohy	109

Úvod

Úvod do problematiky:

Energetická bezpečnost je v současné době jedním z nejvíce sledovaných a diskutovaných témat, ať již na politické nebo odborné úrovni. Značně k tomu přispěl celosvětový růst spotřeby energetických zdrojů spojený s růstem cen těchto surovin, které po krátkém a strmém pádu způsobeném světovou hospodářskou krizí, opět nabírají stoupající tendenci. Vliv na zvýšení zájmu o toto téma pak měl i zostřující se zápas o suroviny vyvolaný právě vstupem nových velkých spotřebitelů na globální energetický trh. V neposlední řadě se ukázala strategická nutnost zajištění energetické bezpečnosti při několika krizích z nedávné doby, z nichž ta největší z počátku roku 2009 dala otázkám energetické bezpečnosti zcela novou prioritu. Základním nástrojem pro zvyšování energetické bezpečnosti je pak diverzifikace, ať již se jedná o diverzifikaci zdrojů, dodavatelů, odběratelů nebo transportních cest. Rusko, jehož ekonomika je založená právě na těžbě a exportu nerostných surovin, věnuje otázkám spojeným se zajišťováním energetické bezpečnosti maximální pozornost. Ruské využívání diverzifikačního nástroje v rámci evropského exportního směru, jako klíčového nástroje pro zvyšování jeho energetické bezpečnosti, se stalo předmětem zkoumání této práce.

Cíle práce a metodologie:

Mým původním záměrem bylo vytvořit komplexní charakteristiku ruského energetického sektoru a na základě této charakteristiky pak určit, zda a jakým způsobem využívá Rusko své energetické suroviny při dosahování zahraničně politických cílů. Zároveň jsem zamýšlel analyzovat možnosti Ruska rozdělit svůj export energetických surovin do třech základních směrů – Evropa, Asie a severní Amerika. Takto široké vymezení tématu by však svým rozsahem přesáhlo parametry diplomové práce, a proto jsem byl nucen přistoupit k zúžení zkoumané problematiky. Kvůli tomu se pak změnila i předpokládaná struktura práce. Svou pozornost jsem zaměřil na diverzifikaci, jako jeden ze základních cílů ruské energetické strategie a zároveň klíčový aspekt energetické bezpečnosti všech států bez ohledu na jejich postavení na globálním energetickém trhu. V práci se však, z již zmiňovaného důvodu, nevěnuji diverzifikaci ruského vývozu do třech výše uvedených směrů, ale rozebírám tuto problematiku v rámci jediného, přesto však nejvýznamnějšího, exportního směru ruských dodávek, a to směru evropského.

Základní otázkou, na kterou by měla tato práce nalézt odpověď je, zda a za jakých podmínek je Rusko schopné provést diverzifikaci svých exportních tras v rámci evropského směru vývozu a jaké bude mít tato diverzifikace dopad na samotné Rusko, ale i na ostatní evropské státy.

Hlavní tezí, se kterou pak pracuji ve vlastním textu této práce, je tvrzení, že Ruský energetický sektor prochází, díky naplňování diverzifikačních cílů, jež se soustředily v první řadě na evropský exportní směr, kvalitativní změnou. Tato změna ovlivní budoucí vývoj v energetickém sektoru nejen v Rusku, ale i v dalších zemích. Druhou tezí, kterou se snažím ve své práci dokázat, je rozdílný charakter ruského ropného a plynárenského sektoru a také rozdílný přístup ruské vlády k těmto dvěma klíčovými energetickým odvětvím, z čehož vyplývají i různé výsledky diverzifikačního úsilí ve zmiňovaném vývozním směru.

Při psaní své diplomové práce jsem použil komparativní metodu založenou na detailní analýze velkého množství dostupných pramenů, ale i oficiálních vystoupení předních politiků či managerů energetických společností, nebo osobních rozhovorů s osobami majícími výrazný vliv na fungování energetického sektoru.

Zhodnocení pramenů a literatury:

Téma energetické bezpečnosti je dnes velmi aktuální a také populární, proto existuje celá řada pramenů a literatury zabývající se právě energetickou problematikou. Dostupnost těchto materiálů je však v České republice jen velmi omezená. Proto jsem k získání základních materiálů pro tuto práci využil svého studijního pobytu v Ruské federaci na Moskevské státní univerzitě v letním semestru roku 2008.

Vývoj v energetické oblasti jde však velmi rychle dopředu, a proto je častým problémem děl vycházejících ve formě monografií, že jsou již v době svého vydání zastaralá a údaje v nich již mnohdy neodpovídají aktuálnímu stavu věcí. Proto jsem z materiálů tohoto typu čerpal převážně v úvodní kapitole své práce, která je především teoretická a vychází z obecně platných principů, k jejichž modifikaci nedochází takovým tempem, jako k reálnému vývoji v samotném energetickém sektoru.

Dalším typem materiálů, ze kterých jsem čerpal, jsou studie a vědecké analýzy předních světových autorů a institucí zabývajících se energetickou problematikou. Mnoho těchto studií však není veřejně dostupných a zájemci se k nim mohou dostat jen po zaplacení

nemalých finančních obnosů. Přesto je však možné nalézt práce západních i ruských autorů, které nejsou zpoplatněny, a přesto přinášejí kvalitní informace o již zmiňované energetické problematice. Tyto studie pak reagují na aktuální události ve sledovaném sektoru a informace v nich obsažené jsou tak mnohem blíže realitě, než v dílech monografického typu. Nejvyšší zahraniční práce zabývající se ruským energetickým sektorem a energetickou bezpečností této země pak vznikají ve Spojených státech, Velké Británii a také ve skandinávských zemích, které mají vyspělý vzdělávací a výzkumný systém a zároveň jsou k Rusku velmi blízko, takže lépe zohledňují místní realitu a jsou schopny lépe analyzovat ruské kroky také s ohledem na kulturu a tradice této země. Práce západních autorů jsou pak více otevřené a kritické, než díla jejich ruských kolegů. Na druhé straně je z nich v některých případech patrná nedostatečná schopnost vnímat realitu z ruského pohledu. Zmiňovaná malá empatie vychází, především u amerických, ale i u některých evropských prací, z geografické a někdy i kulturní a hodnotové vzdálenosti Ruska a také z faktu, že autoři těchto prací pocházejí ze zemí, jejichž zájmy se v energetické oblasti mohou střetávat se zájmy ruskými a tito autoři pak do svých prací promítají pochopitelný a mnohdy i oprávněný strach z ohrožení zájmů a bezpečnosti své země právě chováním Ruské federace. Ruské studie pak naopak ve většině případů hájí státem prosazovanou politiku a nejsou tak schopny připustit, že některé ruské kroky mohou poškodit nejen jiné země, ale ve výsledku především samotné Rusko. Hlavním ruským „opozičním“ autorem věnujícím se energetické problematice je Vladimír Milov - bývalý náměstek ministra energetiky Ruské federace. Milov zná velmi dobře ruské prostředí, a tak může kvalitně zhodnotit hlavní hrozby, kterým musí Moskva při uplatňování své energetické politiky čelit. Milov se ale nerozešel se současnými vládními představiteli v dobrém, a tak se v jeho pracích objevuje pouze kritika současného stavu bez toho, aniž by zhodnotil také pozitivní kroky.

Veškeré informace týkající se energetického sektoru a energetické bezpečnosti všech zemí jsou velmi citlivé a přístup k nim není jednoduchý. Klíčovými primárními prameny mé práce jsou tak platné zákony Ruské federace, oficiální dokumenty ruské vlády, zejména pak dvě ruské energetické strategie, a také oficiální statistické přehledy, především informační ročenky o stavu ruského palivo-energetického komplexu. Dalším důležitým primárním pramenem byly statistické a analytické ročenky renomovaných světových institucí a společností, jakými jsou Mezinárodní energetická agentura, Organizace států vyvážejících ropu, Ministerstvo energetiky USA, Evropský statistický úřad nebo britská energetická společnost British Petroleum.

Protože jsem se poslední více než rok každodenně profesně zabýval problematikou energetické bezpečnosti a stavem energetického sektoru zemí EU, ale i bývalého Sovětského svazu, staly se jedním z pilířů mé práce také rozhovory s významnými představiteli energetického odvětví a informace získané na mnoha mezinárodních konferencích pořádaných za účasti prezidentů a premiérů hlavních producentů, tranzitních i spotřebitelských zemí. Tyto informace mi pak pomohly utvořit si obrázek o aktuálním stavu realizace hlavních ruských cílů v energetickém sektoru a dopadu této realizace na ostatní země.

Pro získání informací jsem také využíval internetových stránek hlavních energetických společností, ruských, ukrajinských, evropských i amerických médií a také stránek týkajících se ruského energetického sektoru přinášejících každodenní přehled článků o energetice vyšlých v ruskojazyčných denících v Ruské federaci i dalších státech bývalého Sovětského svazu.

1. Energetická bezpečnost - vysvětlení základních pojmů

1.1. Definice energetické bezpečnosti:

Pojem energetická bezpečnost je velmi široký a existuje celá řada definic, které se snaží o jeho co nejpřesnější vymezení. Tyto definice se pak od sebe odlišují v závislosti na tom, jestli se snaží vymezit energetickou bezpečnost jednotlivého subjektu nebo energetickou bezpečnost nějakého celku skládajícího se z více subjektů.¹ Při definování energetické bezpečnosti státu je pak rozhodující, jedná-li se o stát, který je čistým dovozcem nebo čistým vývozcem energetických surovin, případně jedná-li se o tranzitní zemi.

Základní a všeobecně přijímanou definicí energetické bezpečnosti je ta, která říká, že energetická bezpečnost je stav, kdy je daný subjekt schopen zabezpečit si potřebné množství energetických zdrojů za ekonomicky přijatelnou cenu.² Pokud bude daným subjektem v této definici stát, pak energetická bezpečnost znamená schopnost státu zabezpečit jednotlivé občany, ekonomiku i celou společnost před hrozbou deficitu v dodávkách energie, a to prostřednictvím zajištění dostatečného množství energetických surovin za ekonomicky přijatelnou cenu.

V této definici se objevují dvě spojení, která potřebují ještě dále upřesnit. Těmito spojeními jsou: potřebné/dostatečné množství energetických surovin a ekonomicky přijatelná/dostupná cena. V prvním případě je další definování o něco jednodušší. Potřebné neboli dostatečné množství energetických surovin je takové množství:

- a) Které za normální každodenní situace pokryje veškerou poptávku subjektu. V případě, že tímto subjektem je stát, je dostatečné množství takové množství, které pokryje poptávku daného státu tj. obyvatelstva, ekonomiky, armády a celé společnosti.³ Výše a struktura této poptávky pak závisí na velikosti státu, počtu obyvatel, ekonomické vyspělosti země, přírodních podmínkách a také na tom, zda

¹ V zásadě platí, že čím větší celek definujeme, tím je definice obecnější.

² Tuto definici považují za všeobecně přijímanou jak západní, tak ruští autoři: Skinner, R., Arnott R.: The Oil Supply and Demand Context for Security of Oil Supply to the EU from the GCC Countries, Report, WPM 29. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2005.; Monaghan, A.: Russian oil and EU energy security. Conflict Studies Research Centre, Defence Academy of the UK. Swindon. 2005; Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика / Союз нефтегазопромышленников России. - М.: Ист Брук, 2005.; Кокошин Андрей: Международная энергетическая безопасность. Европа, Москва, 2006; Воропай, Н.И.: Энергетическая безопасность. Термины и определения.– М.: ИАЦ Энергия, 2005

³ Воропай, Н.И.: Энергетическая безопасность. Термины и определения.– М.: ИАЦ Энергия, 2005

se daný stát řadí mezi importéry nebo exportéry energetických surovin, případně mezi tranzitní země.

- b) Které v extrémní a krizové situaci zabezpečí pokrytí minimálního nezbytného objemu energetických surovin potřebných k fungování subjektu. Přičemž minimální nezbytný objem znamená celkové množství energetických surovin nutných k tomu, aby nedošlo k přerušení dodávek energie. Pokud je opět tímto subjektem stát, je minimální nezbytný objem takové množství, které zajistí dodávky energie: obyvatelstvu v takovém rozsahu, aby nedošlo k prudkému snížení jeho životní úrovně nebo ohrožení zdraví, jež by mělo za následek sociální bouře; průmyslu v takovém rozsahu, aby nedošlo k přerušení výroby v jednotlivých zařízeních a k ohrožení stability ekonomiky jako celku nebo dokonce k jejímu poškození; armádě a ozbrojeným složkám v rozsahu, aby nebyla ohrožena bezpečnost státu; státním institucím v rozsahu, aby nebyl ohrožen chod a správa státu.⁴

Pokud jde o definici spojení ekonomicky přijatelná/dostupná cena, je přesné vymezení tohoto pojmu prakticky nemožné.⁵ Obecně ekonomicky přijatelná/dostupná cena znamená cenu, za níž je ještě subjekt schopen opatřit si dostatečné/potřebné množství energetických surovin, aniž by to nějak poškodilo jeho činnost nebo narušilo jeho ekonomiku.⁶ Pohled na definici ekonomicky přijatelné/dostupné ceny se ale liší v závislosti na pozici subjektu (v našem případě státu) na mezinárodních energetických trzích. V zásadě pak existují dva základní přístupy k této definici. První ze strany států – importérů energetických surovin, druhý pak ze strany států – exportérů. Určitou odlišnost představuje přístup tranzitních zemí, ale jde jen o modifikaci jednoho ze základních dvou přístupů, protože všechny tranzitní země můžeme vždy přiřadit buď k čistým vývozcům nebo čistým dovozcům energetických surovin.

⁴ Tamtéž

⁵ V roce 2005 hovořil bývalý ministr zahraničí USA George Schultz a bývalý ředitel CIA James Woolsey o tom, že pokud cena za barel ropy překročí 100 USD, bude to mít devastující následky pro světovou ekonomiku. Gaffney, F.J.: In Search of Energy Security in The Washington Times. 14.6. 2005. Tyto obavy se však nepotvrdily. V létě 2008 vystoupaly světové ceny ropy až na úroveň 147 USD za barel a světovou ekonomiku to nijak zvlášť nepoškodilo.

⁶ Плакиткин, Ю.,А : Закономерности развития мировой энергетики и их влияние на энергетику России. Энергия. Москва, 2006.

Ekonomicky přijatelná/dostupná cena energetických surovin v definici energetické bezpečnosti z pohledu importérů/spotřebitelů znamená minimální možnou cenu, za kterou je možné opatřit energetické suroviny, aniž by tato cena ohrožovala ekonomiku a výši produkce exportérů/producentů. Naopak ekonomicky přijatelná/dostupná cena energetických surovin v definici energetické bezpečnosti z pohledu exportérů/producentů znamená maximální možnou cenu, za kterou je možné realizovat energetické suroviny na:

- a) vnitřním trhu, aniž by tato cena ohrožovala ekonomiku a sociální stabilitu producentského státu.
- b) vnějších trzích, aniž by tato cena ohrožovala ekonomiku a tím i koupěschopnost dovážejících zemí.

1.1.1. Energetická bezpečnost - pohled států dovážejících energetické suroviny (importérů/spotřebitelů):

Jak již bylo uvedeno výše, pohled jednotlivých států na energetickou bezpečnost se liší podle toho, jakou zauímají tyto státy pozici na globálním energetickém trhu. Existují dvě základní skupiny států: spotřebitelé neboli dovozci a producenti neboli vývozci energetických surovin. Protože některé státy těžící významné množství energetických surovin patří zároveň k největším světovým spotřebitelům těchto surovin, je přesnější rozdělovat země na: *čisté* dovozce (net-importers) a *čisté* vývozce (net-exporters). Mezi čisté dovozce se řadí takové země, jejichž celkový objem dovozu převyšuje celkový objem vývozu dané komodity. Naopak mezi čisté vývozce patří ty státy, u nichž celkový objem vývozu přesahuje celkový objem dovozu.

Pohled čistých dovozců neboli spotřebitelů na definici energetické bezpečnosti je blízký všeobecně přijímané definici. V podstatě můžeme říci, že na energetickou bezpečnost se dlouhou dobu nahlíželo právě jen z pozice spotřebitelských států. Až do ropné krize z počátku 70. let nebylo pro spotřebitelské země problémem zajistit si dostatečné a stabilní dodávky energetických surovin za minimální ceny. Tato krize však ukázala, že energetické bezpečnosti, právě ve smyslu schopnosti zabezpečit stát od výpadku dodávek ekonomicky dostupných energetických surovin, je nutné věnovat velkou pozornost.⁷ Spotřebitelské státy

⁷ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

přijaly mnoho opatření, jejichž výsledkem byla diverzifikace dodavatelů a zavedení moderních úsporných technologií do ekonomiky i běžného života. Vlády těchto zemí také začaly mnohem více tlačit na producentské státy, aby vytvářely a udržovaly rezervy v těžebních kapacitách, které by bylo možné využít v době případné další krize. Zvýšil se i tlak na umožnění přístupu těžebních společností ze spotřebitelských zemí ke zdrojům a nalezištím producentských států.⁸

V uvažování spotřebitelských států je tedy úlohou producentských zemí v mezinárodní a globální energetické bezpečnosti stabilně dodávat na světový trh dostatečné množství energetických surovin za minimální možné ceny. Za neodmyslitelnou součást příspěvku producentských zemí k mezinárodní energetické bezpečnosti považují také spotřebitelé energetických surovin přístup svých těžebních společností k nalezištím a tranzitní infrastruktuře zmiňovaných producentů. Právě tento přístup ke zdrojům a infrastruktuře je považován čistými dovozci surovin za záruku stability dodávek.⁹ Obecně je pak prioritou států dovážejících energetické suroviny zajištění stabilního a dostatečného přísunu těchto surovin a minimalizace politických, ekonomických i technologických hrozeb, které by mohly tyto dodávky jakkoliv narušit.

1.1.2. Energetická bezpečnost - pohled států vyvážejících energetické suroviny (exportérů/producentů):

Přístup států vyvážejících energetické suroviny k energetické bezpečnosti je poněkud jiný a odlišuje se od přístupu spotřebitelských zemí v několika bodech. Základním cílem v chápání energetické bezpečnosti z pohledu exportérů neboli producentů energetických surovin je dlouhodobé a stabilní zajištění těžby dostatečného množství surovin pro uspokojení poptávky na vnitřním i vnějším trhu, zajištění bezpečného transportu a následná realizace těchto surovin za maximální možné ceny na zmiňovaných trzích. Přičemž maximální možné ceny na vnitřním a vnějším trhu se mohou značně lišit.

Dalšími prioritami exportérů/producentů z hlediska energetické bezpečnosti jsou:¹⁰

⁸ Кокошин Андрей: Международная энергетическая безопасность. Европа, Москва, 2006

⁹ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

¹⁰ Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика / Союз нефтегазопромышленников России. - М.: Ист Брук, 2005

- a) zachování suverenity a kontroly nad svými energetickými zdroji a transportní infrastrukturou
- b) zajištění stabilních a ekonomicky přijatelných (maximálně možných) cen energetických surovin
- c) zabezpečení stabilních a dlouhodobých příjmů z exportu surovin do státního rozpočtu
- d) efektivní využití prostředků získaných z prodeje energetických surovin k modernizaci nejen energetického komplexu, ale i celé ekonomiky¹¹

Pro energetický sektor drtivé většiny států vyvážejících energetické suroviny je příznačný nedostatek investic. Většina těchto států dlouhá léta jen využívala potenciál svého energetického sektoru k získávání prostředků na dotování dalších odvětví své ekonomiky, aniž by investovala dostatečné prostředky do jeho modernizace.¹² V dnešní době ale dochází k postupnému vyčerpávání starých nalezišť a nedostatečné investice do geologického průzkumu a rozvoje nových nalezišť mohou způsobit (v některých případech již způsobují) pokles těžby surovin. Malý objem finančních prostředků jdoucích do rozvoje nové transportní infrastruktury pak vede k deficitu v přepravních kapacitách a nemožnosti uspokojit narůstající světovou poptávku po energetických surovinách.¹³ Z těchto důvodů patří zajištění dostatečného objemu investic do energetického sektoru k jednomu ze základních aspektů energetické bezpečnosti z pohledu exportních zemí.

1.1.3. Energetická bezpečnost - pohled tranzitních zemí:

Tranzitní země jsou takové státy, přes jejichž teritorium vedou ropovody, plynovody, elektrické přenosové sítě i další infrastruktura, jejíž prostřednictvím je realizován transport

¹¹ Podmínky v některých producentních státech, zejména pak v Africe, vedou k tomu, že prioritou vládnoucí elity je se co nejvíce obohatit právě na těžbě a prodeji energetických surovin. Prostředky z tohoto sektoru pak nejdou do rozvoje hospodářství, ale do soukromých kapes. To se v určité míře týká i Ruska.

¹² Některé státy jako Saúdská Arábie do svých těžebních zařízení skutečně investovaly tak, aby v normálním režimu měly volných cca 5% svých kapacit. (V současné době se díky ekonomické krizi tyto volné kapacity pohybují na úrovni 15%). Naopak jiné země, jako například Mexiko nebo Venezuela, svůj energetický sektor pouze využívaly ke generování příjmů a nic do něj nevracely. V rozhovoru se seniorním analytikem ropného sektoru Výzkumné divize OPEC, Nimat B. Abu Al-Soofem. Ve Vídni, 23. června, 2009

¹³ Energy Security Conference. The Heritage Foundation. Washington DC, 14.7. 2005

elektrické energie, energetických surovin nebo produktů z nich minimálně mezi dvěma dalšími zeměmi. Tyto státy však nevytvářejí žádný zcela nový přístup k definici energetické bezpečnosti. Jejich pohled na energetickou bezpečnost je sice modifikován tranzitním faktorem, ale přesto základní determinantou přístupu k energetické bezpečnosti je u nich fakt, jestli se řadí mezi čisté importéry nebo čisté exportéry energetických surovin.

Tranzitní faktor v přístupu k energetické bezpečnosti způsobuje, že k prioritám této bezpečnosti tranzitních zemí patří snaha o navýšení nebo přinejmenším zachování objemů tranzitu přes jejich území. Tranzitní státy mají velký geopolitický význam, neboť mají většinou kontrolu nad všemi energetickými toky jdoucími přes jejich území. Tato skutečnost je pak výhodou při mezinárodních jednáních jak se spotřebitelskými tak s producenty státy, a to nejen v rámci jednání vztahujících se k energetické problematice. Příjmy z poplatků za přepravní služby pak mohou tvořit, v závislosti na výši tranzitovaných objemů a nasmlouvaných tarifů, u těchto zemí významnou část příjmů jejich státního rozpočtu. To znamená, že zachování objemů přepravy nepatří pouze k prioritám energetické bezpečnosti, ale také ekonomické a nakonec národní bezpečnosti tranzitních států.

Při dlouhodobém výhledu celosvětového růstu poptávky po energetických surovinách, poroste i jejich těžba a samozřejmě i objemy přepravy. Jak producentské tak i spotřebitelské státy se však snaží omezit na minimum roli prostředníků (tranzitních zemí) a tím snížit politická, ekonomická i technická rizika ohrožující jejich vlastní energetickou bezpečnost. Z tohoto důvodu je většina celosvětového transportu energetických surovin realizována skrze přístavní terminály po světových mořích.¹⁴ V některých případech ale není takový způsob přepravy možný, ať již z důvodů geografických (chybějící přístup k moři u vnitrozemských států), ekonomických (ekonomická výhodnost využití produktovodného systému) nebo technologických (neexistence potřebné infrastruktury nebo její nedostatečná kapacita). V situaci, kdy je tedy realizován transport energonosičů přes teritorium tranzitní země, snaží se jak producentské, tak spotřebitelské státy zajistit si přístup nebo dokonce ovládnout tranzitní infrastrukturu a tím minimalizovat rizika spojená s tímto tranzitem.¹⁵ Zachování možnosti kontroly nad svojí tranzitní infrastrukturou tak patří k základním prioritám

¹⁴ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2006 гг. – Институт энергетической стратегии, М.: ИД «Энергия», 2007. Toto se týká především přepravy ropy. S růstem využívání zkapalněného zemního plynu to však zanedlouho může platit i o zemním plynu.

¹⁵ Woehrel, S.: Russian Energy Policy toward Neighboring Countries. Congressional Research Service. Report for Congress NO.RL 34261. Washington, 2007.

energetické bezpečnosti všech tranzitních zemí. Faktické ovládání tranzitní infrastruktury totiž znamená i kontrolu nad výší přepravních tarifů a tím i výší části příjmů státního rozpočtu a také uchovává možnost disponovat energetickými dodávkami v systému v případě krizové situace (přerušení nebo zmenšení objemu dodávek pro některou ze spotřebitelských nebo pro samotnou tranzitní zemi). Tato teze je platná především v případech, kdy je stát vlastníkem dané infrastruktury. V mnoha zemích, v první řadě v EU a v severní Americe, patří tranzitní infrastruktura do vlastnictví soukromých společností. V takovém případě jsou pak možnosti státu zasahovat do chodu přepravy energonosičů přes jeho území jen minimální a vztahují se maximálně k mimořádným krizovým situacím.

1.2. Faktory ohrožující energetickou bezpečnost:

Vlády řady států musí v dnešní době čelit mnoha rizikům ohrožujícím energetickou bezpečnost jejich země. Tyto hrozby je možné souhrnně definovat jako soubor vnitřních i vnějších faktorů politického, ekonomického, technického a technologického, sociálního, správně-právního a přírodního charakteru, které oslabují energetickou bezpečnost.¹⁶ Přítomnost jakéhokoliv z těchto faktorů má negativní vliv na energetický sektor dané země a může sama o sobě způsobit přerušení dodávek energetických surovin, respektive energie, a tím ohrozit energetickou bezpečnost státu.

Hrozby energetické bezpečnosti je, jak již je patrné z uvedené definice, možné rozdělit do několika skupin. Faktory v těchto skupinách se často prolínají a působí společně. Navíc existují specifické hrozby pro spotřebitelské i pro producentské státy. Některé faktory pak mohou být zařazeny u jedné skupiny států mezi vnější a u druhé zase mezi vnitřní hrozby, přičemž rozhodující v tomto zařazení je pozice dané země na globálním energetickém trhu.¹⁷

¹⁶ Podobné skupin faktorů jsou uvedené také v pracích: Воропай, Н.И.: Энергетическая безопасность. Термины и определения.– М.: ИАЦ Энергия, 2005.; Клейнер, Г.Б., Беченов, А.Г., Петросян, Д. С.: Национальная безопасность России. Экономические и управленческие аспекты. Прима-Пресс. Москва, 2005; Белоусенко, И.В., Дильман, М.Д., Попырин Л.С. Энергетическая безопасность единой системы газоснабжения России. Наука. Москва, 2005. Konkrétní faktory v této práci jsou však zařazeny ve skupinách na základě studia širší škály pramenů a literatury, která je uvedena v závěru práce.

¹⁷ Rozdělení faktorů ohrožujících energetickou bezpečnost do několika skupin je typické pro mnoho autorů jak západních tak i ruských. Počet těchto skupin se ale různí v závislosti na hloubce studie i potřebách autora. Nejčastěji zmiňovanými skupinami faktorů jsou faktory politické a ekonomické, dále následují faktory technologické a nakonec přírodní. Ve své práci jsem si zvolil členění podrobnější, které je charakteristické spíše pro ruské autory (Жизнин С., Воропай Н.И., Белоусенко И.В.) Je však nutné podotknout, že mnoho faktorů je možné zařadit zároveň do několika skupin, a proto je možné nalézt v různých pracích tentýž faktor zařazený do různých skupin.

1.2.1. Ekonomické faktory:

Ekonomické faktory jsou takové, které jsou podmíněné ekonomickou situací subjektů působících v energetickém sektoru spotřebitelských nebo producentů zemí nebo těchto zemí samotných. Dále ekonomickými vztahy mezi jednotlivými státy i subjekty nebo ekonomickou politikou států, či subjektů působících na globálním i lokálních energetických trzích.¹⁸

I.) *Nedostatek investic do energetického sektoru.* Důsledkem nedostatečného vkládání prostředků do geologického průzkumu a rozvoje nových nalezišť nebo zanedbání modernizace či údržby těžební infrastruktury dochází při stále rostoucí světové poptávce po energetických surovinách, a tím vyčerpávání fungujících nalezišť, k poklesům zásob energetických surovin a ke snižování tempa růstu jejich těžby nebo dokonce k poklesu této těžby. Deficit finančních prostředků, vkládaných do rozvoje přepravní infrastruktury a obnovování zařízení na těžbu a zpracování surovin, může vést k deficitu přepravních nebo produkčních kapacit a neschopnosti dodat na trh potřebné objemy surovin. Absence potřebné infrastruktury v okolí nových nalezišť pak vede k oddalování termínů zahájení jejich exploatace a zapojování do průmyslové produkce, což opět vede ke snižování produkčních kapacit dané země. Těžební potenciál snižují i vysoká energetická náročnost a neefektivnost zastaralých těžebních zařízení a metod. Výsledkem podfinancování energetického sektoru je i nedostatečné využívání moderních technologií a celková neefektivnost tohoto sektoru.

II.) *Volatilita cen energetických surovin.* Nestabilita cen je velkým problémem jak pro spotřebitele, tak i pro producenty. Ani jedna ze stran není pak přesně schopna plánovat své příjmy nebo výdaje. Tato nejistota pak zpětně brzdí investiční projekty (především ty vyžadující velké náklady na realizaci) v energetickém sektoru, protože investoři se bojí náhlého poklesu cen a tím změny rentabilnosti projektu.¹⁹ Na jedné straně příliš nízké ceny energetických

¹⁸ Viz poznámka č. 16

¹⁹ Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика / Союз нефтегазопромышленников России. - М.: Ист Брук, 2005

surovin nemotivují producenty ke zvyšování produkce²⁰ a realizaci nových projektů. Navíc mohou ohrožovat samotnou ekonomickou základnu států závislých na vývozu těchto surovin. Na straně druhé příliš vysoké ceny mohou u producentů zemí, jejichž průmyslový sektor se často vyznačuje vysokou energetickou náročností a neefektivností, snižovat konkurenceschopnost produktů průmyslu na světových trzích a tím zvyšovat závislost ekonomiky těchto zemí pouze na vývozu surovin. Do jisté míry však může tento stav donutit danou vládu k modernizaci a restrukturalizaci průmyslového sektoru. U spotřebitelů pak mohou příliš vysoké ceny energetických surovin vést ke zpomalování ekonomického růstu, který je doprovázen poklesem poptávky po surovinách, což následně poškozuje i ekonomiky producentů. Příliš vysoké ceny surovin mohou také vést u obou skupin států k růstu sociálního napětí ve společnosti.

1.2.2. Sociální faktory:

Sociálními se nazývají ty faktory, jež mají souvislost se stavem společnosti, vztahy ve společnosti nebo s různými zájmy jednotlivých sociálních skupin. Tyto faktory neovlivňují míru globální energetické bezpečnosti, ale jsou schopné krátkodobě či dlouhodobě ovlivnit lokální nebo regionální energetickou bezpečnost.²¹

K těmto faktorům lze přiřadit například i špatný vzdělávací systém, který může vést k nekvalifikovanosti pracovníků energetického sektoru, což v konečném důsledku může znamenat havárii energetického zařízení a možné přerušení dodávek surovin. Dalším takovým faktorem, v jehož důsledku může dojít k výpadku dodávek, je stávka na těžebním, přepravním či zpracovatelském zařízení energetického sektoru.²²

Sociálním faktorem, který má vliv na fungování celého energetického sektoru, je i korupce. Její vysoká míra destabilizuje celý systém, neboť narušuje jeho normální chod (v našem případě chod energetického sektoru). Díky ní jsou zvýhodňovány různé zájmové

²⁰ Kromě extenzivního zvyšování těžby které však může ze střednědobého a dlouhodobého hlediska negativně ovlivnit produkční potenciál daného naleziště.

²¹ Viz. pozn. č. 16

²² Воропай, Н.И.: Энергетическая безопасность. Термины и определения.– М.: ИАЦ Энергия, 2005

skupiny, které by nebyly schopné se prosadit v normálním a čistém konkurenčním prostředí. Korupce může být přítomna ve všech odvětvích energetického sektoru od udělování licencí, přes výběr strategických partnerů či investičních projektů, až po kontrolu plnění bezpečnostních a ekologických norem. Korupce tak má negativní vliv nejen na energetickou bezpečnost, ale také na bezpečnost ekologickou, ekonomickou a národní, neboť ohrožuje národní zájmy státu ve všech klíčových oblastech.

Pod tuto skupinu je možné zařadit i zdánlivě iracionální chování osob majících přímý vliv na chod energetického sektoru. Toto chování se vyznačuje nekoncepční a sebedestruktivní povahou a je vedeno motivem vlastního obohacení, jenž je nadřazen snaze o dlouhodobý rozvoj celého sektoru. Sebedestruktivnost a touha po maximalizaci okamžitého zisku, bez ohledu na důsledky takového jednání, pak vychází z nestability daného státu či společnosti a vědomí výše zmíněných osob, že jejich příležitost pro obohacení je jen časově limitovaná.²³

1.2.3. Přírodní faktory:

Přírodní faktory ohrožující energetickou bezpečnost jsou způsobeny činností přírody a přírodními jevy, které mají negativní vliv na fungování energetického sektoru, neboť vytvářejí napětí v nabídce či poptávce energetických zdrojů.²⁴

- I.) *Přírodní katastrofy.* Jednorázové přírodní jevy jako požáry, záplavy, zemětřesení, větrné bouře apod. vedoucí k poškození zařízení pro těžbu, transport nebo zpracování energetických surovin a tím k výpadku dodávek energie.

- II.) *Dlouhodobější přírodní jevy ovlivňující výši poptávky po energetických surovinách.* Příliš tuhá/mírná zima. Oba tyto extrémní projevy počasí ovlivňují výši poptávky po surovinách. V prvním případě poptávka silně vyrostе a producentské kapacity nemusí stačit na její pokrytí, což vede k deficitu surovin

²³ V současné době je tento model velmi dobře aplikovatelný na Ukrajinu, kde na jednu stranu dochází k systematickému rozkrádání, ale na druhou stranu země funguje na demokratických principech včetně volební soutěže. V nedemokratických režimech je pak většinou vláda a management státních energetických společností stabilní, což vede k tomu, že má zájem i o dlouhodobý rozvoj energetického sektoru, protože to samozřejmě znamená i dlouhodobý příjem do vlastní kapsy.

²⁴ Viz. pozn. č. 16

na trhu a zvýšení jejich cen. Ve druhém případě počasí ovlivňuje pohyb poptávky směrem dolů, což může vést k poklesu cen a omezování těžby ze strany producentů a tím snižování jejich příjmů z prodeje surovin.

III.) *Dlouhodobější přírodní jevy ovlivňující výši nabídky energetických surovin, respektive energie.*²⁵ Mezi takové jevy je možno zařadit například dlouhotrvající sucho, které způsobí pokles hladiny na vodních plochách využívaných jako zdroje pro vodní elektrárny. Tím může dojít k výpadkům nebo k úplnému přerušení dodávek elektrické energie do sítě.

Veškeré přírodní jevy mohou mít také vliv na zařízení a infrastrukturu, jejichž poškozením se zvyšuje riziko omezení nabídky surovin, ať již pro domácí nebo zahraniční trh. Do speciální kategorie by zde mohl být zařazen fenomén globálního oteplování. Kvůli němu může dojít ke změně klimatických podmínek, tedy podmínek pro využívání obnovitelných zdrojů. Globální oteplování může mít také vliv na poškození infrastruktury v důsledku jejího zatopení v souvislosti se vzestupem hladiny moří. V Rusku může tento jev způsobit propadání se infrastruktury do bažinatého povrchu po roztání půdy v oblastech věčně zmrzlé země.

1.2.4. Technické a technologické faktory:

Tato skupina faktorů souvisí s technickým stavem zařízení sloužících k těžbě, přepravě či zpracování energetických surovin a výrobě elektrické energie nebo s činností lidí obsluhujících tato zařízení a také s mírou používání nových technologií. Výsledkem těchto faktorů bývají havárie a nehody, které mohou způsobit omezení nebo dokonce vyřazení produkčních či transportních kapacit a tím ohrožit energetickou bezpečnost daného subjektu. Stejně jako v ostatních případech nedochází k ohrožení jen energetické, ale také ekonomické a národní bezpečnosti. Působení technických a technologických faktorů je ale také úzce spjata s bezpečností ekologickou. Následky havárií na zařízeních určených pro těžbu, transport nebo zpracování energetických surovin mohou způsobit vážné a trvalé poškození životního prostředí.²⁶

²⁵ Tyto faktory mohou mít dopad především na zařízení využívající obnovitelné zdroje energie.

²⁶ Viz. pozn. č. 16

Mezi technické a technologické faktory ohrožující energetickou bezpečnost tak patří špatný technický stav zařízení způsobený stářím, neodborným používáním, či nekvalitními postupy při výrobě. Dále také nízká míra využívání moderních technologií, zaostávání rozvoje alternativních typů energií a energeticky úsporných zařízení nebo nízká úroveň průmyslu vyrábějícího zařízení pro energetický sektor či závislost na dovozu takových zařízení.²⁷ V neposlední řadě pak k těmto faktorům můžeme zařadit i nevyvážený a špatně nastavený energetický mix, jenž může způsobit závislost země na jedné energetické surovině.

Důsledkem působení těchto faktorů pak nemusí být jen havárie, ale také nízká efektivita a vysoká energetická náročnost nejen energetického sektoru, ale celé ekonomiky. Deficit v aplikaci nových postupů a technologií při průzkumu a osvojování nalezišť může mít negativní vliv na produkční potenciál daného subjektu. Vysoká energetická náročnost nejen energetického sektoru ale i celé ekonomiky pak zvyšuje náklady na pořízení energetických surovin a snižuje tak konkurenceschopnost takové ekonomiky. U producentů navíc snižuje potenciální možné objemy exportu surovin. Nedostatečný rozvoj alternativních typů energií pak zvyšuje u spotřebitelů závislost na importu tradičních energetických surovin na uhlovodíkové bázi.

1.2.5. Správně-právní faktory:

Tyto faktory jsou determinovány neefektivností státní správy či firemního řízení, nedostatečnou právní bází pro fungování energetického sektoru, špatnou vymahatelností práva, neodbornými státními zásahy a byrokratickými překážkami bránícími rozvoji energetického sektoru.²⁸

Jedním z hlavních správně-právních faktorů ohrožujících energetickou bezpečnost je aplikace nesprávných vládních postupů v daňové, cenové a investiční oblasti. Špatně nastavená daňová politika může demotivovat od investic do energetického sektoru, což v konečném důsledku vždy znamená zastavení a pokles temp růstu jeho produkce. V extrémních případech pak může zbavit energetický sektor všech volných prostředků, a tím

²⁷ Яновский, А.Б., Саенко, В.В.: Стратегия развития нефтегазового комплекса России на период 2010-2015 гг. Энергия. Москва, 2005

²⁸ Viz. pozn. č. 16

omezit investice na minimum.²⁹ Uplatňování nesprávné politiky v oblasti cenové regulace pak vede k neefektivnímu využívání zdrojů a plýtvání energiemi na straně jedné. Na straně druhé by příliš rychlá liberalizace cen v dlouhodobě regulovaném sektoru mohla ohrozit nejen daný sektor, ale i fungování celé ekonomiky. Rychlé uvolnění cen by také mohlo způsobit sociální nestabilitu a vést k sociálním bouřím.

Dalším faktorem spadajícím do této skupiny je nedostatečná legislativa upravující fungování energetického sektoru, a to především v otázkách působení monopolů, ochrany a působení zahraničních investorů, přístupu k transportní infrastruktuře, využívání a rozvoje nalezišť nebo licenčního řízení. Souvisejícím faktorem je pak špatná vymahatelnost práva, která i při existenci žádoucí legislativy působí jako destabilizátor celého energetického sektoru, což opět omezuje příliv jak domácích tak i zahraničních investic.

Hrozbou energetické bezpečnosti státu jsou i přílišné a časté zásahy vlády do fungování energetického sektoru nebo řízení státních energetických firem. K výše zmiňovaným zásahům je možné zařadit snahu vlád ovládat či kontrolovat domácí energetický sektor, zasahovat do jeho tržního fungování například rozdělováním vertikálně integrovaných společností nebo uplatňováním protekcionistické politiky chránící domácí energetický sektor a trh s energiemi před účastí zahraničních společností. Škodlivé je i zneužívání státních energetických firem k uplatňování státních zájmů v zahraničně-politické sféře. Tento přístup k řízení státních energetických společností totiž téměř vždy znamená upřednostňování politických zájmů nad ekonomickými, což poškozuje nejen samotné firmy ale i celý energetický sektor.

1.2.6. Politické a zahraničně-politické faktory ohrožujících globální energetickou bezpečnost:

Tyto faktory jsou podmíněné politickými a ekonomickými vztahy mezi státy nebo politickou, ekonomickou a sociální situací v klíčových producentských, spotřebitelských a tranzitních zemích důležitých z hlediska globální energetické bezpečnosti. Tyto faktory se často projevují diskriminací nebo naopak preferováním jednoho státu nebo skupiny států před druhými, a to ve všech oblastech energetického sektoru.³⁰

²⁹ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

³⁰ Viz. pozn. č. 16

I.) *Narůstající konkurence v „boji“ za přístup k energetickým zdrojům.* V současné době dochází celosvětově k relativnímu poklesu ověřených zásob energetických surovin. Tento trend je způsoben narůstající světovou poptávkou, která vytváří tlak na zvyšování těžby surovin, jenž však již není doprovázen dostatečným tlakem na rozvoj nových nalezišť. Tím pádem dochází logicky k postupnému vyčerpávání disponibilních zdrojů. V této situaci začínají ve světě vyrůstat nová významná centra spotřeby energie, respektive energetických, ale i dalších strategických surovin. K těmto centrům je jednoznačně možné přičíst Čínu, Indii a celou jiho-východní Asii. Noví hráči na globálním energetickém trhu potřebují značné množství energie k udržení a další podpoře svého prudkého ekonomického rozvoje. Při konkurenční honbě za zajištěním zdrojů se pak mohou dostat do konfliktu se starými spotřebitelskými zeměmi (USA, Japonsko, Evropa), neboť při boji o strategické suroviny dochází často k narušování tradičních sfér vlivu starých spotřebitelských států.³¹ Konkurenční boj se však nevede jen o přístup k nalezištím energetických surovin, ale také o směry jejich transportu tzn. o trasy nově budované transportní infrastruktury.

Tento faktor může ohrozit mezinárodní bezpečnost ještě z jednoho hlediska. Při snaze států o zajištění přístupu k energetickým zdrojům může dojít k vypuknutí ozbrojených konfliktů při snaze získat kontrolu nad spornými teritorii, na nichž se nachází relevantní zásoby energetických surovin.

II.) *Vnitřní nestabilita klíčových producentských nebo tranzitních zemí.* Nestabilita je příznačná pro převážnou většinu hlavních světových producentů energetických surovin od jižní Ameriky, přes Afriku až po Blízký a Střední východ a jihovýchodní Asii. Zmiňovaná nestabilita také vytváří v době zvyšující se poptávky po energetických surovinách a stagnaci rozvoje těžebních kapacit neustálý tlak na zvyšování cen těchto surovin. Krizové situace, které by ohrozily těžbu a transport surovin ve více zmiňovaných nestabilních oblastech najednou, by vyhnaly ceny surovin na neúnosná maxima a vážně by poškodily ekonomiky mnoha zemí světa. Navíc řadu významných producentských zemí má jen velmi vlažné nebo dokonce problematické vztahy

³¹ Energy Security Conference. The Heritage Foundation. Washington DC, 14.7. 2005

s největšími spotřebiteli, což nadále zvyšuje napětí na globálním energetickém trhu.

- III.) *Spory mezi producenty/spotřebitelskými státy a tranzitními zeměmi nebo spotřebiteli a producenty mezi sebou.* Jak ukázal rok 2009, může politický, ekonomický, právní či ideologický spor dvou zemí, které se řadí do různých kategorií států působících na globálním energetickém trhu (spotřebitelé, tranzitéři, producenti), vyústit až v zastavení dodávek energonosičů a vážně tak ohrozit energetickou bezpečnost jednoho nebo obou takových subjektů. V případě, že na území jednoho z těchto subjektů je situována tranzitní infrastruktura, představuje konflikt ohrožení energetické bezpečnosti i pro třetí země, jež jsou na zmiňované infrastruktuře závislé.
- IV.) *Války a ozbrojené konflikty.* Důsledek násilných konfliktů působí na situaci na globálním energetickém trhu podobně jako faktor č. II. Válka může mít ale pro danou zemi vážné důsledky a vyřadit ji na delší dobu z působení na energetických trzích zničením její transportní infrastruktury nebo těžebních zařízení. Obnova takto zničené země a její plné opětovné zapojení do obchodu s energetickými surovinami může trvat mnoho let.
- V.) *Mezinárodní terorismus.* Tento faktor přispívá k destabilizaci rozsáhlých území, na kterých se nachází těžební nebo transportní infrastruktura. Teroristický útok pak může vyřadit z provozu na kratší či delší dobu část této infrastruktury. Škody takovým útokem způsobené však bývají spíše lokální a suroviny pocházející z poškozené části zařízení je téměř vždy možné nahradit z jiných zdrojů. Mezinárodní terorismus tak má na globální energetický trh větší vliv spíše v psychologické rovině, když působí jako možná hrozba, která se může objevit nečekaně v kterékoliv části světa, než jako důsledek konkrétního teroristického aktu. Výjimkou by však mohly být cílené útoky na neurgické body tranzitních tras.
- VI.) *Přílišná závislost na dovozu z malého počtu zdrojů.* Taková závislost nemusí být pouze na dovozu energetických surovin, energie nebo na konkrétní transportní infrastruktuře, ale také například na dovozu zařízení a technologií určených pro geologický průzkum potenciálních nových nalezišť nebo pro těžbu na již odkrytých a fungujících nalezištích. Přílišná závislost na jednom

zdroji pak vážně ohrožuje energetickou bezpečnost každého státu, neboť při výpadku tohoto zdroje může dojít k vážnému poškození nejen energetického sektoru, ale i celé ekonomiky a nakonec i sociální stability takto závislého státu. V extrémním případě může dojít až k omezení suverenity závislé země, protože rozhodování její vlády je díky snaze o zachování energetické a tím i ekonomické bezpečnosti a strachu z možného přerušení dodávek podřízeno zájmům dodavatelského státu.

1.3. Diverzifikace jako nejčastěji přijímané opatření přispívající ke zvýšení globální energetické bezpečnosti:

Smyslem této podkapitoly je poskytnout základní pohled na diverzifikaci jako na nejčastější všeobecně přijímané řešení pro zvyšování energetické bezpečnosti. A právě diverzifikací se bude zabývat i další část mé práce. Proto se budu nyní věnovat základním přístupům k diverzifikaci, z nichž je v současné době nejvyužívanější právě diverzifikace zdrojů a transportních cest.

1.3.1. Diverzifikace zdrojů a transportních cest:

Za posledních deset let prošel globální energetický trh velkými změnami. Ceny energetických surovin se zvýšily v průměru 8 až 10 krát, aby dosáhly v první polovině roku 2008 svých historických absolutních maxim.³² Na trh přibyli noví velcí hráči, jejichž spotřeba stále roste a jejichž snaha zajistit si přístup ke světovým zásobám energetických surovin vyvolává napětí a zostřený konkurenční boj na globálním energetickém trhu.³³ Díky nedostatečným investicím do sektoru dochází také, při neustále zvyšující se produkci, k vyčerpávání hlavních světových nalezišť energetických surovin (problémem hlavně v Rusku). Co se však nezměnilo, je neustále přetrvávající nestabilita v hlavních světových producentských oblastech. Není proto divu, že energetické bezpečnosti je věnována stále větší pozornost. Téměř na denním pořádku je proto setkávání odborníků a pořádání mezinárodních i vnitrostátních, vládních i nevládních konferencí za účasti expertů z řad vlád,

³² Po několika měsíčním rekordním růstu cen došlo k jejich strmému pádu. Díky dlouhodobé perspektivě zvyšování světové spotřeby energetických surovin se však dostaly ceny surovin po krátké době opět na stoupající křivku.

³³ Кокошин Андрей: Международная энергетическая безопасность. Европа, Москва, 2006

nejvýznamnějších energetických společností mezinárodního i lokálního charakteru i akademických kruhů. Ti všichni se snaží najít odpověď na otázku, jak nejlépe zajistit globální i lokální energetickou bezpečnost. Nejčastější odpovědí na tuto otázku je pak slovo „diverzifikace“,³⁴. Diversifikace se však netýká jenom zdrojů energetických surovin ze strany spotřebitelských států a odběratelských trhů ze strany států producentů, ale také výběru směrů transportu, způsobů tohoto transportu, způsobů získávání energie nebo dodavatelů technologií.

Přestože dnes asi nejvíce diskutovaným druhem diverzifikace na mezinárodním poli je diverzifikace způsobů získávání energie tzn. zvýšení podílu energie získané z alternativních zdrojů nezaložených na uhlíkaté bázi, omezené technologické a přírodní možnosti rychlé změny energetického mixu většiny zemí světa, tj. rychlého přechodu z uhlíkatých druhů paliv na jiné druhy výroby energie znamená, že strategickým druhem diverzifikace stále zůstává diverzifikace zdrojů/odběratelských trhů energetických surovin na bázi uhlíku-ropy a jejich přepravních cest.³⁵

Strategickým cílem všech spotřebitelských zemí je tak snaha dovážet energetické suroviny z co největšího počtu producentů států a tím minimalizovat jak riziko vážného poškození ekonomiky při výpadku jednoho z těchto zdrojů, tak i snížit politickou závislost na některé z producentů zemí. Ze zcela stejného důvodu se pak producenti snaží co nejvíce rozšířit portfolio svých odběratelů.

Diverzifikace směrů a cest transportu energetických surovin na světové trhy patří ke společnému zájmu producentů i spotřebitelů neboť snižuje rizika spojená s přerušением dodávek surovin na některé z transportních tras ať již z kterékoliv příčiny (havárie, přírodní katastrofy, teroristického útoku nebo politicko-ekonomického rozhodnutí). Všeobecně rozšíření a větší propojení transportní infrastruktury je jedním ze základních prvků přispívajících ke zvýšení globální energetické bezpečnosti.³⁶ Další možností je pak zavádění nových druhů přepravy, například přeprava plynu v kapalném formě. Celosvětové rozšíření

³⁴ Diverzifikace je označována jako jeden z hlavních nástrojů pro zvyšování energetické bezpečnosti téměř všech států. Z tohoto důvodu je na ní kladen důraz nejen v energetické strategii Ruské federace, ale také například v energetické strategii EU nebo USA.

³⁵ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

³⁶ Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008

tohoto druhu přepravy přispěje k vytvoření globálního trhu s plynem, jenž dnes funguje většinou jen na lokální bázi a je závislý na hustotě a kvalitě plynovodné soustavy.

1.3.2. Alternativní zdroje - diverzifikace způsobů výroby energie:

I.) *Obnovitelné zdroje energie.* Rozšíření využívání obnovitelných zdrojů jako je voda, vítr, slunce, geotermální procesy či biomasa k výrobě energie může značně pomoci k posílení globální energetické bezpečnosti. Využívání těchto zdrojů totiž snižuje závislost spotřebitelských zemí na dovozu tradičních energetických surovin na bázi uhlíku.³⁷ Producentům státům naopak umožní přeměrovat část dodávek určených pro vnitřní trh na vývoz a tím zvýšit svou produkční vývozní kapacitu, posílit objemy dodávek na globální energetický trh a v neposlední řadě i zvýšit příjmy z takového exportu.

Výroba energie z obnovitelných zdrojů je také jedním z nejčistších způsobů získávání energie. Proto se dnes věnuje velká pozornost rozvoji technologií umožňujících využívání těchto zdrojů. Obnovitelné zdroje mohou značnou měrou napomoci v boji proti změnám klimatu a celosvětově snížit objem skleníkových plynů vypouštěných do ovzduší.

V současné době tvoří však obnovitelné zdroje v globálním energetickém mixu jen zanedbatelnou část.³⁸ Nejdále je v tomto směru Evropská unie, která představila ambiciózní plán na zvýšení podílu obnovitelných zdrojů ve svém energetickém mixu do roku 2020 na 20%.³⁹ Některé státy, a to zejména ze severu Evropy, se této hranici blíží již dnes. Avšak pro mnoho států je tato hranice díky jejich přírodním podmínkám technologicky nedosažitelná. Navíc výroba energie z těchto zdrojů je finančně náročná a ve většině případů ekonomicky nekonkurenceschopná ve srovnání s energií získávanou z tradičních na uhlíku založených surovin. I z těchto důvodů je proto prozatím masivní rozšíření výroby energie z obnovitelných zdrojů nemožné a ropa, plyn

³⁷ ЭнергодIALOG Европейский Союз-Российская Федерация. Вектор развития Евросоюза. Ин Энергетическая политика. Энергия. Москва, 2007

³⁸ BP statistical review of world energy. June 2009

³⁹ Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008

a uhlí nadále zůstanou strategicky nejvýznamnějšími surovinami potřebnými ke generování energie.

II.) *Jaderná energie.* Tento druh je jedním z nejproblematictějších druhů energie vůbec. Na jedné straně je to způsob jak získat velké množství ekologicky čisté a nezávadné energie a pro mnoho států také jediný způsob jak předejít vysoké závislosti na importu energie a energetických surovin. Na straně druhé zde existují bezpečnostní a ekologická rizika spojená s provozem zařízení na výrobu jaderné energie. Mezi tato rizika se řadí možnost potencionálního teroristického útoku či havárie na jaderném zařízení, jejichž následek by měl katastrofální dopad na životní prostředí i obyvatele v širokém regionu. Dalšími rizikovými faktory svázanými s jadernou energetikou jsou zvýšení závislosti na dovozu obohaceného uranu jako paliva pro atomové elektrárny, vyčerpatelnost tohoto zdroje a problematika skladování jaderného odpadu.

V dnešní době se však již pracuje na moderních technologiích, které jsou schopny vyřešit většinu ze zmiňovaných problémů. Například technologie uzavřeného jaderného cyklu na bázi rychlých neutronů umožní zařadit jadernou energii k obnovitelným zdrojům energie. K zařazení těchto nových technologií do průmyslového využívání je však zapotřebí ještě velkých investic do atomového sektoru. Reaktory generací III, III+ a IV pak již zase využívají systémů založených na prvcích pasivní bezpečnosti, čímž se výrazně snižuje riziko možné havárie.⁴⁰ Většina převážně evropských států ale dnes vkládá, díky silné evropské „zelené lobby“, prostředky spíše do jednotlivých, nesystémových a ekonomicky neefektivních projektů rozvoje obnovitelných zdrojů energie, které však nemají, na rozdíl od jaderné energie, potenciál na zajištění strategicky významného podílu energie v energetickém mixu většiny zemí.

Rozvoj jaderné energetiky ve významných producentech ropy a plynu může uvolnit značné objemy těchto surovin pro globální energetický trh. Většina těchto zemí je však politicky nestabilní a rozšíření jaderných technologií je v tomto případě z bezpečnostního hlediska velmi riskantní.

⁴⁰ All for Power 2009 Conference. Výstavba klasických a jaderných energetických zdrojů. Praha, 12. listopadu, 2009

Prakticky jedinou producentkou zemí, která tedy připadá v souvislosti s masivním rozvojem jaderné energie v úvahu, je Rusko, kde má jaderná energetika mnohaletou tradici a kde s rozvojem tohoto druhu energie počítá i ambiciózní vládní plán.⁴¹

Prognózy vývoje globálního energetického mixu do roku 2030 však zatím nenaznačují zvyšování podílu jaderné energie na tomto mixu,⁴² a to hlavně díky již zmiňovaným bezpečnostně-ekologickým rizikům, silné „zelené lobby“ a snaze mnoha vyspělých států omezit tento způsob výroby energie. Přesto zůstává jaderná energie pro mnoho zemí tím nejlevnějším, nejbezpečnějším a nejčistším druhem energie.

1.3.3. Další možné způsoby zvyšování energetické bezpečnosti:

Jedním z dalších kroků napomáhajících ke zvýšení energetické bezpečnosti je zvýšení energetické efektivity a úspor energie. Snížení spotřeby energetických surovin a energie vůbec prostřednictvím zavádění energeticky úsporných technologií a zvýšení energetické efektivity patří k základním cílům všech zemí bez ohledu na jejich pozici na globálním energetickém trhu.⁴³ Tento postoj vychází ze základní myšlenky, že nejlevnější a ekologicky nejčistší energie je taková energie, která se nespotřebuje. Tento přístup poskytuje také možnost snížení závislosti na dovozu energetických surovin spotřebitelským státům a navýšení vývozních kapacit exportérům, a to bez nutnosti navýšení jejich produkce. Státy západního společenství si uvědomily nutnost zavedení energeticky úsporných opatření a technologií již krátce po první ropné krizi z počátku 70. let. Naopak země s rozvíjející se ekonomikou a státy bývalého sovětského bloku začínají k těmto opatřením přistupovat až v posledních několika letech. V oblasti úspor energie se pak nejedná jen o omezení primární spotřeby energie obyvatelstvem nebo průmyslem, ale obrovské rezervy existují v samotném energetickém sektoru. Ztráty, které dnes připadají na samotný proces těžby, přepravy nebo

⁴¹ Энергетическая стратегия России на период до 2020 года

⁴² IEA World Energy Outlook 2008. Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008

⁴³ Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008

zpracování energetických surovin, jsou jednou z hlavních příčin vysoké energetické náročnosti ekonomik zemí produkujících tyto suroviny.⁴⁴

Neméně důležitým krokem v boji zemí proti energetickým hrozbám je propojování sítí energetické infrastruktury a navyšování rezervních kapacit. Propojení infrastruktury přispívá ke zvýšení energetické bezpečnosti nejen jednotlivých států, ale i celých regionů. Pro státy závislé pouze na jednom dominantním zdroji představuje přístup a napojení ke klíčové a provázané regionální infrastruktuře strategickou prioritu v otázkách zajišťování energetické bezpečnosti. Problém vytváření rezervních kapacit se pak týká jak spotřebitelských tak i producentů zemí. U spotřebitelů je zjevná snaha o vybudování dostatečných kapacit na skladování a zpracování energetických surovin, které by na dostatečně dlouhou dobu zabezpečily ekonomiku od výpadku dodávek energie. Na straně producentů by se jako analogický krok jevílo zbudování rezervních těžebních kapacit, které by mohly v případě jakékoliv krize dodat na globální energetický trh potřebné doplnitelné množství požadovaných surovin. Udržování takovýchto kapacit ale znamená vynakládání značných prostředků, což nejsou v mnoha případech ochotné akceptovat ani vlády, ani soukromé těžební společnosti působící v producentních zemích. Nicméně vytvoření takovýchto kapacit by přispělo ke stabilitě na globálním energetickém trhu i ke zvýšení celosvětové energetické bezpečnosti.

1.4. Globální energetická bezpečnost a role Ruska v ní:

Energetika a energetické zdroje jsou dnes základním předpokladem pro úspěšný rozvoj každé ekonomiky. Státy si tyto zdroje většinou opatřují na světových energetických trzích. Tyto trhy však prošly v posledních několika málo letech velkými změnami. Celosvětový energetický trh se rozrostl o nové komodity, jako je zkapalněný zemní plyn (LNG), objevili se na něm noví velcí hráči (Čína, Indie), zosílil se i konkurenční boj o získání surovin a v neposlední řadě se objevily i nové hrozby zejména v podobě globálního terorismu. Aby mohly státy úspěšně čelit těmto novým výzvám a zajistit stabilitu celosvětového energetického trhu, jako předpokladu pro zajištění své vlastní energetické bezpečnosti, je nutné, aby vzájemně spolupracovaly na posílení globální energetické bezpečnosti. Problémy jako mezinárodní terorismus, nestabilita klíčových těžebních regionů nebo volatilita

⁴⁴ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2006 гг. – Институт энергетической стратегии, М.: ИД «Энергия», 2007

světových cen nerostných surovin se týkají všech účastníků globálního energetického trhu, ať již patří mezi producentské nebo spotřebitelské země. A právě zajištění rovnováhy mezi bezpečností a stabilitou dodávek a bezpečností/stabilitou poptávky na celosvětovém energetickém trhu je jedním ze dvou základních úkolů globální energetické bezpečnosti. Tím druhým je (zcela v souladu s definicemi, které jsou uvedeny na počátku této kapitoly) zabezpečení stálého přístupu všech zemí k dostatečnému množství energetických surovin za ekonomicky přijatelnou cenu.

Ruská federace má v systému globální energetické bezpečnosti výjimečné postavení, neboť je zároveň velkým spotřebitelem primárních energetických zdrojů, její území slouží k tranzitu značných objemů neruských surovin do třetích zemí, ale především je jedním z největších čistých vývozců energetických zdrojů na světě.

Ještě významnější než tato trojí zkušenost jsou pro Rusko ale jeho zásoby strategických energetických surovin. Rusko zaujímá 7. místo na světě z pohledu výše zásob ropy (6,6% světových zásob) a v roce 2009 se dostalo na 1. místo před Saudskou Arábií v objemech denní i roční těžby ropy. Zcela bezkonkurenční postavení má Ruská federace v oblasti zásob a produkce plynu. V obou těchto statistikách jí patří první pozice mezi všemi státy světa. Na Rusko připadá 26,3% světových zásob plynu a 22,9% celosvětové produkce. Rusko dále disponuje 17,3 % světových zásob uhlí (2. místo na světě) a těží 4,7% světové produkce uhlí (6. místo) a je také 4. největším světovým výrobcem elektrické energie.⁴⁵

Toto unikátní nerostné bohatství pasovalo Rusko automaticky do role jednoho z nejvýznamnějších hráčů na globálním energetickém trhu. Stabilita ruského palivo-energetického sektoru a energetická bezpečnost Ruské federace jsou tak neodmyslitelně spojeny se stabilitou globálního energetického trhu. Cesta kterou se Rusko vydá při zajišťování své energetické bezpečnosti pak velmi ovlivní i energetickou bezpečnost mnoha dalších zemí, a to především evropských.

Rusko je dnes klíčovým dodavatelem energetických surovin do zemí bývalého Sovětského svazu a do Evropy a velmi rádo by se stalo stejným strategickým dodavatelem i pro asijské země (především ty prudce se rozvíjející s perspektivními a velkými trhy) a USA. K tomu je ale zapotřebí gigantických investic do geologického průzkumu, rozvoje nových

⁴⁵ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009

nalezišť a vybudování nové infrastruktury. Rusko není schopno samo všechny tyto investice zajistit, přesto není přístup zahraničních investorů do ruského energetického sektoru vůbec jednoduchý.⁴⁶ Po uplynutí prvního volebního období prezidenta Vladimíra Putina, kdy byla završena konsolidace energetického sektoru v Rusku, došlo v jeho druhém funkčním období k nastolení nových pravidel, jejichž základním rysem je posílení kontroly státu nad klíčovým sektorem.⁴⁷ To znamená, že zahraniční firmy jsou vytlačovány do pozic tzv. „mladších partnerů“ a nemohou nikdy disponovat rozhodujícím podílem ve společných podnicích s ruskými státními giganty.⁴⁸ I to, které společnosti a z jakých zemí se těmto novým podmínkám lépe přizpůsobí, rozhodne o dalším strategickém směřování ruských dodávek energetických surovin a tím i dalším vývoji globálního energetického trhu. Ještě více o dalším směřování ruských energetických surovin však napoví plánované a realizované nové infrastrukturní projekty.

Rusko si ve své energetické strategii vytýčilo základní cíle, jejichž realizace může mít zásadní dopad na změnu struktury jak globálního energetického trhu, tak i ruské energetické bezpečnosti. Tímto cílem je diverzifikace dodávek a opětovné získání kontroly nad exportem energonosičů. Jak bude patrné z dalších kapitol této práce, v praktické rovině se bude jednat především o diverzifikaci v rámci jednoho exportního směru, i když v některých oblastech Rusko skutečně směřuje k diverzifikaci i samotných vývozních směrů, nebo dokonce k nahrazení suroviny finálními produkty.

⁴⁶ Федеральный закон от 29 апреля 2008 года N 57-ФЗ г. Москва О порядке осуществления иностранных инвестиций в хозяйственные общества, имеющие стратегическое значение для обеспечения обороны страны и безопасности государства

⁴⁷ Některá koncepční opatření, která byla od roku 2000 přijata v ruském energetickém sektoru, vychází z tezí formulovaných Vladimírem Putinem již v jeho disertační práci z roku 1997 a přetištěných v článku: Putin, Vladimir V.: Mineral and Raw Materials Resources and the Development Strategy for the Russian Economy. Saint Petersburg, 1999

⁴⁸ Viz odkaz č. 46

2. Ropný sektor

2.1. Význam ruské ropy pro Evropu:

V posledních letech neustále stoupá světová spotřeba energetických surovin a v první řadě ropy. Ani Evropa v tomto směru netvoří žádnou výjimku. Jistý útlum a pokles spotřeby byl zaznamenán v souvislosti s globální finanční a ekonomickou krizí. Tento pokles je však jen výkyvem v dlouhodobém trendu globálního růstu spotřeby a je možné jej považovat za dočasný, což potvrzují i aktuální statistiky ze zemí s nejrychleji rostoucí spotřebou, kde spotřeba ropy po velmi krátkém útlumu opět nabrala vzestupnou tendenci.⁴⁹ Přestože se členskými státy Evropské unie podařilo dosáhnout díky rozvoji moderních technologií, rozmachu ve využívání alternativních zdrojů a úsporným opatřením značného zvýšení energetické účinnosti a jistého poklesu závislosti na dovážených surovinách, je jisté, že budoucí zvyšující se poptávku bude nutné krýt opět narůstajícím dovozem, neboť vlastní těžba ve významných evropských producentních zemích se přehoupla do své klesající fáze. Největší část evropského dovozu surové ropy pak pochází právě z Ruské federace a tento trend zůstane vzhledem ke kapacitním a producentním možnostem ostatních hlavních evropských dodavatelů nezměněn i v dalším dlouhodobém výhledu. Navíc pro velké spotřebitele v EU, kteří patří ke starým členským státům Unie, a nejsou tak provázáni historicky ani geograficky s Ruskem, je právě ropa pocházející z této země další možností, jak mohou diverzifikovat své dodávky.

Ve zcela jiné pozici jsou nové členské země EU, jejichž závislost právě na dovozu ruské ropy dosahuje 60-100% a její další zvyšování by vedlo ke snížení energetické bezpečnosti těchto zemí. Bývalé státy východního bloku však zatím nebyly ochotné investovat do rozvoje své energetické infrastruktury, a tak i zde zůstává postavení Ruska jako výhradního dodavatele ropy nezměněno a v některých případech se ještě posiluje v souvislosti s pronikáním ruských firem do energetického sektoru zmiňovaných zemí. Přestože má tedy EU v ropné oblasti, s ohledem na fyzikální vlastnosti dané komodity, mnohem více možností,

⁴⁹ V tomto případě je řeč konkrétně o Číně, kde rostla spotřeba energetických surovin a především ropy během téměř celého trvání světové hospodářské krize. Došlo jen ke zpomalení tempa tohoto růstu. Navíc růst spotřeby ropy předpokládají ze střednědobého až dlouhodobého hlediska také experti OPEC a IEA. Medium-Term Oil Market Report. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2009; World Oil Outlook 2008. Organization of the Petroleum Exporting Countries. Vienna, 2008

jak pokrýt svou narůstající spotřebu, respektive jak diverzifikovat ropné dodávky, zůstává pro ni Ruská federace klíčovým partnerem, jehož postavení se bude nadále posilovat. K tomu také přispívá změna globálního trhu s ropou, která je patrná v posledních několika letech.

Zhruba od počátku nového tisíciletí se stále více ropy ocitá pod kontrolou národních států a státních společností, které se snaží zajistit si stabilní odběr své suroviny, a tedy stabilní zdroj příjmů, což znamená, že preferují uzavírání dlouhodobých kontraktů na dodávky ropy. Tím se zároveň zmenšuje množství ropy určené pro obchodování na volném trhu, jenž byl dříve místem, kde bylo možné kdykoliv opatřit potřebné množství strategické suroviny. Při současném trendu se však může tato devíza globálního trhu s ropou brzy vytratit. Západní soukromé společnosti jsou nyní, pokud chtějí uspět v soutěži o ropné zdroje, nuceny přistoupit na nová pravidla, která pro ně často znamenají nerovné podmínky při rozvoji nalezišť či právě uzavírání zmiňovaných dlouhodobých kontraktů. Ruská federace není v tomto ohledu výjimkou a jako klíčový světový producent ropy se velkou měrou podílí na vytváření těchto nových pravidel, jež pak dále determinují rozvojové strategie evropských energetických společností.

2.1.1. Pozice EU 27 na globálním ropném trhu:

Celková spotřeba primárních energetických zdrojů dosáhla v roce 2008 ve státech EU 27 úhrnné výše 1 753 milionů tun ropného ekvivalentu (mtoe). Z toho činila spotřeba ropy a ropných produktů 637,5 mtoe.⁵⁰ V tomto ukazateli se potvrdil meziročně nepatrně klesající trend, avšak dlouhodobé výhledy hovoří o stagnaci nebo opětovném mírném nárůstu spotřeby ropy v EU. Pokles spotřeby ropy byl ve státech EU 27 za posledních 5 let nejvíce patrný u největších a nejvyspělejších států. Naopak největší přírůstky ve spotřebě zaznamenaly nové členské státy, jejichž hlavním dodavatelem je zpravidla Ruská federace.⁵¹ Celkově tvoří ropa v energetickém mixu EU 27 - 36,8% a podílí se tak na tomto mixu největší měrou. Celých 56% ropy je pak spotřebováváno v sektoru dopravy.⁵²

⁵⁰ Keenan, Rita, Gikas, Antigone: Statistical aspects of the energy economy in 2008. In Statistics in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009

⁵¹ BP Statistical Review of World Energy. June 2009

⁵² EU Energy Policy Data. Commission Staff Working Document. SEC(2007) 12. Brusel, 2007

Zatímco po celá 90. léta vlastní produkce ropy zemí EU 27 stoupala a v roce 1999 dosáhla svého vrcholu [180,36 miliónů tun – přibližně 3,4 miliónů barelů denně (mb/d)], s příchodem nového tisíciletí se přehoupala těžba zemí Evropské unie do své klesající fáze. Během sedmi let od roku 2000 do roku 2006 klesla tato produkce o celou třetinu na 122,53 mil. t a tento pokles neustále pokračuje. V roce 2008 vyprodukovala EU celkem již jen 111 mil. t ropy. Největším producentem surové ropy mezi státy EU 27 je Velká Británie s těžbou dosahující 72 mil. t ročně. S velkým odstupem za ní pak následují Dánsko (14 mil. t), Itálie (5,2 mil. t), Rumunsko (4,7 mil. t) a také Německo, Nizozemí a Maďarsko.⁵³

Při porovnání celkové spotřeby a produkce jak všech primárních energetických zdrojů, tak i surové ropy je jasné, že EU je na dovozu těchto surovin vysoce závislá.⁵⁴ Její závislost dosahuje výše přes 56% a v oblasti surové ropy dokonce až 85%.⁵⁵ V podstatě jedinou zemí, která se řadí v EU 27 mezi čisté exportéry surové ropy, je Dánsko. Dlouhou dobu byla čistým exportérem ropy i Velká Británie, ale kvůli klesající těžbě a zvyšující se spotřebě od roku 2004 již musí větší množství této suroviny dovážet, než je schopna poskytnout na export. Naopak jako největší dovozci surové ropy se v EU 27 jeví Německo (105,4 mil. t), Itálie (89,2 mil. t), Francie (83,5 mil. t), Španělsko (60,5 mil. t), Velká Británie (59 mil. t) a Nizozemí (57,4 mil. t). Mezi novými členskými státy je největším importérem ropy Polsko s dovozem přesahujícím 21,7 mil. t za rok. Celková roční výše dovozu z vnějších zdrojů se pohybuje v posledních 4 letech okolo 580 mil. t. (přes 4,1 mld. barelů).⁵⁶ Pozici největšího dodavatele na evropský trh pak zaujímá Rusko s ročním exportem převyšujícím 180 mil. t, což tvoří zhruba jednu třetinu veškerého importu ropy do Evropy. Druhým nejvýznamnějším vývozcem je Norsko, které zásobuje evropský trh více než 80 mil. t ropy ročně (15,8 %). Dále následují

⁵³ Kröppel, Christian: Statistical aspects of the Oil Economy in 2008. In Data in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009

⁵⁴ Poměr vlastní produkce a spotřeby a s tím související výše čistého importu.

⁵⁵ Různé podmínky a různé složení energetického mixu v jednotlivých státech však způsobují, že země která je téměř 100% závislá na jedné energetické surovině, může být čistým exportérem jiné energetické suroviny a navíc její celková energetická závislost na primárních zdrojích může být poměrně nízká. Jako příklad je zde možné uvést Polsko či Českou republiku. Polsko je závislé na dovozu ropy z 95%, avšak oplývá velkými zásobami uhlí, jehož je čistým exportérem a na němž je také založen polský energetický mix. To v konečném důsledku způsobuje, že celková energetická závislost Polska je pouze 18,4%. Dalšími zeměmi EU s nízkou energetickou závislostí jsou Velká Británie (13%), Estonsko (33,9%), Česká republika (37,6%), Nizozemí (38,9%) a Švédsko (45%). Zcela nezávislé je pak Dánsko. Naopak k nejvíce energeticky závislým zemím se v EU řadí Kypr (100%), Portugalsko (99,4%), Lucembursko (99%), Lotyšsko (94%) a Irsko (90,2%). Глуценко Ю. Н.: Европейский вектор нефтяной отрасли России. Российский институт стратегических исследований. Москва, 2007

⁵⁶ BP Statistical Review of World Energy. June 2009. Další statistiky uvádějí hodnoty pro rok 2008 v rozmezí 574-589 mil. t.

Libye, Saudská Arábie a Írán – státy, jež v roce 2008 dodaly do EU 27 - 60,1; 38,9; respektive 31,1 mil. t surové ropy.⁵⁷ Zatímco však výše dovozu z ostatních států buď stagnuje (poslední tři jmenované země), anebo klesá (Norsko), v případě Ruska byl tento trend naprosto opačný. Od začátku nového tisíciletí se import surové ropy z Ruska do EU 27 téměř zdvojnásobil, když vystoupal ze 112 mil. t v roce 2000 na 180 mil. t v roce 2008.⁵⁸ V roce 2009 došlo k poklesu importu surové ropy do Evropy i EU, což se projevilo i poklesem dovozů z Ruské federace. Příčinou je ekonomická krize, v jejímž důsledku došlo k útlumu evropské spotřeby. Je však skutečností, že kvůli problémům ruského těžebního sektoru s rozvojem nových nalezišť, která by byla schopná nahradit útlum těžby v tradičních lokalitách, je růstový potenciál ruského exportu ropy v současné době téměř vyčerpán. I přes pokles exportu do EU⁵⁹ si Rusko udrží v Evropě pozici největšího dodavatele. Naopak v případě klesající produkce druhého největšího evropského dodavatele – Norska – způsobuje tento pokles, že se podíl Norska na evropském trhu stále snižuje. V roce 2000 exportovalo Norsko do EU ještě 115,9 mil. t ropy, v roce 2006 to bylo již jen 89,1 mil. t a v roce 2008 – 83 mil. t.⁶⁰ Nové členské země EU, které jsou díky historickému vývoji téměř všechny (z více než 70%) závislé na ruské ropě, se snaží přirozeně roli Ruska ve svém energetickém mixu snižovat. Tento proces však vyžaduje kvůli neexistující alternativní infrastruktuře značné množství prostředků i času a ne všechny státy jsou ochotné a schopné tyto prostředky vynaložit.⁶¹ Navíc pro západoevropské státy představuje ruská ropa vítanou příležitost

⁵⁷ Kröppl, Christian: Statistical aspects of the Oil Economy in 2008. In Data in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Oproti roku 2008 došlo v roce 2009 k opětovnému nárůstu těžby, který přesáhl 1%. V žádném případě však nelze hovořit o návratu k růstu o 5 a více procent, ke kterému docházelo v první polovině tohoto desetiletí. V tomto případě jde spíše o stabilizaci těžby na současné úrovni pohybující se okolo 490 mil. t za rok. Ruský export ropy v roce 2009 pak mírně vzrostl na 247 mil. t, tento růst bylo možné po propadu evropské poptávky zaznamenat jen díky většímu vývozu do států SNS. Prohlášení vicepremiéra I. Sečina pro Finmarket 15. 12. 2009. in www.lawtek.ru/news/tek/61398.html

⁶⁰ Kröppl, Christian: Statistical aspects of the Oil Economy in 2008. In Data in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009

⁶¹ Česká republika je jedinou zemí bývalého socialistického bloku, která se rozhodla investovat do projektů na diverzifikaci dodávek energetických zdrojů a tyto projekty také zrealizovala. Díky stavbě ropovodu IKL je ČR jediným novým členským státem EU s přímým ropovodním napojením na staré členské státy a tokem ropy ve směru západ-východ. Stavba tohoto ropovodu v 90. letech vyvolávala u mnohých i silný nesouhlas, neboť se nejevila jako ekonomicky efektivní. Na druhou stranu to byla stavba strategického významu, která velmi významným způsobem zvýšila energetickou bezpečnost ČR. To se projevilo i v roce 2008, kdy Rusko výrazným způsobem omezilo dodávky ropy do ČR prostřednictvím ropovodu Družba. Tento výpadek dodávek se však

k diverzifikaci jejich současných zdrojů. I proto se role Ruska na evropském ropném trhu neustále zvyšuje. I přes veškerá politická prohlášení se tak zdá, že omezení pro další expanzi Ruska na evropský trh s ropou představuje spíše vnitřní omezená schopnost ruského palivoenergetického komplexu vyprodukovat další ropu, která by mohla být exportována do Evropy, než snaha evropských států tento dovoz omezit, a snížit tak svoji závislost na Rusku jako dominantním dodavatelem. K tomu značnou měrou přispívá i praktická neexistence jednotné evropské energetické politiky.

2.1.2. Základna ruského ropného průmyslu - naleziště pro Evropu:

V Ruské federaci se nachází čtyři základní oblasti výskytu a těžby ropy a zemního plynu – evropská část Ruska (především Povolžsko-Uralská oblast), západní Sibiř, východní Sibiř a oblast Dálného východu. Jako základna pro vývoz surovin do Evropy slouží první dvě jmenované oblasti. V této části Ruska se nacházejí největší a nejdéle využívaná naleziště ropy. Směr exportu surovin z těchto nalezišť je pak předurčen nejen geografickou blízkostí Evropy, ale také jejím rozvinutým trhem a průmyslovou vyspělostí evropských států, z čehož vyplývá i velká a stabilní poptávka po energetických surovinách. Tato poptávka pak zaručuje Rusku stálý objem odběru surovin a také značné příjmy do státního rozpočtu.

V roce 2008 bylo v Rusku vytěženo 488,1 mil. t ropy. V roce 2009 pak došlo k velmi mírnému růstu, kdy těžba překročila 490 mil. t ropy za rok.⁶² V evropské části Ruska se rozkládají naleziště v podstatě po celé šířce této země. Naleziště v oblasti severního Kavkazu a Povolžsko-Uralské ropné provincie zajišťovala většinu ruské produkce ropy téměř po celé 20. století. Dnes jsou tato naleziště již ale do značné míry vyčerpána a produkce na nich již dosáhla svých maximálních hodnot. Navíc těžba v oblasti severního Kavkazu byla utlumena i kvůli špatné bezpečnostní situaci v regionu, související do značné míry se dvěma čečenskými válkami. Přesto však tyto oblasti stále zajišťují jednu čtvrtinu produkce ropy Ruské federace. Velký potenciál se skrývá i na severozápadě Ruska v Tjumensko-Pečorské oblasti.⁶³

podařilo nahradit právě díky ropovodu IKL. Česká republika tedy dnes disponuje dvěma ropovodnými soustavami, z nichž jedna přivádí ropu do země z východního a druhá ze západního směru. Obě tyto soustavy pak mají kapacitu na to, aby samy o sobě pokryly roční spotřebu ropy v ČR.

⁶² Údaje ministerstva energetiky publikované v РБК, 29. 10. 2009. In www.lawtek.ru/news/tek/60129.html, Prohlášení vicepremiéra I. Sečina pro Finmarket 15. 12. 2009. in www.lawtek.ru/news/tek/61398.html

⁶³ Кокошин Андрей: Международная энергетическая безопасность. Европа, Москва, 2006

Těžba a export ropy tvoří základ ruských příjmů a ruské ekonomiky vůbec. Celkový ruský export ropy se od roku 2000 zvýšil více jak 1,8 krát, když v roce 2000 činil 144,4 mil. t a v roce 2008 – 243,1 mil. t. V roce 2009 pak došlo k nepatrnému nárůstu exportu na 247 mil. t, přičemž nárůst mezi lety 2008-2009 byl zaznamenán díky zvýšení objemů vývozu do států tzv. blízkého zahraničí. Během předchozích let tomu však bylo naprosto naopak.⁶⁴ Zvýšení exportu za celé období bylo zapříčiněno rostoucí cenou ropy na světových trzích, a tudíž zesílenou snahou realizovat co největší objemy této suroviny v zahraničí. Společnosti se však snažily maximalizovat své zisky, a tak investovaly jen málo do rozvoje nových nalezišť a nových technologií těžby. To se projevuje nyní, kdy se v roce 2008 poprvé po několika letech zastavilo tempo růstu těžby ropy a jeho obnovení na úroveň z poloviny tohoto desetiletí není v současné době reálné.⁶⁵ Avšak v růstovém období od počátku roku 2000 byly vypracovány všechny plány na rozvoj exportní infrastruktury a prudce rostoucí ruská produkce se měla stát základem snah Moskvy na realizaci plánů na opětovné získání kontroly nad svým exportem a provedení diverzifikace, jako nezbytného kroku posilujícího ruskou energetickou bezpečnost. Řada infrastrukturních projektů budovaných pro dosažení tohoto cíle je nyní již dokončena a mnohé jsou ve fázi výstavby a budou dokončeny v nejbližších 3 - 5 letech. Tím dojde ke zvýšení ruské exportní kapacity více jak o dvojnásobek ve srovnání s rokem 2000. Rusko však nebude schopno tuto novou infrastrukturu kvůli praktické stagnaci své produkce efektivně naplnit, a bude tedy muset optimalizovat směry svého vývozu.⁶⁶

Protože vývoz ropy do Evropy tvoří páteř současných ruských příjmů⁶⁷ a protože je většina v současné době využívaných nalezišť situována geograficky blíže Evropě, má Rusko velký zájem na udržení tohoto vývozního směru, a to z pohledu své energetické, ekonomické i národní bezpečnosti. Nicméně fakt, že v evropské části Ruska nedošlo k objevu žádného

⁶⁴ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009, Prohlášení vicepremiéra I. Sečina pro Finmarket 15. 12. 2009. in www.lawtek.ru/news/tek/61398.html

⁶⁵ V roce 2009 došlo sice opět k růstu těžby přesahujícímu 1%, tempa z první poloviny tohoto desetiletí však již není možné obnovit.

⁶⁶ Do roku 2015 mají být zcela dokončeny projekty BTS (již plně v provozu), BTS II a VSTO s celkovou maximální exportní kapacitou 205 mil. t ropy za rok. V roce 2000 však celková exportní kapacita nepřesahovala 150 mil. t za rok. Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008. Narozdíl od růstu exportních kapacit se má ruská těžba pohybovat i v následujících třech letech okolo hranice 490 mil. t ročně.

⁶⁷ Vývoz ropy přinesl v roce 2009 do ruského státního rozpočtu částku přesahující 1,1 trilionu rublů. Celkově pak vývoz veškerých energetických surovin znamenal pro Rusko příjem přes 1,8 trilionu rublů. I. Sečin v rozhovoru pro Finmarket 14.12. 2009. In www.lawtek.ru/news/tek/61393.html

nového gigantického naleziště a všechny nové lokality jsou soustředěné především na Dálném východě, východní Sibiři a okrajových mořích, napovídá, že Rusko přistoupí k diverzifikaci svých vývozních směrů ropy. Tento fakt je podpořen nejen schváleným dokumentem z roku 2003 – Energetická strategie Ruska na období do roku 2020, ale i novou verzí tohoto dokumentu schválenou v roce 2009 a prodlužující výhledy energetického sektoru až na rok 2030.⁶⁸ Dalším evidentním důkazem svědčícím o snaze Kremlu splnit své diverzifikační plány v ropném sektoru je výstavba nové exportní východní infrastruktury. Tato infrastruktura je stavěna i přes to, že v současné době nejsou zajištěny dostatečné zdroje pro její naplnění.

Hlavními zdroji pro naplnění nového ropovodu Východní Sibiř-Tichý oceán (VSTO) mají být naleziště Vankor, Talakan a naleziště Krasnojarského kraje. Ropovod VSTO bude mít však kapacitu až 80 mil. t ročně, což znamená, že samotná produkce zmiňovaných nalezišť nebude dostatečná pro naplnění veškerých exportních kapacit ve východním směru. Například Vankor má zatím jen velmi omezenou kapacitu, a nemůže tak výrazně přispět ani k naplnění první fáze ropovodu VSTO,⁶⁹ při níž má kapacita zmiňovaného ropovodu dosáhnout 30 mil. t ročně. V této první fázi bude ropa přepravována do města Skovorodino, odkud poputuje dále prozatím po železnici. Tato první fáze první etapy byla oficiálně spuštěna do průmyslového provozu 28. prosince 2009. První etapa má pak být zcela dokončena mezi lety 2010 - 2012. Rychlost realizace dalších úseků bude záležet na rychlosti osvojování nalezišť ve východní Sibiři.⁷⁰ Rusko je dnes nuceno pokračovat v realizaci VSTO a najít zdroje na jeho naplnění, a to z důvodu, že již obdrželo od Číny značné finanční obnosy na realizaci právě tohoto projektu. Čínská rozvojová banka půjčila na jaře 2009 dvěma ruským firmám celkem 25 mld. USD. Z toho 10 mld. USD společnosti Transněft' (operátor ruských ropovodů) a 15 mld. USD státnímu ropnému gigantu Rosněft'. Půjčka je splatná do dvaceti let a lhůta její splatnosti se přesně překrývá s podepsaným kontraktem na nové dodávky ruské ropy do Číny, jež mají začít proudit v roce 2011. V současné době převyšují dodávky ruské ropy do Číny 15 mil. t ročně a jsou realizovány výhradně prostřednictvím

⁶⁸ Энергетическая стратегия России на период до 2020 года. Энергетическая стратегия России на период до 2030 года

⁶⁹ Průmyslová produkce na tomto nalezišti započala až 21. srpna 2009 a do konce roku 2009 zde bylo dobyto 3,38 mil. t ropy. Při plném rozvoji předpokládá společnost Rosněft', jako majitel a operátor naleziště Vankor, produkci 25,5 mil. t ropy ročně. Po rozhovoru se zástupcem Rosněfti to uvedl РИА Сибирь 24. 12. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/61723.html>

⁷⁰ <http://www.gazeta.ru/business/2009/12/28/3305232.shtml>

železniční dopravy.⁷¹ Čína si tak v podstatě předplatila navýšení dodávek prostřednictvím nové infrastruktury na dvacet let dopředu.

Rozpracovanost nalezišť na východní Sibiři je však v současné době ve velmi rané fázi a tato naleziště nejsou schopna zaplnit plánovaný ropovod VSTO ani pokrýt čínskou poptávku. Proto bude Rusko nuceno zaplnit tento ropovod částečně i ropou pocházející z nalezišť určených pro Evropu a situovaných v západní části Sibiře. Aby pak vláda zaručila atraktivnost vývozu východním směrem a vynahradila ropným společnost případné vzniklé ztráty při exportu ropy na dlouhé vzdálenosti, oprostí tyto společnosti od placení vývozního cla a navíc zvýhodní tranzitní tarify ve východním směru. Ministerstvo energetiky Ruské federace připravilo změnu výše vývozních cel na ropu platnou od 1. prosince 2009. V západním směru je toto clo stanoveno na 271 USD za tunu, přičemž se počítá od 1. ledna 2010 s jeho snížením cca o 4 USD. Tranzit ropy přes VSTO je od tohoto cla zcela oproštěn. Od 1. ledna 2010 vstoupí v platnost také síťový tarif pro přepravu ropy po magistralních ropovodech. Ministerstvo energetiky, Federální služba pro tarify i společnost Transněft' již oznámily, že dojde ke zdražení západních tarifů, zatímco ve východním směru nebude výše poplatku záležet přímo na množství a přepravní vzdálenosti, ale bude zde zaveden jistý druh pušálního tarifu,⁷² ve kterém bude zohledněna sleva pro producenty za výběr východního směru transportu. Od roku 2011 pak Rusko plánuje zavést jednotný tarif pro přepravu ropy v rámci Ruské federace.⁷³ To v podstatě znamená, že jsou potlačeny zákonitosti volného trhu a vývoz na západ bude dotovat politicky motivovaný export východním směrem. Ruská vláda má však i další možnost, jak zajistit, aby její ropná produkce tekla „tím správným směrem“. Touto možností jsou kvóty pro těžební společnosti na přepravu produkce jednotlivými vývozními směry a infrastrukturou. Ruský stát má tedy více nástrojů, jak zajistit praktické fungování nových diverzifikačních projektů, a je jisté, že tyto nástroje bezzbytku využije. Cílem tohoto úsilí je při nedostatečné produkci nalezišť východní Sibiře doplnit chybějící objemy ropy z nalezišť určených pro Evropu, což bude působit jako další faktor, který ovlivní nové formování vývozních tras v evropském směru na další roky.

⁷¹ <http://www.gazeta.ru/business/2009/05/21/3174984.shtml?incut1>

⁷² Není vyloučeno, že tento paušál bude více zónový.

⁷³ <http://www.lawtek.ru/news/pravo/61596.html>

2.2. Konsolidace ruského ropného sektoru a vytýčení hlavních cílů jeho energetické politiky:

V předchozí části byla nastíněna závislost Evropy na ropě z Ruské federace a také závislost Ruska právě na exportu evropským směrem. Tato podkapitola by se měla zaměřit na energetickou politiku Ruska vůči evropským zemím právě v ropné oblasti. Již od rozpadu Sovětského svazu je v ruské energetické politice patrná jasná linie, od které se odvíjí všechny další kroky v energetickém sektoru. Touto linií je snaha o opětovné získání kontroly státu nad vývozem svých energetických surovin. V podstatě od počátku průmyslové produkce ropy na svém území kontrolovalo Rusko veškerý export této své strategické suroviny. V 60. letech pak byla v ropné oblasti v Sovětském svazu postavena klíčová exportní infrastruktura (ropovod Družba), která směřovala do Evropy. Díky politickému uspořádání v této části světa byl Sovětský svaz schopen v podstatě kontrolovat přepravu svých surovin až na předávací místa na hranicích s jeho největšími odběrateli. Stejně to bylo i v případě vývozu ropy přes exportní terminály, které se buď nacházely přímo na území SSSR (Gruzie, Ukrajina, baltské státy), nebo na území satelitních zemí východní Evropy (Polsko). Rozpadem SSSR však o tuto kontrolu Rusko přišlo a rázem se muselo vyrovnat s novým fenoménem, a to vznikem řady tranzitních států, se kterými muselo jednat o podmínkách tranzitu svých surovin. Tento faktor vedl k modifikaci energetické politiky a Rusko začalo připravovat projekty na znovunabytí kontroly nad celým tokem svých energetických surovin. To znamená, že již od počátku 90. let identifikovalo Rusko diverzifikaci (svých transportních cest) jako základní nástroj pro zvýšení své energetické bezpečnosti. Diverzifikace byla zatím přirozeně uvažována především v evropském exportním směru.

Po rozpadu SSSR však muselo nástupnické Rusko řešit mnohem závažnější problémy související s transformací režimu a ztrátou velké části území. Energetická bezpečnost a politika tak nebyly na seznamu vládních priorit. V jelcinovské éře 90. let bylo Rusko zmítáno ekonomickou nestabilitou a stát byl příliš ekonomicky i politicky slabý na to, aby mohl tento trend změnit. Navíc mnoho energetických firem se dostalo do soukromých rukou v divoké privatizaci a v době bující korupce neměl stát žádný nástroj, jak přinutit nové majitele společností k dodržování jednotné energetické politiky. Stát nedokázal zabránit ztrátě svého vlivu ani ve společnostech, kde měl stále svůj podíl. Nelze však říci, že by se Rusko energetickou politikou nezabývalo vůbec. Systém kvót pro jednotlivé firmy, který měl zajistit větší kontrolu centrální vlády nad exportem ropy do zahraničí, bylo však možné lehce obejít a na velké energetické infrastrukturní projekty, jako například výstavba Baltského ropovodného

systému (BTS), nebyly finanční prostředky. Velká změna přišla po roce 2000 s nástupem Vladimíra Putina do funkce prezidenta Ruské federace. Tato změna na prezidentském postu se překrývala s výrazným zvýšením cen energetických komodit na světových trzích, což pomohlo nejen zvýšit příjmy z exportu energetických surovin a stabilizovat tak ekonomickou situaci země, ale především to obrátilo pozornost vlády a zejména prezidenta na energetický sektor jako na klíčový a strategický pilíř pro znovunabytí politického a ekonomického vlivu Ruska ve světě. Od roku 2000 tedy začala konsolidace energetického sektoru a stát zde začal postupně obnovovat ztracený vliv tak, aby mohl reálně a efektivně prosazovat svou energetickou politiku.

V 90. letech bylo Rusko také velmi otevřené západním investicím a prakticky celý energetický sektor byl decentralizován a privatizován, přičemž byl ovládán ruskými oligarchy, jejichž největším zájmem byla maximalizace zisku a okamžitá produkce bez ohledu a metody a udržitelný rozvoj těžby. Po nástupu Vladimíra Putina do funkce ruského prezidenta se však pozornost státu opět otočila na znovuovládnutí energetického sektoru. V roce 2002 tak Vladimír Putin zastavil připravenou privatizaci zbylého státního podílu v Gazpromu, kterou připravil ministr ekonomického rozvoje a obchodu German Gref, a úsilí vlády se naopak soustředilo na opětovné získání plné kontroly nad touto klíčovou státní společností.⁷⁴ Poté došlo ke státnímu zásahu proti dominantní ruské soukromé ropné společnosti Jukos patřící Michailu Chodorkovskému. Oficiální a nepochybně pravdivou záminkou zásahu se staly obrovské daňové nedoplatky, které firma dlužila státu. Avšak takové daňové nedoplatky by se daly vysledovat u velké většiny společností patřícím ruským oligarchům. Pravou příčinu zásahu je tedy nutné hledat jinde. Jako nejpravděpodobnější se pak stala nezávislá energetická politika Jukosu, respektive Michaila Chodorkovského, která se neshodovala se zájmy Kremlu. V první řadě to byl plánovaný projekt nového ropovodu, nezávislého na síti státní společnosti Transněft', který měl poprvé přímo spojit Rusko a Čínu. Druhým a ještě významnějším faktorem, který přiměl Kreml k zásahu, byl Chodorkovského plán prodat Jukos nadnárodnímu americkému energetickému koncernu Exxon Mobil, čímž by se přímo dostaly licence na těžbu na nejvýznamnějších nalezištích do zahraničních rukou. To bylo v přímém rozporu s vizí a praktikovanou politikou Vladimíra Putina, snažícího se o maximální kontrolu státu nad veškerými energetickými zdroji a infrastrukturou země.⁷⁵ Po

⁷⁴ Nemtsov, Boris, Milov, Vladimir: Putin and Gazprom. An Independent expert report. Moscow, 2008

⁷⁵ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

státním zásahu proti Jukosu byla firma rozdělena a její části prodány v aukcích. Zisky z těchto aukcí pak měly pokrýt daňové nedoplatky, které stát po Jukosu požadoval. Většinu tohoto majetku, včetně společností patřících do koncernu Jukos jako například Juganskneftgaz, jež vlastnily licence na těžbu ropy na nejlukrativnějších nalezištích, získala státní společnost Rosneft, jejíž produkce díky tomu stoupla z cca 25 mil. t ročně až na 100 mil. t ročně.⁷⁶ Státu se tak podařilo nejen zlikvidovat společnost, jejíž aktivity byly v rozporu s oficiální politikou a strategií státu, ale zároveň došlo také k vytvoření státního ropného gigantu, který se stal po vzoru Gazpromu dominantním hráčem na ruském trhu.

Zhruba od roku 2000 měla tedy ruská energetická politika vytýčeny dva hlavní cíle: znovuoobnovení kontroly nad vývozem svých energetických surovin a diverzifikaci směrů exportu energetických surovin. Zmíněné cíle byly pak následně oficiálně potvrzeny v roce 2003 schválením Energetické strategie Ruska na období do roku 2020.⁷⁷ Při spojení těchto dvou základních os ruské energetické politiky dostaneme obrázek prakticky vykonávané politiky ruského státu od počátku nového tisíciletí, a to diverzifikace transportních cest energetických surovin v rámci evropského exportního směru.⁷⁸

2.3. Existující infrastruktura, její využití, nové projekty a dopady jejich realizace na energetickou bezpečnost Ruska i EU:

V současné době disponuje Rusko systémem 350000 km ropovodů a produktovodů různého určení. Z tohoto množství připadá více jak 50000 km na délku magistrálních ropovodů. Pouze 2500 km magistrálních ropovodů pak patří soukromým společnostem. Zbytek náleží do vlastnictví státní společnosti OAO AK Transneft. Po tomto systému bylo transportováno v roce 2007 220,6 miliónů t ropy z celkového množství 259 mil. t exportovaných z Ruska v tomto roce.⁷⁹ Prakticky od rozpadu Sovětského svazu se Rusko

⁷⁶ Нефть и газ России. Лучшие рабочие материалы. Эксперт. Speciální vydání, duben, 2008

⁷⁷ Энергетическая стратегия России на период до 2020 года

⁷⁸ To platí nejen pro ropný, ale i pro plynárenský sektor. Jedinou relevantní výjimkou, kdy dochází ke skutečné diverzifikaci exportních směrů je výše zmiňovaný ropovod VSTO. Ten měl však být podle původního plánu naplněn ze zdrojů východní Sibiře a neměl tak žádným způsobem ovlivňovat export v západním směru. Stav ruského ropného sektoru a jeho neschopnost postupovat rychleji a efektivněji při osvojování nových nalezišť však způsobil, že zpuštění ropovodu VSTO vážně ovlivní ruské vývozní možnosti v evropském směru exportu.

⁷⁹ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008

potýkalo s několika zásadními infrastrukturními problémy: zastarávání veškeré infrastruktury včetně magistrálních ropovodů, neexistence infrastruktury v jiném než evropském exportním směru, nízká exportní kapacita ruského ropovodního systému a ztráta kontroly nad infrastrukturou v bývalých sovětských republikách. Všechny tyto problémy byly také identifikovány již v ruské energetické strategii do roku 2020 a řešením těchto problémů se měla stát výstavba nových páteřních ropovodů a terminálů, které by zvýšily ruskou exportní kapacitu, diverzifikovaly exportní trasy a také umožnily minimalizovat problémy vzniklé při tranzitu ropy přes území třetích zemí. Následující podkapitoly budou tedy zaměřeny na páteř ruského exportního ropovodního systému jako základu ruské energetické a ekonomické bezpečnosti.

2.3.1. Budoucnost systému Družba – legitimní transportní cesta nebo nástroj k prosazování ruského vlivu ve středovýchodní Evropě?

Ropovod Družba je nejstarším ruským exportním ropovodním systémem. Družba má několik větví a byla určena k tomu, aby zásobovala ruskou ropou celou východní a střední Evropu. Ropovod byl vystavěn během 60. let a v podstatě až dodnes tvořil páteř ruského vývozu ropy. Současná kapacita dosahuje 66 mil. tun ropy ročně a tímto způsobem je přepravována výhradně ruská těžká ropa. S tím souvisí i vybavení téměř všech rafinérií situovaných podél tohoto systému. S výjimkou rafinérie v Kralupech nad Vltavou v České republice jsou ostatní zařízení tohoto druhu ve střední a východní Evropě uzpůsobena pouze na zpracování těžké ropy a závislá tak na přísunu této suroviny právě ropovodem Družba.⁸⁰ Absence dostatečného množství jiné infrastruktury v regionu pak závislost na Rusku jen prohlubuje.⁸¹ Ruská federace je tak v regionu bývalých socialistických zemí v pozici, kdy prostřednictvím svých energetických dodávek může vyvíjet výrazný politický tlak na místní vlády, aby přijímaly rozhodnutí, která budou brát v potaz i ochranu ruských zájmů. Možnost politického nátlaku na země bývalého východního bloku byla však omezená, neboť tyto země doposud fungovaly jako významní tranzitéři ruské ropy dále na západ a Rusko pokud nechtělo ohrožit vztahy a kontrakty se svými největšími zákazníky, nemohlo riskovat takové roztržky

⁸⁰ 12th annual meeting Central and Eastern European Refining and Petrochemicals. Prague, October 14-15, 2009

⁸¹ V regionu se nachází ještě ropovod Oděsa-Brody (na Ukrajině) a také ropovod Adria (Chorvatsko, Maďarsko). Po linii Oděsa-Brody však zatím teče ruská ropa v opačném směru, tedy ze severu na jih. Také ropovod Adria se snaží Rusko dlouhodobě využít v reverzním směru a dopravovat jeho pomocí svou ropu do chorvatského přístavu Omišalj a odtud dále po moři na světové trhy.

s tranzitními zeměmi, které by mohly vést až k zastavení dodávek jeho největším odběratelům. Avšak ve směrech, ve kterých nemohlo dojít k ohrožení tranzitu, neváhalo Rusko nadřadit své politické zájmy zájmům ekonomickým a použít dodávky jdoucí ropovodem Družba jako určitou formu nátlaku. Asi nejmarkantnějšími příklady jsou odstavení větve ropovodu Družba vedoucí do Litvy z léta 2006 a dočasné omezení dodávek ropy do České republiky ve druhé polovině roku 2008.

V létě 2006 došlo na odbočce ropovodu Družba jdoucím do Litvy k technické závadě, jež znamenala stoprocentní přerušování dodávek ropy do Litvy touto cestou. Tato závada nebyla ještě po více jak třech letech odstraněna. Ropovod Družba je již zastaralý a technické závady na něm, především na území Ruska, ale také Ukrajiny, nejsou žádnou výjimkou. Avšak na této havárii je zajímavé pozadí celé události. Ruské energetické firmy mají zhruba od počátku nového tisíciletí tendenci pronikat stále hlouběji do evropského prostoru a dostávat se tak ke koncovým spotřebitelům svých surovin. Ovládnutí energetického sektoru zemí bývalého socialistického bloku je pak pro ruský stát jakousi známkou prestiže a návratu ztraceného mocenského postavení Ruska, kdy se politický vliv snaží vystřídat vlivem ekonomickým a energetickým. To dokládají mnohé akvizice ruských firem v této části Evropy,⁸² která je již nyní dominantně závislá na Rusku jako dominantním dodavatelem energetických surovin a další posilování ruského vlivu v energetických sektorech zemí z tohoto regionu tak představuje ohrožení jejich energetické bezpečnosti. Proto také když litevská vláda oznámila, že přistoupí k druhé privatizaci své jediné rafinerie v Mažeikiai, ruské společnosti projevíly eminentní zájem o tuto akvizici. Litevská vláda se však rozhodla prodat rafinérii polskému koncernu PKN Orlen. Technické problémy na ropovodu se objevily krátce po tomto rozhodnutí. Zastavení dodávek ropy ropovodem Družba však způsobilo rafinérii vážné problémy. Rafinérie je dnes zásobována po moři, což je nerentabilní a rafinérie může přežít jen díky tomu, že je součástí velkého koncernu.⁸³ Spekulace o politickém pozadí potvrzují jednání mezi PKN Orlen a Lukoilem o odprodeji litevské rafinerie ruské firmě. Je evidentní, že Lukoil počítá se zásobováním rafinerie prostřednictvím obnovení provozu na odstaveném

⁸² Ruská společnost Lukoil se snaží získat rafinerské kapacity na Balkáně a ve střední Evropě a ovládnout tak obchod s ropnými produkty v nových členských státech EU. Lukoil tak vlastní například rafinérie v Rumunsku, či síť čerpacích stanic v ČR, jako i v dalších státech. Společnost Surgutněftgáz zase získala v roce 2009 - 20% v maďarské energetické společnosti MOL a ruský plynárenský monopol Gazprom vlastní 50% obřího evropského zásobníku plynu v rakouském Baumgartenu. Gazprom se také snaží získat podíl na výstavbě nové plynárenské infrastruktury v evropských státech (výstavba obřího podzemního zásobníku plynu v Maďarsku) a dostat se ke koncovým zákazníkům, a to nejen v nových členských státech, ale například i v Německu či Itálii.

⁸³ Komerční důsledky ruského ropovodu BPS-2. Channoil Consulting Ltd. London, 2007

ropovodu Družba. Lukoil však nemá zájem pouze o zařízení v Mažeikiai. Tato společnost projevila také zájem o českou společnost Unipetrol vlastníci rozhodující podíl ve všech třech českých rafinériích.⁸⁴ 63% akcií Unipetrolu vlastní v současné době právě polský PKN Orlen. Polský koncern se zatím nehodlá podílu v jedné z mála v současné ziskových akvizic zbavovat. Na druhé straně je evidentní, že Lukoil může nabídnout za odprodej české společnosti nejen finanční obnos, ale také například příslib obnovení dodávek ropy prostřednictvím Družby do litevské rafinérie. To svědčí o velkém vlivu ruského státu na energetický sektor a jasné podpoře ruským firmám při jejich snaze o expanzi do jiných zemí, neboť Lukoil sám nemá na obnovení dodávek tímto ropovodem žádný vliv a bez rozhodnutí státu by nebyl schopen takový slib zrealizovat. Tento příklad potvrzuje dominantní roli ruského státu ve svém energetickém sektoru, kdy ruské soukromé společnosti vykonávají politiku v mezích, které jim vytýčí Kreml, a mohou za to očekávat podporu ruské vlády při svých aktivitách v zahraničí. Jasně to také potvrzuje fakt, že příčiny odstavení větve ropovodu Družba vedoucí do Litvy nebyly jen technické či ekonomické, ale především politické.

Dalším případem z nedávné doby, kdy se dá s úspěchem spekulovat o snaze Ruské federace použít dodávky svých energetických surovin k politickému nátlaku, je omezení dodávek ropy do České republiky z léta 2008. Toto omezení následovalo pouhý den poté, co Česká republika podepsala smlouvu se Spojenými státy o výstavbě části systému protiraketové obrany na svém území. Omezení dodávek pak trvalo až do prosince 2008 a dosáhlo výše cca 40%⁸⁵ z celkového naplánovaného a objednaného objemu dovozu. České republice se však podařilo tuto situaci velmi dobře zvládnout, a to díky její dobré diverzifikaci energetických zdrojů, kdy disponuje zároveň dvěma ropovody ze dvou protichůdných směrů, které jsou oba sami o sobě schopny pokrýt celou spotřebu ČR.⁸⁶ Oficiální příčinou tohoto zkrácení dodávek byly technické problémy prostředníků v dodávkách ropy mezi Českou republikou a Ruskem. V podstatě se jednalo o to, že tito prostředníci posílali ropu, kterou měli dodat do ČR, na jiné trhy. Během tohoto omezení ruský premiér Vladimír Putin několikrát

⁸⁴ 7.4. 2009 in <http://www.lawtek.ru/news/tek/54403>

⁸⁵ V červenci 2008 bylo z nominovaných 520 tis. t ropy dodáno jen 270 tis. t, v srpnu 394 tis. t z 501 nominovaných, v září 456 z 555, v říjnu 320 z 500 a v listopadu 341 z 430. Z rozhovoru s ředitelem Odboru plynárenství a kapalných paliv ministerstva průmyslu a obchodu ČR, Janem Zaplatílkem. v Praze, 9. září 2009.

⁸⁶ Ropovod IKL se schopností oddělování různých druhů ropy přivádí do ČR ropu z italského terminálu v Terstu přes ropovod TAL. IKL má kapacitu 10 mil. t za rok, zatímco Družba, která nemá schopnost alternativního přepravování více druhů ropy najednou, dosahuje na území ČR kapacity 9 mil. t. Celková spotřeba ropy v ČR pak v roce 2008 přesáhla 8 mil. t. Tamtéž

veřejně deklaroval, že nařídil všem odpovědným subjektům v RF obnovit dodávku v plném rozsahu, k tomuto obnovení však došlo až po půl roce, kdy bylo evidentní, že ČR je zcela schopna nahradit celý výpadek z jiných zdrojů a nátlak tohoto druhu nenes, kromě možných ztrát na ruské straně, žádné hmatatelné výsledky. Je pak velmi složité domnívat se, že by jednotliví malí hráči na ruském energetickém trhu měli takovou sílu postavit se nařízení premiéra Putina a svévolně by tak neuposlechli jeho příkazu na obnovení dodávek. Jako mnohem pravděpodobnější se jeví ta varianta, že se vše dělo přinejmenším s tichým souhlasem Kremlu, pokud ne s jeho výslovným nařízením.

Není náhodou, že oba případy, které lze i přes oficiální prohlášení o technických příčinách výpadků dodávek považovat za prosazování ruských zájmů s využitím energetických surovin Ruska jako politického nástroje, se odehrály na částech ropovodu Družba, které neslouží jako hlavní zásobovací trasy pro největší ruské odběratele. Když došlo k podobnému výpadku na běloruské části tohoto ropovodu, a tedy na hlavní zásobovací trase do Německa, vedlo to kremelské představitele k rychlému přijetí opatření, která by do budoucna podobné nechtěné výpadky zcela eliminovala. Těmito opatřeními je konkrétně myšlena výstavba nových páteřních ropovodných systémů, která by umožnila Rusku vyhnout se při exportu svých surovin všem tranzitním zemím, které stojí mezi ním a jeho největšími zákazníky, a z těchto tranzitérů by učinila koncové spotřebitele ještě více závislé na ochotě Moskvy dodávat jim nezbytné množství strategických energetických surovin.

Ruské záměry s jeho nejstarším exportním ropovodným systémem jsou tak poměrně jasné. Rusko bude tento systém využívat, protože je to stále nejlevnější cesta jak dopravit jeho ropu na západ. Toto využívání je však limitováno několika podmínkami. První podmínkou je technická funkčnost celého systému. Ruský ropovodný systém je zastaralý a potřebuje rozsáhlé investice na svou modernizaci.⁸⁷ Družba fungující již více jak 40 let je pak integrální součástí tohoto systému. Potřebná modernizace Družby však není na seznamu prioritních energetických projektů Moskvy.⁸⁸ Rusko tak bude tento ropovod využívat do té doby, dokud

⁸⁷ Na ruském ropovodném systému se denně objeví až 80 havárií. Jedná se většinou havárie na místních ropovodech v okolí průmyslových areálů, ale výjimkou nejsou havárie ani na magistrálních ropovodech včetně Družby. Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008

⁸⁸ Jedinou zemí, která kompletně modernizovala celý úsek ropovodu Družba na svém území je Česká republika. Tuto modernizaci provedla mezi lety 1999 a 2003 státní společnost MERO ČR, a. s., vlastníkem ropovodné a produktovodné sítě na území ČR. Z rozhovoru s Operating managerem společnosti MERO ČR, Ondřejem Šmolíkem. V Praze, 13. říjen 2009

mu to budou dovolovat jeho technické možnosti. Riziko rozsáhlé havárie, která by celý systém vyřadila z provozu, se však neúměrně zvyšuje.

Druhou podmínkou dalšího fungování Družby je to, že země zásobované prostřednictvím tohoto ropovodu nebudou vystupovat proti ekonomickým a politickým zájmům Ruské federace. Opět se jedná především o státy bývalého socialistického bloku ve střední a východní Evropě, pro které znamená Družba mnohdy jedinou možnost zásobování ropou, a to i s ohledem na technické možnosti rafinérií v těchto zemích. Příkladem reálné hrozby odstavení části ropovodu Družba z technických příčin, ale s jasným politickým podtextem, je případné otočení toku v ropovodu Oděsa – Brody. Tento ropovod byl dokončen v roce 2001, aby přiváděl kaspickou ropu na Ukrajinu a také do Polska. Neschopnost zajištění dostatečných objemů této suroviny v kaspických zemích a také technické nepřipravenost rafinérií na zpracování kvalitnějších druhů ropy způsobily, že ropovod byl spuštěn v opačném režimu a přivádí tedy ruskou ropu ze severu na jih do ukrajinského přístavu Oděsa, odkud je dále exportována na světové trhy. Ukrajina se však nikdy nevzdala myšlenky fungování ropovodu v původním plánovaném směru. V tomto ohledu je velmi aktivní především prezident Juščenko, který celou záležitost chápe především z politického pohledu jako zbavení se části závislosti na ruských energetických surovinách. V roce 2004 tak vznikl společný podnik Sarmatia, jehož účastníky jsou státní podniky z Ukrajiny, Ázerbájdžánu, Gruzie, Litvy a Polska. Na základě jeho objednávky pak společnost Granherne vypracoval „feasibility study“. Účastníci projektu předpokládali dodávat kaspickou ropu z Ázerbájdžánu do gruzínské Supsy a dále tankery přes Černé moře do Oděsy a po ropovodu do Brodů. Z Brodů by měla kaspická ropa podle plánů pokračovat jednak do polského Plocku (po výstavbě části ropovodu spojujícího Plock a Brody). Část ropy by měla být dále přepravována systémem Družba do České republiky a také Německa. Česká republika ani Německo nemají o tento projekt v současné době zájem a do Polska zatím neexistuje potřebná infrastruktura.⁸⁹ Přesto na jaře roku 2009 došlo k dalšímu setkání prezidentů zainteresovaných na projektu Sarmatia, kde došlo k potvrzení zájmu o realizaci tohoto projektu. Ve skutečnosti ale zatím chybí jak zájemci o ropu z projektu Sarmatia, ale i producentské kapacity na jeho vstupní straně. Rusko však k tomuto projektu i přes jeho mlhavost zaujímá ostře negativní postoj. Ruský místopředseda vlády Igor Sečín koncem dubna 2009 při zasedání Permanent Partnership Council varoval Evropskou unii a české předsednictví, že pokud by došlo

⁸⁹ Komerční důsledky ruského ropovodu BPS-2. Channoil Consulting Ltd. London, 2007

k otočení současného toku v ropovodu Oděsa – Brody, bude Rusko nuceno z technických důvodů s okamžitou platností zastavit export své ropy jižní větví ropovodu Družba zásobující Slovensko, Maďarsko a Českou republiku.⁹⁰ Vzhledem k tomu, že Družba není skutečně technicky uzpůsobena k přepravě dvou různých druhů ropy a k tomu, že Rusko v této části Evropy již několikrát použilo energetické suroviny jako prostředek politického nátlaku, je nutné brát toto varování vážně. S přihlédnutím k tomu že se Rusko chystá přerušit veškerý transport své ropy právě přes ukrajinskou Oděsu, je nanejvýš pravděpodobné, že Ukrajina bude chtít, aby nepřišla o příjmy z tranzitu, zaplnit tento ropovod kaspickou ropou tekoucí v opačném směru. To může posloužit jako záminka Kremlu, který bude hledat zdroje ropy pro naplnění svých nových exportních projektů, aby přesměroval část dodávek z Družby právě na tento účel. Pokračování fungování ropovodu Družba, nebo přinejmenším jeho jižní části, má tedy ještě jednu podmínku. Touto podmínkou je dostatečné množství ropy pro jeho naplnění. V souvislosti se spouštěním první fáze ropovodu VSTO (v samém závěru roku 2009) a blížícím se termínem dokončení druhé části Baltského ropovodního systému – BTS II (nově naplánovaného na konec roku 2011) přesáhnou vývozní kapacity Ruska jeho producentské schopnosti a Rusko bude nuceno přesměrovat část svých dodávek právě do nových projektů.⁹¹ Nejpravděpodobnějším směrem odkud budou dodávky přesměrovány je pak ropovod Družba. Výpadek části dodávek dopravovaných do Evropy tímto ropovodem ropovodem (a především jeho jižní větví) se tak v tomto světle jeví jako velmi pravděpodobný. Protože k takovému kroku, jakým je definitivní zastavení dodávek ropy nejužívanější současnou přepravní cestou minimálně do třech členských států EU, bude Rusko potřebovat nějakou záminku, je možné očekávat spor o výši cel, přepravních tarifů, či exportovaný objemů ropy s jednou nebo oběma prozatím klíčovými tranzitními zeměmi – Běloruskem a Ukrajinou.

Rusko na jednu stranu možné omezení či výpadek dodávek ropovodem Družba oficiálně popírá, na straně druhé argumentují ruské firmy, jež se snaží proniknout do energetického sektoru ve středoevropském a východoevropském prostoru tím, že pouze jejich

⁹⁰ Fourth meeting of the EU-Russia Permanent Partnership Council on Energy. Moscow, April 30, 2009

⁹¹ Do roku 2012 se zvýší infrastrukturní exportní kapacita o 60 mil. t ropy ročně oproti roku 2009 a do roku 2015 o dalších 20-70 mil. t. Celkový nárůst ruských vývozních kapacit od roku 2000 do r. 2015 pravděpodobně přesáhne 200 mil. t ropy ročně. Prozatimní hlavní vývozní trasy platné v roce 2009 byly následující: 75 mil. t realizováno skrze BTS I a terminál v Primorsku, přes 60 mil. t skrze ropovod Družba (z toho cca 18 mil. t jeho jižní větví), 45 mil. t skrze černomořský terminál Novorossijsk, 19 mil. t skrze terminály na Ukrajině. Zbylé objemy pak jinými cestami, včetně exportu po železnici přesahujícím 10 mil. za rok. Na základě Топливно-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009

přítomnost, tedy přítomnost ruské společnosti, dokáže zajistit trvalý přísun ropy právě ropovodem Družba, na kterém je většina států zmiňovaného regionu naprosto závislá.⁹² Pro ruské firmy může být tento argument další komparativní výhodou ve snaze o získání akvizic na daném teritoriu. Avšak energetický trh ve zmiňovaných zemích je jen omezený a ve srovnání s trhem největších odběratelů ruských surovin poměrně malý. To znamená, že kroky Moskvy budou primárně determinovány snahou o ochranu strategickým zájmů vztahujících se k exportu surovin na velké spotřebitelské trhy a až poté na další menší odbytiště. Z této skutečnosti je patrné, že ani přítomnost ruských společností v energetickém sektoru v regionu, nemusí nutně znamenat zachování toku všech větví ropovodu Družba, neboť budou upřednostněny přímé dodávky pro významnější ruské partnery, a to právě novou infrastrukturou, kterou bude mít již Rusko zcela pod svoji kontrolou. Pokud by ale vlády evropských zemí uvěřily argumentu ruských firem a vpustily je hlouběji do svého energetického sektoru, mohlo by být jediným jasným výsledkem takového přebírání infrastruktury, rafinérií a distribučních sítí v regionu ruskými společnostmi, ne zachování provozu jižní větve Družby, ale pouze další růst již tak vysoké energetické závislosti států střední a východní Evropy na Ruské federaci. Význam ropovodného systému Družba pro samotné Rusko se tak v probíhajícím horizontu 15 let (2000 – 2015) definitivně změní, kdy se z naprosto klíčové infrastruktury ruského exportu, jejíž výpadek si rusko nemohlo dovolit, aniž by významně ohrozilo příliv peněz do státního rozpočtu, stane strategická karta, se kterou bude moci Moskva libovolně operovat při posilování svého vlivu ve státech střední a východní Evropy. Pokud pak výsledky z využívání této karty nebudou podle mínění Kremlu efektivní, bude Rusko připraveno se této infrastruktury naprosto vzdát.

2.3.2. Baltský ropovodný systém (BTS a BTS II) – naplnění ruských strategických diverzifikačních cílů – základ ruské energetické bezpečnosti:

První plány na výstavbu tohoto systému se objevily už za vlády prezidenta Borise Jelcina v 90. letech. Ekonomická situace a velká desintegrace ruského energetického sektoru však výstavbu tohoto systému značně zpozdily. Po konsolidaci ruské ekonomiky, dosažené do určité míry díky růstu cen energetických surovin na světových trzích, mohla státní společnost OAO AK Transněft' přistoupit k výstavbě zmiňované infrastruktury. Projektová dokumentace

⁹² Z rozhovoru s výkonným ředitelem Lukoilu pro střední a východní Evropu a Belgie, Denisem Ryupinem. V Praze, 27. srpna, 2009. Potvrzeno také zástupci společnosti MOL a PKN Orlen při zasedání Second High Level Energy Working Group Meeting of V4 Countries. Budapest, November 6, 2009

a studie o dopadu projektu na životní prostředí byly již připravené z druhé poloviny 90. let.⁹³ V roce 2001 byla uvedena do provozu první část systému o kapacitě 12 mil. t ročně. Tato kapacita se pak postupně rozšiřovala na 18, 30, 42, 62 mil. t a v roce 2006 dosáhla úrovně 75 mil. t.⁹⁴ Primárním cílem Baltského ropovodného systému bylo nahradit baltské přístavy (Buting, Ventspils), přes které Rusko transportovalo svoji ropu na světové trhy, a o které přišlo rozpadem socialistického bloku a samotného Sovětského svazu. Klíčovým vývozním terminálem tohoto systému je přístav v Primorsku s roční kapacitou právě 75 mil. t ropy. Rusko touto cestou exportuje svoji ropu z hlavních těžebních oblastí: Tjumensko-Pečorské, Uralsko-Povolžské a ze západní Sibíře. Touto cestou je vyvážena i menší část produkce zemí SNS.

Od počátku výstavby projektu baltského ropovodného systému se také uvažovalo o jeho dalším rozšíření. Toto rozšíření však předpokládalo velké finanční investice a až do počátku roku 2007 k němu chyběl dostatečně silný impuls, který by znamenal, že politické a strategické důvody převáží ty ekonomické. Takový impuls přišel právě na přelomu let 2006 a 2007, kdy se rozhořel spor mezi Ruskem a Běloruskem o cla a tranzitní poplatky ruské ropy. Rusko do té doby totiž subvencovalo běloruský státní rozpočet dodávkami bezcelně dodávané ropy, za což očekávalo politický kapitál a také větší kontrolu nad energetickým sektorem svého souseda. Tato politika však nenesla očekávané výsledky, a tak Rusko přistoupilo, v rámci své politiky racionalizace energetických vztahů se státy SNS⁹⁵, k zavedení vývozního cla na ropu vyváženou do Běloruska ve výši 180 USD za 1 tunu a to od ledna 2007. Toto clo je běžné při vývozu ropy do všech dalších států a velmi často se mění v závislosti na cenách

⁹³ Mezi lety 1997 a 1999 byly provedeny státní ekonomické a ekologické analýzy o proveditelnosti projektu BTS. Manoghan, Andrew: Russian Oil and EU Energy Security. Defence Academy of the United Kingdom. 2005

⁹⁴ <http://www.transneft.ru/projects/project/?zpid=4250>

⁹⁵ Po nástupu V. Putina do funkce prezidenta Ruské federace začalo Rusko normalizovat své energetické vztahy se státy bývalého Sovětského svazu. Tato normalizace souvisela s růstem cen energetických surovin na světových trzích. Se stoupající cenou surovin stoupala také ztráta, která Rusku vznikala tím, že dodávalo tyto suroviny pod cenou státům ze sféry tzv. blízkého zahraničí a nerealizovalo je na západních trzích. Proto Rusko přistoupilo k přechodu na tržní ceny, což znamenalo okamžitý pokles vývozu do států blízkého zahraničí a uvolnění doplnitelných objemů pro export na západní trhy. Toto rozhodnutí by bylo naprosto racionální a založené na ekonomickém a tržním základě, kdyby se ho Rusko nesnažilo využít k ovládnutí energetických sektorů zmiňovaných zemí a tím i zvýšení jejich závislosti na rozhodování Kremlu. V mnoha případech tak bývalé sovětské republiky předaly ruským firmám rozhodující podíly ve svých energetických společnostech, a to výměnou za pouhý odklad zvýšení cen dovážených surovin, ke kterému nakonec stejně došlo. Asi nejmarkantnějším příkladem v tomto směru je Arménie, ale rovněž Bělorusko. Ebel, Robert E.: The Geopolitics of Russian Energy. Looking Back, Looking Forward. A Report of the CSIS Energy and National Security Program. Centre for Strategic and International Studies. Washington, D.C., 2009

ropy na světových trzích.⁹⁶ Bělorusko bylo jedinou zemí, do které byla ještě ropa vyvážena bezcelně.⁹⁷ Bělorusko tak ročně ušetřilo asi 3,5 miliardy USD. Navíc další peníze získávalo z vývozu a prodeje ropných produktů. Bělorusko totiž ročně dovezlo 26 miliónů tun surové ropy, a přestože má jen zanedbatelné vlastní zdroje, vyváželo každoročně necelých 20 miliónů tun ropných produktů. Takto ruský stát přicházel o část příjmů z cel, které inkasovalo Bělorusko.⁹⁸ To byl také důvod uvalení cla. Bělorusko v reakci na toto opatření uvalilo na tranzit ruské ropy dodatečný poplatek 45 USD za 1 tunu přepravené ropy, což činilo z ruské ropy neprodejnou komoditu. Ruská státní společnost Transněft', téměř výhradní přepravce ruské ropy, protestovala a odmítla nový poplatek platit. Bělorusko si pak jako úhradu za tranzit začalo brát část ropy určené pro transport do Evropy. Rusko v reakci na to zcela zastavilo dodávky ropy do Běloruska. Dodávky se podařilo obnovit až po třech dnech, potom co Bělorusko začalo vracet nelegálně odčerpanou ropu zpět do tranzitních potrubí. Nakonec bylo dosaženo dohody, která znamenala, že clo na vývoz ropy do Běloruska se snížilo na 53 USD za 1 tunu, ale Bělorusko se zavázalo dělit se s ruskou stranou o zisky z vývozu ropných produktů, a to v poměru 85%:15% ve prospěch Ruska. V rámci dohody byl zrušen i poplatek 45 USD, který předtím Bělorusko na transportovanou ruskou ropu uvalilo. V únoru 2007 pak došlo k pokusu Běloruska o jednostranné zvýšení poplatků za tranzit ruské ropy až o 30%, což mělo přinést ročně do státní kasy až 50 miliónů USD.⁹⁹ Ani tento pokus nepřinesl Bělorusku očekávané dodatečné finanční zdroje, ale ukázal V. Putinovi, že A. Lukašenko je podobně nespolehlivým partnerem, stejně jako garnitura vládnoucí na Ukrajině a že je nutné se definitivně zbavit tranzitní závislosti na tomto sousedovi. Správnost tohoto kroku z ruské strany potvrdil i konflikt z počátku roku 2010, kdy vypršela dohoda z roku 2007 o výši cel vyvážené ruské ropy do Běloruska a Alexandr Lukašenko trval na maximálním snížení celních sazeb, což ohrozilo dodávky ropy na významné exportní trase do Německa.¹⁰⁰

⁹⁶ Od 1. ledna je vývozní clo na ruskou ropu 267 USD za tunu. O tomto opatření vlády RF informovaly РИА Новости, 15.12. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/pravo/61431.html>

⁹⁷ V rámci svazového státu a celní unie, by teoreticky mohlo Bělorusko požadovat po Rusku bezcelní dodávky ropy. Faktická nefunkčnost tohoto útvaru a velké objemy peněz, které obchod s ropou generuje, však prakticky znemožňují tento požadavek reálně uplatňovat.

⁹⁸ Údaje pro rok 2009. V roce 2007 o něco nižší, ale poměr podobný. 12th annual meeting Central and Eastern European Refining and Petrochemicals. Prague, October 14-15, 2009

⁹⁹ Tamtéž

¹⁰⁰ Clo na vývoz ruské ropy do Běloruska bylo v období 2007-2009 určeno slevovým koeficientem 0,356. Údaj uvedl Igor Sečín v rozhovoru pro Finmarket, 28.12. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/61826.html>

Po konfliktu s Běloruskem o výši tranzitních poplatků za přepravu ruské ropy z přelomu let 2006-2007 přišlo Rusko s projektem rozšíření svého baltského systému. O realizaci projektu bylo rozhodnuto velmi krátce po tomto konfliktu a samotná výstavba začala v červenci 2009.¹⁰¹ První část s roční kapacitou 30 mil. t ropy má být dokončena podle nových plánů již na konci roku 2011. Celkově má být projekt s roční kapacitou 50 mil. t hotov koncem roku 2013. Páteří tohoto systému je ropovod z Uněči (blízko rusko-běloruské hranice v Brjanské oblasti) do přístavu Ust'-Luga (v Leningradské oblasti). Tento projekt, jenž Rusku umožní obejít při transportu ropy do Evropské unie oba tranzitní státy - Bělorusko i Ukrajinu - je politickou prioritou Moskvy a dá se předpokládat, že bude dokončen i při současných složitých ekonomických podmínkách a nejasné rentabilitě.

Zcela nový problém, kterému bude muset Rusko čelit po dokončení druhé části Baltského ropovodného systému a ještě více po dokončení ropovodu Východní Sibiř – Tichý oceán, je zajištění dostatečného množství ropy pro naplnění nových infrastrukturních projektů. Současná úroveň těžby ropy v Rusku dosahuje jen minimálního tempa růstu. V roce 2008 bylo v Ruské federaci vytěženo 488 mil. t ropy, což byl dokonce pokles o 0,7% oproti předchozímu roku. V roce 2009 pak těžba dosáhla 492 mil. t a podle odhodů ministerstva energetiky se na úrovni kolem 490 mil. t ropy za rok bude držet minimálně v následujících třech letech.¹⁰² Výhled na příštích několik málo let tak není v tomto směru příliš optimistický a velmi se liší od výhledů z poloviny tohoto desetiletí, kdy každoroční tempa růstu těžby ropy přesahovala 5%.¹⁰³ Navíc v samotném Rusku roste spotřeba ropných produktů, tím pádem roste i potřeba větších objemů surové ropy alokovaných pro domácí trh. Větší spotřebu surové ropy pro domácí rafinaci podporuje i další z bodů ruské energetické strategie, který počítá s výstavbou nových rafinérií a zvýšením objemů vývozu ropných produktů z Ruska.¹⁰⁴ Tento

¹⁰¹ S cílem snížit risky tranzitu energetických surovin evropským spotřebitelům, začala, na základě příkazu prezidenta Putina z 11.01.2007 № Пр-56, a usnesení vlády RF z 18.05.2007 №621-p a z 26.11.2008 №1754-p, a z 14.05.2008 №ВП-П9-1пр, společnost Transněft s aktivní fází výstavby Baltského ropovodného systému II po linii Uněča – Ust' Luga.

¹⁰² <http://www.lawtek.ru/news/tek/61066.html>

¹⁰³ Od r. 2005 se tempo růstu zpomalilo, ale stále se udržovalo na úrovni 2-3%. V roce 2008 pak došlo poprvé v novém tisíciletí k poklesu. A přírůstky pro rok 2009 a následující roky odhaduje ruské ministerstvo energetiky na 1-2%. V absolutních číslech je to vyjádřeno následovně. V roce 2000 se v RF vytěžilo 323,3 mil. t, v r. 2001 – 348,1 mil. t, v r. 2002 – 379,6 mil. t, v r. 2003 - 421,3 mil. t, v r. 2004 – 459,3 mil. t, v r. 2005 – 470,2 mil. t, v r. 2006 – 480,5 mil. t, v r. 2007 – 491,3 mil. t, v r. 2008 – 488 mil. t a v roce 2009 – 493 mil. t. Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009

¹⁰⁴ Энергетическая стратегия России на период до 2030 года

trend je dán snahou o maximalizaci zisků, neboť finální produkt je možné prodat mnohem dražší než surovou ropu. Tyto zpracované výrobky však není možné posílat stejnými magistralními ropovody jako surovou ropu, takže je evidentní, že tento trend jen dále prohloubí deficit surové ropy potřebné pro naplnění všech projektů. Projekt druhé části Baltského ropovodního systému pak počítá s kapacitou 50 mil. t ročně (což je o něco méně než současné využití ropovodu Družba) a pro naplnění této kapacity bude Rusko nuceno najít zdroj. Jak bylo již uvedeno výše, v příštích několika letech to nebude možné prostřednictvím zvýšené vlastní produkce. Jedinou možností jak naplnit ropovod Uněča – Ust'-Luga bude přesměrování dodávek z jiných směrů a navýšení dovozů ropy z dalších oblastí - v první řadě ze střední Asie. V tomto smyslu je pro Rusko nepostradatelná role Kazachstánu, jenž se má podílet na naplnění BTS II navýšením dodávek své ropy do Ruské federace až o 10 mil. t ročně.¹⁰⁵ Za současné ekonomické situace při stagnujících tempech růstu těžby je nejisté, zda bude takového navýšení dodávek schopen. Zbylý objem cca 40 mil. t ropy má být tedy nalezen jinde. Z toho až 19 mil. t¹⁰⁶ má být do BTS II přesměrováno z vývozního směru přes Ukrajinu do Oděsy.¹⁰⁷ To by prakticky znamenalo zastavení veškerého vývozu ruské ropy přes tento přístav. Ukrajina by tak přišla o jistý zdroj příjmů a také by se dále oslabila její vyjednávací pozice vůči Moskvě v energetických otázkách. Ukrajina si tuto situaci uvědomuje a snaží se ruskou ropu ve svých potrubích nahradit lehčí kaspickou ropou. S tím souvisí i její snaha o otočení toku v ropovodu Oděsa-Brody. Další možností Ukrajiny jak si vynahradit ušlé zisky je razantně zvýšit tranzitní poplatky pro ruskou ropu jdoucí do střední Evropy jižní větví ropovodu Družba. Takový krok by ale s největší pravděpodobností znamenal kompletní zastavení transportu ruské ropy přes území Ukrajiny.

Dalších až 12 mil. t¹⁰⁸ do BTS II má dodat společnost Surgutněftgaz. Roční produkce této společnosti se již od roku 2005 pohybuje okolo úrovně 65 mil. t. s mírnými výkyvy oběma směry a je velmi nepravděpodobné, že by Surgutněftgaz dokázal zvýšit svou produkci

¹⁰⁵ Komerční důsledky ruského ropovodu BPS-2. Chanoil Consulting Ltd. London, 2007

¹⁰⁶ Tamtéž

¹⁰⁷ Již dříve byla odkloněna z území Ukrajiny značná část ruského exportu, která byla realizována přes jihoruský vývozní terminál Novorosijsk, do kterého se dostávala síť ropovodů právě přes Ukrajinu. Výstavba ropovodu Suchodolnaja – Ridionavka umožnila Rusku zásobovat svůj vývozní terminál ropou zcela bez potřeby tranzitu této suroviny přes ukrajinské území.

¹⁰⁸ Viz. poznámka č. 105

o požadovaných 12 mil. t.¹⁰⁹ To ale znamená, že se bude muset uchýlit k dalšímu krácení objemů vývozu stávajícími směry. Právě ropa těžená Surgutněftgazem tvoří podstatnou část dodávek ropovodu Družba do středoevropského regionu a dá se předpokládat, že Surgutněftgaz by omezil vývoz právě skrze tento ropovod. Spuštění BTS II by se podstatně dotklo i polského vývozního terminálu v Gdaňsku, neboť Rusko plánuje v souvislosti s dokončením BTS II zastavit svůj veškerý export ropy přes tento přístav (cca 7 mil. t/rok a již nyní je zde patrná klesající tendence).

Od konce 90. let docházelo v Rusku ke zvyšování produkce ropy. Tento růst dosahoval v meziročním srovnání temp až 8% a byl tažen rostoucí globální spotřebou a s ní spojeným růstu cen. Vidina okamžitého zisku však vedla k využívání špatných metod, při jejichž použití byly společnosti schopné maximalizovat aktuální produkci z krátkodobého hlediska, ale které znamenaly poškozování a rychlé vyčerpávání ropných ložisek z hlediska střednědobého a dlouhodobého, což se projevilo již nyní prudkým snížením temp růstu ruské ropné produkce.¹¹⁰ Problémem ruské energetické bezpečnosti na počátku nového tisíciletí tak nebyla nedostatečná produkce, ale absence infrastruktury, která by mu umožnila tuto produkci dopravit ke konečným spotřebitelům. Dalším kritickým místem energetické bezpečnosti Ruské federace byla pak závislost jejího exportu na množství tranzitních zemí.¹¹¹ Na tyto dva problémy se zaměřila také ruská energetická strategie schválená v roce 2003, která však již jen potvrdila cíle, jež byly vytýčeny prezidentem Putinem při jeho nástupu k moci.

Zhruba od roku 2000 tedy soustředil ruský stát veškeré síly na konsolidaci svého energetického sektoru a především na obnovení kontroly nad svým exportem do Evropy a rozšíření vývozních kapacit umožňující diverzifikaci stávajících tras. Po deseti letech úsilí se Rusku téměř podařilo naplnit stanovené cíle a během dalších pěti let bude tato přeměna ropného sektoru v Rusku definitivně završena.

Dokončením druhé části Baltského ropovodního systému tak překročí ruské vývozní kapacity v evropském směru výši jeho současného exportního potenciálu a je jisté, že Rusko přikročí k optimalizaci svých vývozních tras. Navíc bude dokončen i ropovod Východní Sibiř

¹⁰⁹ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009.

¹¹⁰ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

¹¹¹ Nedostatečná kapacita exportní infrastruktury byla označována jako hlavní problém ruské energetické společnosti v mnoha odborných studiích. Ve stejném smyslu hovořili ve svých precích například. V. Milov, S. Žiznin, M. Jacenko, A. Monaghan, R. Larsson nebo J. Stern.

– Tichý oceán, což bude znamenat další volnou exportní kapacitu v objemu až 80 mil. t, kterou bude nutno naplnit. Kvalitativní změna celého ruského ropného sektoru tak bude dokončena do roku 2015, kdy se z problému s nedostatkem exportních kapacit stane problém s nalezením zdrojů pro jejich naplnění. Navíc nová infrastruktura povede již více směry (ne jen evropským) a bude zcela nezávislá na tranzitu přes území třetích států. Převaha volných vývozních kapacit nad produkčním exportním potenciálem umožní pak Rusku využívat energetickou infrastrukturu jako strategickou kartu při zvyšování svého vlivu v jiných zemích, především ve středovýchodní části Evropy.¹¹²

2.4. Zdroje střední Asie a kaspické oblasti jako základ plnění ruských kontraktů:

Jak již bylo uvedeno výše, dostane se Rusko realizací druhé části Baltského ropovodného systému a ropovodu Východní Sibiř – Tichý oceán do situace, kdy nebude schopno uspokojivě naplnit veškerou svou exportní infrastrukturu. To bude znamenat přehodnocení ruských vývozních směrů, což se také dotkne evropských zemí a zejména pak států střední a východní Evropy, neboť ruskou prioritou bude naplnit v první řadě nové projekty obcházející dosavadní tranzitní země. Skutečný dopad tohoto přehodnocování na Evropu bude pak záležet také na tom, do jaké míry si bude Rusko schopno i nadále zajišťovat zdroje ze sousedních středoasijských republik a kaspického regionu. V tomto směru hraje pro Rusko naprosto klíčovou roli Kazachstán. To potvrzuje i fakt, že z celkového objemu 268,2 mil. t ropy, které byly z Ruska vyvezeny v roce 2007, pocházelo téměř 19% - 50,5 mil. t ze střední Asie a kaspického regionu a celých 47,6 mil. t právě z Kazachstánu.¹¹³ Kazašská produkce ropy se od roku 2000 více jak zdvojnásobila a v roce 2009 dosáhla objemu 76 mil. t. Kazachstán je tak po Rusku druhým největším producentem surové ropy v oblasti. Navíc Kazachstán spotřebovává ročně jen málo přes 10 mil. t¹¹⁴, což v jeho případě znamená obrovský exportní potenciál, o který má zájem nejen Rusko ale i Čína, Evropa nebo USA.¹¹⁵

¹¹² Rusko se totiž bude moci svobodně rozhodovat kolik, kam, kudy a za jakých podmínek své ropy pošle.

¹¹³ 20,3 mil. t kazašské ropy bylo transportováno po systému ropovodů společnosti Transněft, 25,2 mil. t ropovodem KTK a 2,1 mil. t po železnici. Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008

¹¹⁴ BP Statistical Review of World Energy. June 2009

¹¹⁵ V roce 2007 vyvezl Kazachstán zhruba 25 mil. t přes KTK a terminál v Novorossijsku, 16 mil. t ropovodem Atyrau-Samara, 10 mil. t ropovodem do Číny a přes 7 mil. t přes Ázerbájdžán (většina ropy šla do černomořských terminálů). Perspective of Caspian Oil and Gas Development. International Energy Agency

Hlavní kazašská produkce je pak soustředěna do dvou polí na západě země – Tengiz a Karačaganak. Obrovský potenciál má také nově objevené pole Kašagan s jehož zapojením do průmyslové produkce se počítá po roce 2013. Kazachstán by tak do roku 2015 mohl dosáhnout produkce 100 mil. t ropy za rok. Tyto plány však v současné době brzdí hospodářská krize, která způsobuje zpoždování projektů a útlum celého odvětví. Klíčovou infrastrukturou pro export kazašské ropy na světové trhy (především na evropské) je infrastruktura jdoucí přes území Ruské federace, ať již se jedná o ropovod Atyrau–Samara, kterým se dostává do ruského ropovodného systému přes 16 mil. t kvalitní kazašské ropy, jež se pak mísí s méně kvalitní ruskou ropou značky Urals, nebo o ruský vývozní terminál Novorossijsk a Kaspické ropovodné konsorcium (KTK), jehož prostřednictvím vyváží Kazachstán ročně přes 25 mil. t ropy.¹¹⁶

Rusko počítá i nadále s významným posílením dovozu ropy z Kazachstánu. Pro rok 2010 chce sice zachovat dovoz z této středoasijské republiky na úrovni okolo 50 mil. t. Ale již pro rok 2015 chce tento objem navýšit až na 64 mil. t a do roku 2020 má import dosáhnout 70 mil. t. K tomu má pomoci i nový kontrakt o tranzitu kazašské ropy, který podepsal ruský ministr energetiky Šmatko se svým protějškem Mymbajevem 20. října 2009. Tato dohoda mění původní kontrakt z roku 2002 a rozděluje dovoz kazašské ropy do dvou následujících směrů: ropovodem Atyrau-Samara 15 mil. t v letech 2010, 2015 i 2020, skrze Kaspické ropovodné konsorcium 26 mil. t v roce 2010, 45 mil. t v roce 2015 a 50 mil. t v roce 2020.¹¹⁷ K tomu by bylo ale nutné téměř zdvojnásobit stávající kapacitu tohoto ropovodu z nynějších 32,6 mil. t za rok na 67 mil. t. O zvýšení kapacity usiluje Kazachstán již čtyři roky. Rusko však zatím tuto iniciativu odmítalo, neboť ropovod nebyl zcela pod jeho kontrolou.¹¹⁸ V současné době se tento trend však obrátil a Rusko se snaží získat kontrolu nad veškerými

Working Paper Series. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008

¹¹⁶ Lee, Julian: The key markets and alternative export routes for Caspian crude and products. Centre for Global Energy Studies. London. Presented on The First Caspian Oil Trading and Transportation Conference. Baku, April 23. – 24., 2007 Kazachstán má zájem o zvýšení kapacity KTK ze současných 32,5 mil. t až na 63 - 7 mil. t za rok. Rusku totu snahu odmítalo, protože nemělo nad ropovodem dostatečnou kontrolu. Poté co však byly zrealizovány nové projekty (obcházející ruské území) pro vývoz kaspické ropy do Evropy i do Číny, rozhodlo se Rusko zvýšení kapacity KTK také podpořit. Mezitím se mu také podařilo v KTK posílit své pozice. Kassenova, Nargis: Kazakhstan and the South Caucasus Corridor in the Wake of the Georgian-Russia War. In EU-Central Asia Monitoring № 3, January, 2009. Centre Four European Policy. Brussels, 2009

¹¹⁷ S. Šmatko pro РИА Новости. 25.11. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/60872.html>

¹¹⁸ Kassenova, Nargis: Kazakhstan and the South Caucasus Corridor in the Wake of the Georgian-Russia War. In EU-Central Asia Monitoring № 3, January, 2009. Centre Four European Policy. Brussels, 2009

dodávkami, které by mohly jít potencionálně do Číny. Obrat v přístupu Moskvy je patrný i na výše uvedeném podpisu nových dohod a vychází ze stále razantnějšího se prosazování Číny ve střední Asii, jako významného investora a zároveň importéra energetických surovin. Navíc Rusko ve svých plánech počítá s dodatečnými dodávkami 10 mil. t kazašské ropy pro naplnění BTS II¹¹⁹, což by vyžadovalo rozšíření kapacity ropovodu Atyrau - Samara z nynějších 15 na 25 mil. t za rok. Kazachstán v současné době exportuje svou ropy také ropovodem Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC)¹²⁰, který jako první umožnil státům střední Asie a kaspického regionu diverzifikovat cesty dodávek svých energetických surovin na světové trhy tak, že nemusely projít přes území Ruské federace. Kazachstán chce i nadále posílit transport své ropy touto cestou, o čemž svědčí i dohoda podepsaná prezidenty Kazachstánu a Ázerbájdžánu na podzim 2009.¹²¹ Navýšení objemů posílaných do ropovodu BTC však komplikují ekologické překážky, které jsou spojené s navýšením provozu tankerů v Kaspickém moři a také nevyřešený právní status Kaspického moře, který brání ve stavbě podmořského ropovodu. Celý záměr může také ztroskotat na ruské nevoli vůči ropovodu BTC a případném zvýšení kazašských dodávek pro tuto infrastrukturu. Jediným reálným dodavatelem nových tankerů pro zintenzivnění přepravy ropy mezi Kazachstánem a Ázerbájdžánem jsou totiž ruské závody.¹²² Rusko tak může ovlivnit směřování nové kazašské produkce. Rusko však v tomto případě nenabízí jen jednání z pozice síly. Naopak má zájem, aby se Kazachstán účastnil realizace nového ropovodu Samsun-Ceyhan, který má spojit severní a jižní část Turecka a pomoci tak obejít turecké úžiny. Ropovod má mít kapacitu až 70 mil. t ročně, což by s posílením kapacity terminálu v Novorossijsku, který v současné době odpravuje okolo 45 mil. t ropy ročně, zcela pokrylo kazašské potřeby a dokonce i současný veškerý export západním směrem. Kazachstán má však i nadále zájem o diverzifikaci svého exportu energetických surovin a jejich vývozu přes území Ázerbájdžánu a také Gruzie, což

¹¹⁹ Z konzultací Velvyslance se zvláštním posláním pro energetickou bezpečnost, MZV ČR, Václava Bartušky v Moskvě 23.9. 2009. V rozhovoru s Velvyslancem se zvláštním posláním pro energetickou bezpečnost, MZV ČR, Václavem Bartuškou. V Praze, 9. listopadu 2009

¹²⁰ Ropovod Baku-Tbilisi Ceyhan má celkovou kapacitu 50 mil. t za rok, přičemž hlavním zdrojem pro jeho naplnění je Ázerbájdžán, který touto infrastrukturou exportoval v roce 2008 – 36,6 mil.t. Country Analysis Briefs. Azerbaijan. Energy Information Administration. Washington, D.C., 2009

¹²¹ Kazašský export přes BTC měl v počáteční fázi činit 7 mil. t za rok s tím, že tento vývoz naroste až na 20 mil. t. Kazachstán začal tuto cestu využívat však až v říjnu 2008 a na počátku roku 2009 činil denní vývoz kazašské ropy přes 4 800 baralů, což odpovídá cca 240 000 t ročně. Do konce roku roku 2009 se tento objem dále zvětšil. Country Analysis Briefs. Azerbaijan. Energy Information Administration. Washington, D.C., 2009

¹²² Perspective of Caspian Oil and Gas Development. International Energy Agency Working Paper Series. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008

potvrzuje i nákup gruzínského terminálu v Batumi s roční kapacitou až 15 mil. t kazašskou společností KMG¹²³. Kazachstán si však dobře uvědomuje, že Rusko je jeho hlavním obchodním partnerem a že bezpečnostní situace na jižním Kavkaze nedovoluje stoprocentně garantovat bezproblémový tranzit kazašské ropy na světové trhy. Kazachstán tak i nadále zůstane v ropné oblasti klíčovým ruským partnerem a jeho možnosti exportovat větší objemy ropy i v neruských směrech vývozu budou determinovány především schopností a rychlostí této země rozvíjet nová naleziště, v první řadě Kashagan, a zvětšovat tak objemy své produkce.

Dalším státem, který je pro Rusko důležitý především ze strategického hlediska, je Ázerbájdžán. Tomu se podařilo v roce 2006 úspěšně dokončit realizaci projektu BTC, čímž podstatně změnil geopolitickou situaci producentů států jižního Kavkazu a střední Asie. Existence nového ropovodu se projevila i v dodávkách ázerbájdžánské ropy do Ruska, které klesly téměř okamžitě o více jak polovinu ze 4,4 mil. t v roce 2006¹²⁴ na 2,2 v roce 2007 a v roce 2008 jen 1,4 mil. t, přičemž Ázerbájdžán plánoval ještě větší útlum. Vojenská akce ruské armády v separatistických gruzínských provinciích Jižní Osetie a také Abcházie v srpnu 2008 však znamenala obrat v přístupu Ázerbájdžánu k exportu svých surovin přes Rusko. Prvořadým cílem prezidenta Ilhama Alijeva je zajištění bezpečnosti svého režimu i celého státu, jež je zatížen vleklým (a v současné době zamrznutým) konfliktem s Arménií. Rusko je pak klíčovým hráčem při řešení otázky Náhorního Karabachu. Akce v Gruzii pak byla pochopena jako demonstrace síly a schopnosti Ruska uspořádat záležitosti jižního Kavkazu podle svých představ. Nedlouho po vojenských operacích tak byl opět zvýšen objem ázerbájdžánské ropy jdoucí do ruského přístavu Novorossijsk a v roce 2009 se ázerbájdžánský export přes tento terminál dostal na hranici 2,5 mil. t.¹²⁵ Při celkové roční produkci Ázerbájdžánu 44,7 mil. t je toto množství zanedbatelné, avšak okolnosti, za kterých došlo k opětovnému navýšení dodávek do Ruska, svědčí o stále velkém vlivu i zájmu Ruska o státy

¹²³ Kassenova, Nargis: Kazakhstan and the South Caucasus Corridor in the Wake of the Georgian-Russia War. In EU-Central Asia Monitoring № 3, January, 2009. Centre for European Policy. Brussels, 2009

¹²⁴ 4,4 mil. t není příliš velký objem dodávek. Toto poměrně nízké číslo je však spojeno s nízkou produkcí Ázerbájdžánu, které ještě v roce 1997 dosahovala pouhých 9 mil. t ročně. Větší objemy pak začal Ázerbájdžán těžit až v druhé polovině desetiletí po zprovoznění obřích polí Azeri a Guneshli. Skokový nárůst produkce začal v roce 2005 kdy vzrostla ázerbájdžánská těžba z 15,6 mil. t na 22,4 mil. t. V následujících letech pak dále rostla na 32,5 mil. t v roce 2006, 42,8 mil. t v roce 2007 a 44,7 mil. t v roce 2008. Vlastní spotřeba pak v roce 2008 činila pouhých 3,3 mil. t. BP Statistical Review of World Energy. June 2009

¹²⁵ Na základě rozhovoru s Mimořádným a zplnomocněným velvyslancem Republiky Ázerbájdžán v ČR, Tahirem T. Taghizadehem. V Praze, 20. října, 2009

jižního Kavkazu a jejich energetické zdroje. Navíc měl srpnový konflikt s Gruzii ještě jeden aspekt. Rusku se podařilo zpochybnit důvěryhodnost exportních energetických toků přes Gruzii, jako spolehlivé cesty pro transport energetických surovin na světové trhy, čímž se zvyšuje jeho šance udržet si kontrolu nad tokem energetických surovin z oblasti Kaspického moře i střední Asie, což je jedním ze základních cílů jeho energetické strategie do roku 2020 i nově schválené verze tohoto dokumentu nastiňující ruskou perspektivu v energetické oblasti až do roku 2030.

3. Plynárenský sektor

3.1. Struktura ruského plynárenského sektoru:

Situace v ruském plynárenském sektoru je poněkud odlišná od situace v sektoru ropném. Na rozdíl od ropy byla v Rusku objevena nová obří naleziště zemního plynu, která mají potenciál uspokojit ruskou domácí poptávku i potřeby exportu na mnoho dalších let. Problémem těchto nalezišť je však jejich poloha. Většina z nich se totiž nalézá na těžko přístupných místech v tvrdých klimatických podmínkách, kde doposud není vybudována žádná infrastruktura. Proto je otázkou, jak rychle a v jakém rozsahu se Rusku podaří zapojit tato nová naleziště do průmyslové produkce.

Faktorem, jenž významným způsobem brzdí nejen proces zapojování nových nalezišť, ale i celkovou modernizaci ruského plynárenského sektoru, je přístup Kremlu k tomuto odvětví, kdy prozatím váhá s vpuštěním západních firem ke svým největším zdrojům.¹²⁶ V 90. letech bylo Rusko velmi otevřené západním investicím a prakticky celý energetický sektor byl decentralizován a privatizován, přičemž byl ovládán ruskými oligarchy, jejichž největším zájmem byla maximalizace zisku a okamžité produkce bez ohledu a metody a udržitelný rozvoj těžby. S příchodem Vladimíra Putina k moci se však na energetický sektor, jako klíčové odvětví při konsolidaci ekonomiky a nástroj umožňující návrat velmocenského postavení, začala soustřeďovat hlavní pozornost státu.¹²⁷ Součástí tohoto procesu bylo obnovení vlivu státu v celém energetickém sektoru a ustavení jednoho státního gigantu s monopolním nebo téměř monopolním postavením jak v ropném, tak i plynárenském sektoru. Tyto subjekty se pak měly stát naprosto dominantními hráči v ruské energetice. Jak již bylo zmíněno v předchozích částech této práce, došlo v roce 2002 k zastavení privatizace Gazpromu a o dva roky později ke státnímu zásahu proti dominantní ruské soukromé ropné společnosti Jukos. Konsolidace energetického sektoru pak neznamena jen zabránění potencionálnímu vstupu zahraničních investorů ke klíčovým ruským energetickým zdrojům, ale také vytlačení neruského kapitálu ze strategických projektů, ve kterých již byl tento kapitál etablován. Některé západní společnosti tak přišly o kontrolu svých hlavních ruských projektů, a to pod záminkou neplnění limitů na ochranu přírody (Shell na Sachalinu)

¹²⁶ Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006

¹²⁷ Tento zvrat nebyl náhodný, ale ze strany V. Putina zcela koncepční, protože o využití energetického potenciálu Ruska k obnovení jeho světového mocenského postavení a ekonomické síly hovořil V. Putin i ve své dizertační práci z roku 1997. Putin, Vladimir V.: Mineral and Raw Materials Resources and the Development Strategy for the Russian Economy. Saint Petersburg, 1999

nebo neplnění podmínek licenčních smluv (BP-TNK na Kovyktě). Tento postup byl pak potvrzen v dubnu 2008, kdy byl v Rusku schválen nový zákon o zahraničních investicích, který přesně definuje strategická odvětví a společnosti, ve kterých nesmí mít zahraniční investoři většinový podíl a jsou postaveni pouze do role tzv. mladších partnerů.¹²⁸ Pro ruské státní giganty, jako je Gazprom nebo Rosněft', je pak ale složité najít bez zahraničních partnerů finanční prostředky na rozvoj nových nalezišť. Obě tyto firmy se navíc při zvyšování své produkce soustředily spíše na akvizice jiných firem než na rozvoj vlastní těžby. Gazprom tak například v období let 2000 – 2007 investoval dohromady 71,6 mld. USD. Z této částky šlo však jen 27 mld. USD do rozvoje těžebních kapacit a celých 44,6 mld. USD do akvizic jiných společností, přičemž 30 mld. USD bylo investováno do akvizic nesouvisejících s plynárenským sektorem. Navíc Gazprom je v současné době zatížen dluhem přesahujícím 50 mld. USD, který musí splácet, což dále prohlubuje nedostatek volných finančních prostředků na rozvoj nalezišť.¹²⁹ Avšak ani to nebrání ruským firmám v tom, aby vystupovaly proti přítomnosti neruských investorů v rozvoji ruských perspektivních těžebních oblastí. Posledním takovým projevem bylo i vystoupení předsedy představenstva Rosněfti Sergeje Bogdančikova na Murmanském mezinárodním ekonomickém fóru. Bogdančikov zde zdůraznil, že kontrolu nad strategickými nalezišti musí mít ruské společnosti. A o přístupu své země k zahraničním investorům pak hovořil jako o nejměkčím ze všech producentských států.¹³⁰

3.1.1. Základna ruského exportu do Evropy

V současné době tvoří páteř ruské těžby plynu tři hlavní naleziště, která se nacházejí na západní Sibiři v Nadym-Pur-Tazovské oblasti a jsou základnou pro ruský export zemního plynu do Evropy. Avšak všechna tato unikátní naleziště Jamburg, Urengoj a Medvežje s celkovými zásobami přes 18,5 triliónu m³ jsou dnes ve značném stádiu vytěženosti a produkce na nich postupně klesá. Tento pokles dosahuje tempa zhruba 20 – 25 mld. m³ za

¹²⁸ Федеральный закон от 29 апреля 2008 года N 57-ФЗ г. Москва О порядке осуществления иностранных инвестиций в хозяйственные общества, имеющие стратегическое значение для обеспечения обороны страны и безопасности государства

¹²⁹ Nemtsov, Boris, Milov, Vladimir: Putin and Gazprom. An Independent expert report. Moscow, 2008. Rosněft rovněž zvyšovala těžbu jen díky novým akvizicím a její dluh dnes dosahuje výše 18 mld. USD.

¹³⁰ РИА Новости, 15. 10. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/59728.html>

rok.¹³¹ Rusko má však zájem o udržení objemů vývozu zemního plynu do Evropy a zachování tak současného hlavního exportního směru na západ. Z tohoto pohledu, stejně jako z pohledu evropských odběratelů, je tedy důležité, že nové potenciální těžební kapacity a perspektivní naleziště jsou alokovány v evropské části Ruska. Jedná se především o Jamalský poloostrov, jehož potenciál odhaduje ruské ministerstvo energetiky na 250-300 mld. m³ ročně. Páteří produkční základny Jamalského poloostrova se pak má stát především skupina nalezišť Bovaněnkovskoje a Tambějskoje s celkovými odhadovanými zásobami 4,4 triliónu m³ plynu. Dalším unikátním nalezištěm situovaným v Barentsově moři je Štokmanovskoje. Ani jedno z těchto nalezišť však zatím nebylo uvedeno do průmyslové produkce. Nejblíže k tomu má Bovaněnkovskoje, s jehož spuštěním počítal Gazprom v druhé polovině roku 2011 a v první fázi mělo dodávat necelých 8 mld. m³ za rok s tím, že do roku 2014 měla produkce dosáhnout 115 mld. m³. V současné době však bylo zahájení produkce odsunuto na rok 2012. Se stejnými problémy a zpožděními v plánovaných harmonogramech začátků těžby se potýká i Štokmanovskoje s odhadovanými zásobami 3,5 triliónu m³.¹³² To mělo podle původního plánu sloužit jako výsostný zdroj pro nový projekt přepravy ruského plynu do Evropy – Nord Stream, jehož dvě větve měly začít zásobovat starý kontinent zemním plynem v letech 2013-2014. Avšak díky ekonomické krizi a ohromným investičním, lidským a technologickým nákladům spojeným s rozvojem tohoto naleziště, se jeho spuštění odkládá a nové termíny prezentované ze strany západních odborníků i ruské administrativy sahají až k roku 2018.¹³³ Podle oficiálních zpráv Gazpromu z konce roku 2009 bude rozhodnuto o definitivním termínu zahájení produkce na tomto nalezišti během roku 2010. V první fázi má pak Štokmanovskoje dodat 23-24 mld. m³ plynu pro naplnění druhé větve plynovodu Nord Stream. Podle oficiálních vyjádření Gazpromu bude těžba z tohoto naleziště rentabilní při ceně okolo 60 USD za jeden barel ropy.¹³⁴ To ovšem popírá francouzská společnost Total, která má právo na průzkum naleziště. Výkonný ředitel této společnosti uvedl v listopadu 2009 v rozhovoru pro americký deník Wall Street Journal, že těžba by při současných cenách ropy, respektive

¹³¹ Jamburg je vytěžen z 54,1%, Urengoj z 65,4% a Medveže z 75,6%. Navíc je v Rusku z nalezišť, která jsou v klesající fázi těžby, produkováno 80% veškerého ruského plynu. Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

¹³² Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009

¹³³ РИА Новости, 16. 10., 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/59774.html>

¹³⁴ Tamtéž

plynu, nebyla rentabilní.¹³⁵ Rusku se sice v posledních několika málo letech podařilo zapojit do produkce některé nové významné těžební lokality jako např. Zapolarnoje (odhadované zásoby 3,5 triliónu m³), nebo Južno – Russkoje (700 mld. m³), avšak těžba na těchto nalezištích nedosahuje takových objemů, které by mohly současně kompenzovat klesající produkci ve stávajících hlavních produkčních lokalitách a zároveň odsouvaní začátků průmyslové produkce nových zdrojů.¹³⁶ V Rusku se nalézají i další perspektivní naleziště například Kovykta ve východní Sibiři, a nebo naleziště na ostrově Sachalin na ruském Dálném východě. Tyto zdroje však zatím, kvůli své poloze a prozatímní neexistenci dostatečných kapacit na zkapalňování plynu,¹³⁷ nemají potenciál stát se základnou pro zvýšení vývozu zemního plynu do Evropy, a proto se jimi nebudu hlouběji zabývat.

Jak již jsem uvedl výše, je Rusko naprosto závislé na exportu svých energetických surovin a zemní plyn je společně s ropou hlavním zdrojem státních příjmů. Gazprom vyvezl do Evropy v roce 2008 184,4 mld. m³ plynu v celkové hodnotě 65 mld. USD. V roce 2009 se ale díky útlumu poptávky v Evropě snížil export na zhruba 140 mld. m³. Tím došlo i k výraznému propadu příjmů, a to na hranici 42,5 mld. USD.¹³⁸ Jasným cílem pro následující roky je tedy opět navýšit export, a stabilizovat tak růstovou tendenci příjmů z prodeje plynu. Při pohledu na mapu ruských infrastrukturních projektů v plynárenském sektoru je jasné, že s tímto navýšením počítá Moskva především v evropském vývozním směru.

Ekonomická krize a s ní spojený pokles spotřeby plynu v Evropě tedy neznamenal jen pokles ruského exportu plynu, ale také pokles jeho produkce, a to podle předběžných odhadů, dostupných na konci roku 2009, o 15 - 18% oproti roku 2008. Původní plány Gazpromu byly vytěžit v roce 2009 550 mld. m³ zemního plynu. Tento plán se snížil na počátku roku 2009 na 510 mld. m³ a v polovině roku 2009 dále poklesl až na 490 mld. m³. Na počátku roku 2010 pak Gazprom oznámil, že jeho těžba v roce 2009 dosáhla jen 461 mld. m³. To je o bezmála 90

¹³⁵ Jean Jacque Moskoni pro Wall Street Journal. 20.11. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/60654.html>

¹³⁶ Zapolarnoje se řadí k unikátním nalezištím s předpokládanými zásobami až 3,5 triliónu m³ plynu. Toto naleziště bylo objeveno již v roce 1965, ale díky jeho poloze a nepříznivým klimatickým a geologickým podmínkám nebyl dlouhou dobu jeho rozvoj možný. Těžba zde začala před několika málo lety a zatím nedosahuje potenciálu, který naleziště má. Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009

¹³⁷ 18.2. 2009 byl otevřen první závod na zkapalňování zemního plynu v Rusku právě na Sachalinu. Další takové závody jsou plánovány například na Jamalu, nebo pro produkci z naleziště Štokmanovskoje. <http://www.gazprom.ru/press/news/2009/february/article56940/>

¹³⁸ Oznámení Alexandra Medveděva. Reuters. 18.11. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/60603.html>

mld. m³ méně, než byl původní předpoklad.¹³⁹ Po porovnání propadu ruské produkce plynu se snížením jeho spotřeby v evropských státech, které v roce 2009 dosáhlo až 7%,¹⁴⁰ je jasné, že Gazprom čelí vážným problémům, které nejsou způsobeny pouze ekonomickou krizí, ale především poddimenzováním investic do rozvoje svých nalezišť, což se naplno projeví až po obnovení růstu poptávky po zemním plynu v evropských státech. Pro Gazprom pak bude velmi složité dostát všem svým smluvním závazkům a klíčovou roli ve snaze vyplnit tyto závazky bude hrát nejen dostatečná těžba na nových ruských nalezištích, ale především schopnost udržet si přístup ke zdrojům střední Asie a kaspické oblasti.

V případě strategických nalezišť zemního plynu Rusko stále váhá, jestli k jejich rozvoji pustí i západní společnosti. Gazprom jako klíčová společnost ruského plynárenského sektoru nemá technologie na efektivní rozvoj většiny nových surovinových základen, které se z velké části nalézají v drsných klimatických podmínkách, ať již na pevnině, nebo pod hladinou moře. Gazpromu také chybí dostatečné množství volných finančních prostředků, jež je nutné do rozvoje nových nalezišť investovat. Přes všechny tyto negativní faktory je ale Rusko schopné osvojit si zdroje nalézající se na jeho území vlastními silami. Takový postup by způsobil velké zpoždění při uvádění nových zdrojů do průmyslové produkce a těžba na nových nalezištích by byla méně efektivní a finančně náročnější. Avšak Moskva již několikrát potvrdila, že je schopna upřednostnit strategické cíle před ekonomickým efektem, a proto nelze vyloučit ani takovou variantu. V rámci konsolidace ruského energetického sektoru došlo již v několika případech k vytěsnění většinového podílu západních společností na strategických nalezištích a odsunutí těchto firem do pozice tzv. mladších partnerů. Na druhou stranu se Rusko i nadále snaží spolupracovat s největšími evropskými energetickými firmami, jako je E.ON Ruhrgas, Wintershall BASF, Gaz de France, Total, ENI, Shell, StatoilHydro nebo BP, a to především při realizaci svých diverzifikačních projektů v rámci evropského směru exportu energetických surovin. Realizace těchto projektů je pak pro Rusko velmi důležitá, neboť je prozatím téměř veškerý ruský plyn vyvážen v západním evropském směru a cca 80% z tohoto exportu jde pak přes území Ukrajiny.¹⁴¹ Je tedy ze strany ruských představitelů naprosto legitimní a logické, že usilují o větší diverzifikaci, a tím zvýšení své

¹³⁹ Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009. <http://www.rian.ru/economy/20091231/202484034.html>

¹⁴⁰ <http://en.rian.ru/business/20091117/156871617.html>

¹⁴¹ Joint EU-Ukraine International Investment Conference on the Modernisation of Ukraine s Gas Transit System. Brussels, March 23, 2009

energetické, ekonomické a národní bezpečnosti. V současné době však Rusku ekonomická situace a také geografické rozložení jeho využívaných i potencionálních nových zásob zemního plynu v podstatě nedovolují provést účinnou a ekonomicky únosnou diverzifikaci svých odběratelů, což znamená, že k diverzifikaci dochází a bude docházet především v rámci jednoho (evropského) vývozního směru. Vzhledem k finanční situaci ruského monopolu Gazprom a nákladnosti nových projektů je pak nezbytné, aby do těchto projektů byli zapojeni právě i jeho evropští partneři.

3.2. Rusko–ukrajinské vztahy v plynárenské oblasti. Krize z ledna 2009 a její dopad na EU jako největšího ruského odběratele:

Vztahy Ruska a Ukrajiny v plynové oblasti jsou velmi specifické a ovlivňují plynárenský sektor, respektive energetickou bezpečnost, nejen těchto dvou zemí, ale všech ostatních států Evropy, což se zcela potvrdilo v lednu 2009. Kompletní přerušeni dodávek zemního plynu přes území Ukrajiny znamenalo pro všechny Evropské státy naprostý šok, přestože ke konfliktům mezi Ruskem a Ukrajinou docházelo i dříve, a to i s dopady na ostatní evropské státy. Pokaždé se však jednalo jen o krátký výpadek určitého procenta dodávek, který nebyl schopen přivodit vážnější potíže žádnému evropskému státu. Všechny krizové plány evropských zemí byly také, až do ledna 2009, nastaveny na 15– 25% maximálně 50% výpadek dodávek, avšak plán žádné země nepočítal s variantou jejich úplného přerušeni. V tomto směru lednová plynová krize Evropě velmi prospěla. Především členské státy Evropské unie po ní začaly přepracovávat své krizové plány a daleko aktivněji se věnovat energetické bezpečnosti jako klíčovému prvku ekonomické a národní bezpečnosti. Velmi aktivní v této otázce začala být i Evropská unie jako celek, respektive unijní orgány. Fakt, že novým evropským komisařem pro energetiku se stal zástupce Německa, jedné z nejsilnějších a nejvýznamnějších zemí celé EU, jasně dokládá váhu, kterou tomuto tématu EU přikládá.

Plynová krize také jasně ukázala přetrvávající rozdělení Evropy, alespoň v energetické oblasti, na západní a východní část, kdy krize dopadla velmi tvrdě především na nové členy EU a bývalé země socialistického bloku, které i dvacet let po pádu komunistických režimů v Evropě zůstávají v energetice z velké části závislé pouze na Ruské federaci jako dominantním dodavateli energetických surovin a staré sovětské infrastruktury jako jediném možném způsobu dopravy těchto surovin na své domácí trhy. Zatímco západní Evropa pochopila již v 70. letech, že nejlepším nástrojem na posílení energetické bezpečnosti je

kromě úspor a zvýšení efektivity právě diverzifikace zdrojů a přepravních cest, východoevropské země se po znovunabytí svobody soustředily na transformaci svých ekonomik a na začlenění do euroatlantických struktur, přičemž chápaly EU a NATO jako automatického garanta veškeré své bezpečnosti, tedy i energetické. EU ani NATO však nedokážou zajistit sami o sobě bez aktivního přístupu členských zemí energetickou bezpečnost svých členů. Plynová krize z ledna 2009 tak pomohla odhalit slabé místo energetické bezpečnosti EU i jednotlivých členských zemí.

Rozsah krize způsobené výpadkem dodávek plynu přes ukrajinské území se dal odhadnout při pohledu na existující infrastrukturu a její kapacitní možnosti pro přepravu ruského plynu do Evropy. Transportní systém pro export ruského, respektive sovětského zemního plynu, do Evropy byl vybudován, stejně jako systém ropný, zhruba v polovině 60. let minulého století.¹⁴² Tento systém pak vedl na západ logicky nejkratší a tudíž nejlevnější cestou přes území Ukrajiny. Na Ukrajině se pak tranzitní infrastruktura skládá z pěti hlavních větví – tří v západním a dvou v jižním směru. V západním směru jsou to plynovody Sojuz s roční výstupní kapacitou 26,1 mld. m³ a vstupním bodem Sochranovka s projektovanou roční kapacitou 47,9 mld. m³; Urengoj-Ponomary-Užhorod s roční výstupní kapacitou 27,9 mld. m³ a vstupním bodem Sudža (107,5 mld. m³) a Progres s roční výstupní kapacitou 28,5 mld. m³ a vstupním bodem Sudža. V jižním směru pak navazující plynovody Jelec-Kremenčuk-Kryvyj Rih a Ananijiv-Tiraspol-Izmajl, rovněž se vstupním bodem Sudža a roční výstupní kapacitou pohybující se v rozmezí 32 - 23,7 mld. m³. Kromě těchto hlavních tranzitních tras jsou dalšími vstupními body do Ukrajinského plynovodního systému z ruské strany: Platovo, Pisarevka, Serebrjanka, Valujky a Brjansk se souhrnou vstupní kapacitou přes 100 mld. m³ za rok. Další dva vstupní body z území Běloruska (Mozyr a Kobrin) mají vstupní kapacitu přes 30 mld. m³ za rok. Hlavním výstupním bodem je pak Užhorod (výstupní kapacita 92,6 mld. m³, směr Slovensko), dále pak Orlovka (26,8 mld. m³, směr Rumunsko), Tekovo (4,5 mld. m³, směr Rumunsko), Berehovo (13,2 mld. m³, směr Maďarsko) a Drozdovyči (5 mld. m³, směr Polsko). Celková vstupní kapacita do Ukrajinského systému tak přesahuje hranici 280 mld. m³ za rok s výstupními možnostmi okolo 180 mld. m³ z toho v evropském směru cca 140 mld. m³.¹⁴³ Význam tohoto rozsáhlého systému pro export ruského plynu nejlépe dokresluje fakt, že z celkového množství 180 mld. m³ exportovaného

¹⁴² V 90. letech byla dokončena výstavba nového exportního plynovodu Jamal, který ovšem vede opět evropským směrem a stejně jako starší infrastruktura je závislý na tranzitních státech.

¹⁴³ Zasedání Gas Coordination Group. Brusel 19. 1. 2009

ruského plynu do Evropy v roce 2008 ho bylo transportováno přes Ukrajinu 116,8 mld. m³. Slabinou celého systému však zůstává neexistence adekvátních měřících zařízení na rusko-ukrajinské hranici, což je nepochybně pozůstatek ze sovětské éry. Že tento stav přetrvál až doposud, je důsledkem nezájmu ruských i ukrajinských elit o zprůhlednění obchodu s plynem, na kterém tyto elity profitují.

Spory Ruska a Ukrajiny v plynové oblasti v podstatě trvají od poloviny 90. let. Evropa však až do r. 2006 nebyla těmito spory vážně zasažena. V roce 2006 vyvrcholil rusko-ukrajinský konflikt o ceny zemního plynu v zastavení dodávek pro Ukrajinu. Ta svůj nedostatek částečně kompenzovala ilegálními odběry z dodávek určených pro Evropu. V evropských státech se to projevilo 15%-20% poklesem dodávek ruského plynu jdoucího právě přes ukrajinské území. Výsledkem krize byl vznik firmy RosUkrEnergo,¹⁴⁴ která v podstatě přeprodávala ruský a turkmenský zemní plyn ukrajinskému plynárenskému monopolu Naftogaz. V síti Naftogazu tak docházelo k míchání, respektive zaměňování třech druhů plynu – turkmenského (nejkvalitnějšího), ruského a ukrajinského (nejméně kvalitní). Toto zaměňování plynů různé kvality, ale nakupovaných za stejnou cenu vytvářelo pro určité zainteresované osoby prostor pro generování značných zisků. K těmto ziskům měly pak přístup nejvýše postavené elity Ukrajiny a především prezident Viktor Juščenko, u něhož se dají velmi snadno vysledovat vazby na jednoho z nejbohatších ukrajinských podnikatelů a spolujeditele společnosti RusUkrEnergo – Dimitrije Firtaše.

Dalším výsledkem krize z roku 2006 byl také závazek Ukrajiny ke stavbě měřících zařízení na své východní hranici¹⁴⁵ (stavba těchto stanic dodnes nezačala) a také podepsání dohod o smluvním oddělení dodávek na Ukrajinu od tranzitu přes její území. Zmiňované dohody však nebyly ratifikovány.¹⁴⁶

Spor mezi Ukrajinou a Ruskem o dluh za rok 2008 a uzavření nového kontraktu (včetně ceny dodávek a tranzitu) pro rok 2009 byl pak důsledkem dlouhodobě neřešených problémů v energetické oblasti a špatné dvoustranné politické relace mezi Ruskem a

¹⁴⁴ Ve firmě RosUkrEnergo má 50% podíl Gazprom a 50% soukromé osoby (z toho 45% podnikatel Dmitrij Firtaš – jeden z nejbohatších Ukrajinců a stoupenec prezidenta V. Juščenka). Zpravodajství zastupitelských úřadů ČR týkající se plynové krize v lednu 2009. Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Odbor zpracování informací. Praha, 2009

¹⁴⁵ Předávací místo plynu mezi RUS a UA je hluboko na ruském území.

¹⁴⁶ Zasedání Gas Coordination Group. Brussels, January 9, 2009

Ukrajinou, ale i mezi samotnými ukrajinskými elitami. Eskalace konfliktu souvisela také se snahou znesvářených ukrajinských elit využít nového kontraktu na dodávky zemního plynu ve svůj prospěch a posílit své postavení nejen v plynovém sektoru, ale na celé vnitropolitické scéně Ukrajiny. Tomu odpovídala i nakonec úspěšná snaha premiérky Julie Tymošenkové napojené spíše na společnost Naftogaz vyřadit z rusko-ukrajinského obchodu s plynem firmu RusUkrEnergo napojenou na prezidenta Juščenka.

Faktem bylo, že do konce roku 2008 bylo nutné dojednat nový kontrakt na dodávky ruského plynu na Ukrajinu v roce 2009. Již v říjnu 2008 se sešli premiéři obou zemí a podepsali memorandum o spolupráci v energetické oblasti. Součástí memoranda byla i dohoda o budoucí podobě plynových kontraktů: ceny zemního plynu a tranzitu měly během tří let (ne méně) dosáhnout tržní výše a dále měl být ze vzájemného obchodu se zemním plynem odstraněn prostředník v podobě RusUkrEnergo.¹⁴⁷ Obě strany také avizovaly, že budou schopné dosáhnout dohody nad novým kontraktem do konce roku 2008 a Evropa se tedy nemusí obávat žádného výpadku dodávek. Nicméně 18. prosince 2008 aktivovala ruská strana EU-Russia Early Warning Mechanism, jehož prostřednictvím upozornila, že se zatím nebyla schopná dohodnout s Kyjevem na výši cen kontraktovaného zemního plynu pro rok 2009.¹⁴⁸

Spouštěčem poslední fáze eskalace sporu bylo ultimatum Gazpromu s požadavkem k Naftohazu uhradit do 31. prosince 2008 dlužné platby za dodávky v předchozích obdobích ve výši přes 2 mld. USD s tím, že bez uhrazení dluhu Gazprom neuzavře s Naftohazem nový kontrakt na rok 2009. Paralelně se vedla jednání o ceně zemního plynu pro Ukrajinu na další období. Ukrajina se snažila také renegociovat tarify za tranzit přes Ukrajinu pro rok 2009, což Gazprom kategoricky odmítl.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Rozhovor s ředitelem Odboru exportu plynu do zemí severní a jihozápadní Evropy společnosti Gazprom Export, Olegem Ustjužaninem. Brusel, 19. ledna, 2009.

Firma RUE jako prostředník mezi Gazpromem a Naftogazem sice skončila, ale mezitím se stala vlastníkem větší části ukrajinského distribučního systému.

¹⁴⁸ Když došlo na konci roku 2009 ke sporu Ruska s Běloruskem o výši exportních cel na ruskou ropu, tak k přerušení dodávek pro Bělorusko nedošlo. Z toho vyplývá, že Moskva postupuje v těchto případech selektivně.

¹⁴⁹ S odvoláním na doplnění z 20. 4. 2007 ke smlouvě o objemech a podmínkách tranzitu plynu na roky 2003-2013, podepsané 21. 6. 2002. V tomto doplnění je zakotvená výše tranzitního tarifu až do 1. 1. 2011 na úrovni 1,6 USD / 1000 m³ / 100 km. (V roce 2008 však platilo Rusko za tranzit 1,7 USD.) Zasedání Gas Coordination

K 23. prosinci 2008 Naftohaz uhradil starší dluh za září a říjen 2008 a zbyl dluh ve výši cca 2 mld. USD – tj. cena zemního plynu za listopad a prosinec 2008 a penále (sankce) za pozdní splácení. Uhrazení celého dluhu bylo ruskou podmínkou pro uzavření smlouvy s Naftohazem o dodávkách na rok 2009. 30. prosince 2008 Naftohaz uhradil na účet RosUkrEnergo 1,522 mld. USD, což měla být platba za listopad a prosinec. Tím ukrajinská strana považovala dodávky v roce 2008 za uhrazené a podmínku Gazpromu za splněnou. Požadované penále pak Ukrajina odmítala zaplatit s tím, že je potřeba nejprve určit jejich výši. Gazprom však považoval výši sankcí za zřejmou a platbu 1,5 mld. USD, kterou dostal na svůj účet, přijal jako splátku celého penále a části dodávek. Proto část dodávek ve výši 614 mil USD zůstávala z pohledu Gazpromu nezaplacena.¹⁵⁰

Gazprom během jednání a po jejich ukončení 31. prosince 2008 zveřejňoval postupně různé cenové „nabídky“ v závislosti na ochotě Naftohazu jednat. Nejblíže bylo k dohodě asi na konci prosince, kdy premiérka Tymošenkova byla ochotná přistoupit na cenu 225 USD / 1000 m³. Prezident Juščenko však nebyl ochoten tyto podmínky akceptovat a požadoval cenu v rozmezí 201-210 USD.¹⁵¹ Po 1. lednu 2009 však nejnižší nabídka Gazpromu činila již 250 USD / 1000 m³, při zachování ceny tranzitu a objemu ukrajinského odběru 55 mld. m³ ročně. Po odmítnutí této ceny se objevily znovu ceny 370 USD, 418 USD a 4. 1. 450 USD¹⁵².

Výsledkem nedohody k 31. prosince 2008 byla situace od 1. ledna 2009, kdy nebylo vytvořeno nové zásobovací schéma pro Ukrajinu. Naftohaz neměl uzavřenu smlouvu o přímých dodávkách od Gazpromu na rok 2009, bez níž Gazprom odmítal na Ukrajinu exportovat obvyklý denní objem plynu. Bez smlouvy nebyl dodáván ani zemní plyn pro technické obhospodařování tranzitu.¹⁵³ Obě strany na sebe navzájem přesouvaly odpovědnost za zajištění a placení technického plynu a tudíž i celého tranzitu do Evropy.

Group. Brusel 19. 1. 2009. Problémem však je, že skutečná podoba smluv není veřejně známá a obě strany tyto smlouvy často vykládají odlišně.

¹⁵⁰ Zasedání Gas Coordination Group. Brussels, January 9, 2009

¹⁵¹ Šlo o určení průměrné roční ceny tzv. flatrate. Zpravodajství zastupitelských úřadů ČR týkající se plynové krize v lednu 2009. Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Odbor zpracování informací. Praha, 2009

¹⁵² V tomto případě se již jednalo o tržní cenu, vypočítávanou čtvrtletně podle dané formule. Tamtéž

¹⁵³ Rozhovor s hlavním inženýrem společnosti UkrTransGas, Michailo Bekkerem. Brusel, 9. ledna, 2009

UA tvrdila, že pro provoz tranzitní soustavy potřebuje 20-25 mil m³ technického plynu denně. Ve skutečnosti bylo toto číslo ale mnohem nižší.

Dne 1.ledna 2009 došlo tedy k úplnému přerušení dodávek zemního plynu určeného pro Ukrajinu. Objemy zemního plynu pro Evropu z ruské strany nijak zkráceny nebyly. Ukrajina však avizovala, že nemůže „dotovat“ ruský transport a zajišťovat technický plyn pro provoz tranzitní soustavy z vlastních zdrojů. Rusko naopak tvrdilo, že zajištění tranzitu je ukrajinskou povinností za jakýchkoliv podmínek. Ani jedna ze stran však nezveřejnila podobu uzavřených smluv, proto nebylo možné určit, kdo je viníkem celého sporu.

Ukrajina následně začala odebírat cca 25 mil. m³ zemního plynu denně, a to z objemu určeného evropským odběratelům. Při tomto jednání pak poukazovala na snahu zabránit kolapsu transportní soustavy. Dalších 25 mil. m³ nedostávala od Naftohazu společnost RosUkrEnergopro své exportní operace. Ukrajina argumentovala tím, že veškerý zemní plyn z úložišť bude používán prioritně k zajištění potřeb uvnitř státu včetně zajištění stability tranzitního systému. Rusko tedy obvinilo Ukrajinu z krádeže 50 mil. m³ zemního plynu a následující den o tento objem zkrátilo dodávku pro Evropu. Tento scénář se opakoval a to vedlo postupně k 100% přerušení dodávek zemního plynu přes území Ukrajiny v noci ze 6. na 7. ledna 2009.

Během krize se ukázalo několik klíčových problémů, které bránily obnovení dodávek do Evropy. Tím největším z hlediska Evropy byla neexistence technického protokolu, který by jednoznačně určoval stranu, která je zodpovědná za placení a zajištění technického plynu potřebného pro bezproblémové fungování tranzitu plynu do evropských zemí.

Dalším problémem byla velká politizace sporu jak na vnitrostátní ukrajinské úrovni, tak na úrovni vztahů Rusko-Ukrajina. Elity na obou stranách se po vyhocení sporu snažily získat z krize co nejvíce, a proto spor neustále protahovaly množstvím obstrukcí. Takovou obstrukcí bylo i ztroskotání podepsané dohody o podmínkách působení monitorovací mise z 12.ledna 2009, čímž Rusko podmiňovalo obnovení dodávek. K obnovení však nedošlo, protože Gazprom poslalo na Ukrajinu jen malé množství zemního plynu-nejhůře průchodnou cestou, což de facto znemožnilo dodání tohoto plynu do EU.¹⁵⁴

¹⁵⁴ RUS se snažilo posílat cca 90 mil m³ plynu přes vstupní stanici Sudža. Plynovod z tohoto směru byl však v dané situaci otočen do reverzního režimu, tak aby zajistil distribuci plynu ze zásobníků po UA. Navíc se odhadovalo, že potrubí byla málo natlakovaná a bylo potřeba větší množství plynu ke zprovoznění soustavy. Zasedání Gas Coordination Group. Brusel 19. 1. 2009

Poté Rusko obvinilo Ukrajinu, že brání v dodávkách zemního plynu do Evropy. Ukrajina to striktně odmítla s odvoláním na technické důvody a požadovala po Gazpromu podepsání technického protokolu určujícího množství denních dodávek zemního plynu a směr jejich vstupu a výstupu z ukrajinského území. To naopak odmítalo Rusko. Ve skutečnosti ale nebylo možné čekat obnovení dodávek plynu bez toho, aniž by se spolu sešli nejvyšší představitelé obou zemí a dohodli se na podmínkách obnovení dodávek.¹⁵⁵

Je důvodné se domnívat, že během těchto jednání došlo i k vyjasnění zájmů a sfér vlivu v plynové oblasti, neboť tato oblast generuje obrovské finanční částky, které vytvářejí příležitost pro obohacení elit a s nimi spřízněných osob na obou stranách sporu. Nedá se vyloučit ani podepsání tajných dodatků, ve kterých by premiérka Tymošenkova nabízela Rusku ústupky z ukrajinské strany.¹⁵⁶ Těmto spekulacím nahrává i fakt, že prezidentovi Juščenkovi nebyly ukázány všechny dodatky ke smlouvě, což vedlo i k březnové eskalaci situace na Ukrajině, kdy se prezident snažil tyto smlouvy získat pomocí akce tajných služeb. Dalším důkazem, který podporuje tuto domněnku je i fakt, že Rusko odpustilo Ukrajině penále, které byla tato země podle zveřejněných podmínek smlouvy z 19.ledna 2009 povinna zaplatit za neodebraný plyn. Rusko se definitivně zřeklo penále za rok 2009 při jednání premiérů obou zemí v listopadu 2009 na Jaltě, ze kterého vzešly i nové podmínky pro dodávky ruského zemního plynu na Ukrajinu v roce 2010. Ukrajina dosáhla zvýšení tranzitního poplatku z 1,7 na 2,7 USD za 1000 m³ na 100 km a také snížení povinných odběrů plynu pro rok 2010 z 50 na 33 mld. m³. Podle prezidenta Juščenka za to Rusko získalo pronájem veškeré tranzitní kapacity ukrajinských plynovodů i faktickou kontrolu nad firmou Naftohaz.¹⁵⁷

Rusko konfliktem s Ukrajinou ztratilo silný argument, a to důkaz o své spolehlivosti a odpovědnosti jako hlavního evropského dodavatele. Ještě větší ztráty pak utrpělo v rovině finanční, kdy nedodávky zemního plynu znamenaly rovněž propad příjmů do státního rozpočtu. Rusko však využilo vnitřní boj ukrajinských elit a z něj pramenící krizi ke splnění několika svých politických cílů. Podařilo se mu vyšachovat prezidenta Juščenka, se kterým byla jakákoliv dohoda velmi složitá a který se snažil přijímat opatření nekorespondující

¹⁵⁵ Tamtéž. Ke schůzce došlo až 17. 1. v Moskvě, proto byla dohoda z 12. 1. odsouzena již předem k neúspěchu.

¹⁵⁶ Možným se může jevit i příslib budoucího jednání a částečném přístupu Rusku k UA tranzitní soustavě.

¹⁵⁷ <http://unian.net/ukr/news/news-355603.html>

s ruskými energetickými zájmy, z plynového businessu. Dále Rusko dosáhlo přenastavení plynových kontraktů takovým způsobem, jenž mu dává do budoucna značné možnosti vytváření nátlaku na Ukrajinu a jistým způsobem otevírá možnosti k převzetí ukrajinské tranzitní infrastruktury.¹⁵⁸ V neposlední řadě se mu, se značným přispěním ukrajinských elit, podařilo v Evropě vyvolat vůči Ukrajině značnou nedůvěru a tím zbrzdit její euro-atlantické směřování.

3.3. Vzájemná závislost EU a Ruska na importu/exportu ruského plynu do Evropy:

Evropská unie jako celek je jedním z největších spotřebitelů zemního plynu na světě. Plyn tvoří 25% primárního energetického mixu EU a jeho podíl se bude nadále zvyšovat v souvislosti s evropskou snahou co nejvíce omezit vypouštění emisí oxidu uhličitého do atmosféry. Zásoby zemního plynu členských států Unie jsou však jen velmi omezené, když tvoří pouze 1,6% z veškerých světových ověřených zásob této suroviny. Vlastní produkce pak dosahuje 6,5% světové produkce. Spotřeba zemního plynu v EU dosáhla v roce 2008 - 490 mld. m³. Celkový dovoz ruského plynu do EU pak činil 130 mld. m³.¹⁵⁹ V příštích 20 letech se pak odhaduje růst importu plynu do EU až na hodnotu přesahující 700 mld. m³.¹⁶⁰ EU je tedy nucena pokrýt 60% své spotřeby zemního plynu za pomoci importu, přičemž plyn dovezený z Ruska tvoří 40% celkového současného importu a 24% celkové evropské spotřeby. Dalšími významnými vývozci zemního plynu do EU jsou Norsko (23% celkového dovozu) a Alžírsko (17,3%).¹⁶¹ S probíhajícím poklesem domácí těžby plynu v EU (o 6,5% mezi lety 2006 a 2007) a předpokládanou zvyšující se spotřebou má vzrůst závislost EU na dovozu plynu do roku 2030 na 84%.¹⁶² Při porovnání ověřených zásob třech největších současných evropských dodavatelů – Rusko 44,65 triliónu m³, Norsko 3 trilióny m³ a

¹⁵⁸ Stále platí uzavřená dohoda z ledna 2009, podle níž musí Ukrajina ročně odebírat 50 mld. m³ zemního plynu, a to i v případě že tento plyn neodebere. Snížení povinného odběru bylo dojednáno jen na rok 2010 a stále zůstává v platnosti klauzule take or pay.

¹⁵⁹ BP Statistical Review of World Energy. June 2009

¹⁶⁰ Natural Gas Market Review 2009. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2009

¹⁶¹ Keenan, Rita, Gikas, Antigone: Statistical aspects of the energy economy in 2008. In Statistics in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009

¹⁶² Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

Alžírsko 4,52 triliónu m³,¹⁶³ je jasné, že největší podíl nárůstu evropské spotřeby budou pokrývat dovozy právě z Ruské federace.¹⁶⁴ Jak již bylo řečeno, je pro Rusko evropský směr vývozu naprosto klíčový. V roce 2007 tak bylo z celkové ruské produkce 650 mld. m³ zemního plynu (550 mld. m³ vyprodukovaných Gazpromem) exportováno 191 mld. m³ plynu, plus dalších 55 mld. m³ tvořil export středoasijského plynu jdoucího do Evropy právě přes území Ruské federace. (Včetně zemního plynu dodaného Ukrajině v objemu dosahujícím 60 mld. m³.) Z toho množství pak přes území Ukrajiny dále putovalo 115 mld. m³.¹⁶⁵ Spoléhání se z velké části pouze na jednu tranzitní zemi, se kterou se navíc Rusko dostávalo během posledních dvaceti let velmi často do konfliktů právě v energetické oblasti, je tedy z pohledu energetické, ale s ohledem na výši finančních příjmů jdoucího do ruského rozpočtu právě z prodeje plynu také ekonomické bezpečnosti, velmi problematické. Snaha Ruska diverzifikovat transportní cesty svých energetických surovin na světové trhy, a především na trh evropský, je proto více než pochopitelná. Tento záměr je pak přesně definován v základním dokumentu vztahujícím se k ruské energetické bezpečnosti, a to konkrétně v Energetické strategii Ruska na období do roku 2020, která byla schválena vládou 28. srpna 2003. Zmiňovaný dokument popisuje hlavní problémy ruského energetického sektoru a udává základní směry jeho dalšího vývoje.¹⁶⁶ V praxi se implementace tohoto dokumentu v plynárenské oblasti prozatím soustředila především na: a) Konsolidaci plynárenského sektoru a zajištění kontroly státu nad klíčovými zdroji prostřednictvím státní monopolní společnosti Gazprom.¹⁶⁷ Tento cíl se již podařilo splnit. b) Ovládnutí a znovunabytí úplné kontroly nad exportem nejen ruského, ale i středoasijského plynu do Evropy. Při formulaci této strategie na počátku nového tisíciletí bylo primárním cílem především získání kontroly nad přepravní infrastrukturou tranzitních zemí. Tohoto cíle se však podařilo dosáhnout jen

¹⁶³ Тамтэж

¹⁶⁴ Kromě zvýšení importu zemního plynu z Ruska počítá EU také s nárůstem dovozu zkapalněného zemního plynu (LNG).

¹⁶⁵ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008

¹⁶⁶ Энергетическая стратегия России на период до 2020 года. В roce 2009 schválila vláda Ruské federace aktualizovanou verzi tohoto dokumentu - Энергетическая стратегия России на период до 2030 года.

¹⁶⁷ V oblasti elektrické energie byl vývoj opačný. Kdy došlo v roce 2008 k rozdělení monopolní státní energetické společnosti RAO EES Ruska na několik oddělených a nezávislých firem. Řadu z těchto nově vzniklých firem, získal ale opět stát, a to prostřednictvím právě plynárenského gigantu Gazprom a jeho dceřiných společností. To odpovídá strategii státu vytvořit z Gazpromu globální vertikálně integrovanou společnost. Rozdělení RAO EES Ruska tak výborně posloužilo tomuto cíli, přičemž na první pohled to působilo jako krok k otevírání a decentralizaci energetického sektoru, alespoň na poli elektrické energie.

někde, přičemž klíčová tranzitní infrastruktura na Ukrajině stále zůstala mimo kontrolu Moskvy. Prioritní zájem Ruska se tedy zaměřil na výstavbu nových přepravních tras obcházejících dosavadní hlavní tranzitní země. To ovšem neznamená, že by se Moskva zcela vzdala svého původního cíle. Tento úkol zůstává v platnosti, ale Rusko již dnes nepočítá s navyšováním objemů vývozu přes stávající trasy a současné hlavní tranzitní státy. Namísto toho bude zemní plyn z nových nalezišť do Evropy dopravován prostřednictvím nové infrastruktury. Situace je zde tedy odlišná od situace v ropném sektoru. Díky novým nalezištím v evropském směru vývozu Rusko nepočítá s přesměrováním stávajících toků plynu, ale zároveň nebude tyto toky dále navyšovat. Naopak pro plyn pocházející z nových nalezišť a zdrojů je připraveno zrealizovat nové infrastrukturní projekty, čímž se přirozeně sníží procentuální výše jeho transportu přes stávající hlavní tranzitní země, aniž by se významně snížil objem plynu jdoucí do Evropy přes tyto státy. Uvedená teze vychází z předpokladu, že Rusko bude schopné naplnit nové plynovody skutečně plynem z nových nalezišť, čemuž nasvědčuje i pomalé tempo realizace nových plynovodů. Zatímco nová ropná infrastruktura byla postavena poměrně rychle bez toho, aniž by pro ni byly nalezeny nové zdroje, postupuje realizace nových ruských plynovodů mnohem pomaleji a v podstatě kopíruje rychlost, se kterou se Moskvě daří nalézat zdroje pro naplnění této infrastruktury.

3.3.1. Nord Stream:

První plány na výstavbu tohoto plynovodu vznikly již v 90. letech. V té době se také realizovala výstavba dalšího ruského projektu přivádějícího do Evropy přes Polsko ruský plyn z poloostrova Jamal.¹⁶⁸ Gazprom původně počítal s výstavbou dvou větví tohoto plynovodu, avšak dokončena byla pouze větev první. Po vzestupu světových cen energetických surovin a zformulování nové energetické strategie na počátku nového tisíciletí se Rusko, v souladu s touto strategií a v ní vytýčeným cílem získat kontrolu nad svým exportem energetických surovin do Evropy, rozhodlo místo výstavby druhé větve Jamalu pro realizaci náročnější a nákladnější varianty, která by však již obcházela tranzitní státy. Touto variantou se stal projekt Nordstream, jehož trasa byla vytýčena na dně baltského moře. K tomuto rozhodnutí přispěly i přetrvávající konflikty v energetickém sektoru se dvěma hlavními tranzitéry ruských energetických surovin – Ukrajinou a Běloruskem.

¹⁶⁸ Provoz plynovodu Jamal-Evropa byl zahájen v roce 1999.

Hlavním příjemcem plynu transportovaného pomocí Nord Streamu budou Německo, Nizozemí, Francie a Velká Británie. S výjimkou Německa státy jejichž závislost na ruském plynu je v současné době minimální. V roce 2008 odebralo Německo z Ruska 36,2 mld. m³ plynu, Francie 8,8 mld. m³, Nizozemí 4,33 mld. m³ a Velká Británie 8,7 mld. m³ (údaj za rok 2006,).¹⁶⁹ Pro většinu těchto zemí však znamená zvýšení podílu ruského plynu v domácím energetickém mixu možnost diverzifikace svých dosavadních zdrojů, protože jejich závislost na ruském plynu nepřesahuje 20%¹⁷⁰. Na konci roku 2009 měl pak Gazprom prostřednictvím Nord Streamu uzavřené dlouhodobé kontrakty na dodávky 20,5 mld. m³ plynu ročně, a to z celkové kapacity 27,5 mld. m³ plynu první větve a 55 mld. m³ obou větví tohoto plynovodu.¹⁷¹

Myšlenka výstavby nového plynovodu vedoucího do Evropy po dně Baltského moře se objevila poprvé v roce 1997, kdy ruský Gazprom vytvořil s finskou společností Fortum společný podnik na průzkum možností dopravy ruského plynu do Německa po dně Baltského moře. V roce 2001 a 2004 se k projektu připojily německé firmy E.ON Ruhrgas a Wintershall/BASF. O rok později pak z projektu vystoupil finský účastník – Fortum. Naopak v listopadu 2007 se k dosavadním účastníkům připojil zatím poslední podílník – nizozemská společnost Gasunie.¹⁷² Ke konci roku 2009 byli tedy podílníky projektu: Gazprom – 51% (RF), Wintershall Holding AG – 20% (DE), E.ON Ruhrgas AG – 20% (DE) a N.V. Nederlands Gasunie – 9% (NL).¹⁷³ Během roku 2009 projevila zájem o účast v projektu také francouzská společnost Gaz de France – Suez. Zájem francouzské společnosti je logický, protože Francie má být jedním z koncových odběratelů plynu dopravovaného do Evropy právě prostřednictvím plynovodu Nord Stream. Navíc další francouzská společnost Total má zájem podílet se na rozvoji naleziště Štokmanovskoje – určeného právě pro naplnění Nord Streamu. Total má ještě společně s norskou společností StatoilHydro uzavřenu s Gazpromem dohodu na průzkum naleziště. Avšak francouzští stejně jako norští investoři se ještě

¹⁶⁹ BP Statistical Review of World Energy. June 2009

¹⁷⁰ Německo je však v tomto ohledu výjimkou, neboť již jeho současná závislost na dovozu plynu z Ruské federace dosahuje 44%. Na základě údajů BP Statistical Review of World Energy. June 2009.

¹⁷¹ Kari, Liulto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

¹⁷² Larsson, Robert, L.: Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security. FOI – Swedish Defence Research Agency. Stockholm, 2007

¹⁷³ <http://www.nord-stream.com/en/our-company/shareholders.html>

nerozhodli, zda do projektu za současných podmínek vloží své peníze. Rusko má také zájem na francouzské účasti v projektu Nord Stream, avšak není ochotno zmenšit podíl Gazpromu pod rozhodujících 51%. Z tohoto důvodu se dá očekávat nátlak Moskvy na Berlín, aby německé firmy přepustily francouzské společnosti část jejich podílu v projektu. Výměnou za to, je možné očekávat posílení podílu německých firem na některém z ruských nalezišť.

Klíčovým zdrojem pro Severoevropský plynovod, jak zněl jeho původní název, se mělo stát unikátní naleziště v Barentsově moři – Štokmanovskoje. Díky pomalému rozvoji tohoto naleziště byl ale projekt Severoevropského plynovodu, od roku 2006 již Nord Streamu, přehodnocen a za hlavní zdroj pro první fázi projektu bylo určeno naleziště Južno-Ruskoje s roční projektovanou produkcí 25 mld. m³. To znamená, že i při maximálním těžebním výkonu bude naleziště schopné naplnit maximálně jednu větev plánovaného plynovodu Nord Stream. Na nalezišti Južno-Ruskoje pak byla oficiálně zahájena průmyslová produkce společností Gazprom a Wintershall/BASF (Německo) 18. prosince 2007. Počáteční těžební kapacita byla 5,5 mld. m³ za rok s tím, že na projektovanou kapacitu se měla těžba dostat v roce 2009, což se nepodařilo a je otázkou zda, se to podaří do plánovaného otevření první větve plynovodu Nord Stream.¹⁷⁴

Počátek výstavby zmiňované první větve byl naplánován na rok 2008 s datem dokončení v únoru 2010. Druhá větev pak měla být zrealizována mezi lety 2011 a 2013 tak, aby v roce 2013 dosáhl plynovod své maximální provozní kapacity 55 mld. m³ plynu za rok.¹⁷⁵ Projekt však nabral značné zpoždění, a to díky dlouhému povolovacímu procesu ve státech, jejichž vodami bude plynovod procházet - kromě Ruska a Německa také exkluzivní ekonomickou zónou Dánska, Švédska a Finska. Dánsko povolilo výstavbu plynovodu ve své zóně v říjnu 2009, Švédsko a Finsko pak koncem listopadu téhož roku. Prosinci 2009 pak projekt obdržel závěrečná povolení i od ruských a německých orgánů.¹⁷⁶ Je tedy jasné, že

¹⁷⁴ Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

¹⁷⁵ Kupchynski, Roman: Gazprom s European Web. The Jamestown Foundation. Washington, D.C., 2009

¹⁷⁶ http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/germany-grants-nord-stream-ag-permit-for-territorial-waters.html?tx_ttnews%5BbackPid%5D=1&cHash=b5b181ca1d

http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/russia-issues-permit-to-nord-stream.html?tx_ttnews%5BbackPid%5D=1&cHash=3c43a00ccf

původní předpokládaný termín dokončení stavby první větve nebude dodržen. Otazník pak visí i nad termíny dokončení druhé větve. Po poklesu poptávky po plynu v Evropě i celkové ruské produkce, není zatím dořešen výběr zdroje plynu pro druhou fázi tohoto projektu a nejsou ani uzavřeny kontrakty na jeho odběr. Navíc celková cena projektu 7,4 mld. EUR¹⁷⁷ by v době ekonomické krize a nejasné návratnosti velmi zatížila jednotlivé podílníky projektu. Je tudíž velmi pravděpodobné, že se výstavba druhé větve odloží až do doby, kdy se podaří v Evropě zajistit odběr plynu transportovaného prostřednictvím druhé větve Nord Streamu a také najít zdroj pro naplnění této druhé větve. Výstavbě první části tohoto projektu však již nic nebrání, neboť zde se již podařilo všechny zmiňované problémy vyřešit.

Projekt však od svého počátku čelil v Evropě rozporuplným reakcím, a proto musela Moskva vyvinout značné úsilí, aby se jí Nord Stream podařilo zařadit mezi prioritní evropské energetické projekty.¹⁷⁸ Jedním ze států, který byl od počátku považován za odpůrce výstavby plynovodu Nord Stream, bylo Švédsko. Problémem Švédského velmi chladného postoje bylo veřejné mínění občanů, kteří nebyli proti projektům z důvodu obav z větší závislosti na Rusku, či ze solidarity s baltskými státy, které Nord Stream obchází, ale protože odmítali jakoukoliv angažovanost své země v projektu z oblasti fosilních paliv. Tato příčina je typická pro vyspělou skandinávskou zemi, jejíž jedinou závislostí na fosilních palivech, je závislost na ropě v sektoru dopravy.¹⁷⁹

O tomto důvodu se však nehovořilo v souvislosti s často zmiňovanými čtyřmi největšími kategoriemi rizik výstavby plynovodu Nord Stream – ekonomická, politická, ekologická a technologická.¹⁸⁰ Ekologická rizika jako překážka výstavby projektu byla

http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/sweden-and-finland-grant-permits-to-nord-stream.html?tx_ttnews%5BbackPid%5D=1&cHash=284629a711

¹⁷⁷ Původní odhady z roku 2005 hovořily o částce 4 mld. EUR. Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

¹⁷⁸ Přes nesouhlas všech států EU s výstavbou plynovodu Nord Stream o něm opakovaně oficiálně hovořila Evropská komise jako o projektu celoevropského zájmu. Zasedání Evropské rady pro dopravu, telekomunikace a energetiku – část energetika. Brusel, 8. 12. 2008; Zasedání Evropské rady pro dopravu, telekomunikace a energetiku – část energetika. Brusel, 12. 1. 2009; Zasedání Gas Coordination Group. Brusel 18. 6. 2009

¹⁷⁹ SE roční spotřeba plynu je pouze 1 mld. m³, přičemž většina tohoto objemu je dovážena ze sousedního Dánska. V rozhovoru s velvyslancem pro energetickou bezpečnost, Ministerstva zahraničních věcí Švédska, Mikaelem Erikssonem. Stockholm, 13. Listopadu, 2009

¹⁸⁰ Larsson, Robert, L.: Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security. FOI – Swedish Defence Research Agency. Stockholm, 2007

odstraněna tím, že projekt získal všechna potřebná povolení vycházející z posouzení jeho dopadu na životní prostředí. Dva hlavní partneři v projektu, Německo a Rusko, pak disponují i dostatečnými technologiemi, jež jim umožní výstavbu plynovodu po dně baltského moře zrealizovat. Politická rizika se z pohledu účastníků projektu podařilo odbourat uznáním projektu uvnitř Evropské unie, jako infrastruktury posilující celkovou evropskou energetickou bezpečnost, a to i přes odpor baltských států a Polska, jejichž území tento projekt obchází.¹⁸¹ Poslední překážkou realizace tak zůstávají rizika spojená s rentabilitou celého projektu. Z tohoto důvodu může tedy dojít k odložení výstavby druhé větve zmiňovaného plynovodu.

I přes zdánlivé vyřešení politických rizik zůstává odpor baltských států a Polska k realizaci Nord Streamu značný. Tyto země považují rozhodnutí Ruska postavit plynovod na dně baltského moře, místo levnější varianty kontinentálního ropovodu procházející přes území zmiňovaných států, za politicky motivované.¹⁸² Za tímto rozhodnutím pak vidí snahu Moskvy ještě více zvýšit jejich závislost na Rusku. Pokud by totiž byla zrealizována kontinentální varianta, ustanovil nebo posílil by se tranzitní statut těchto zemí a pro Rusko by bylo velmi složité, použít v tomto případě plynové dodávky jako nástroj politického nátlaku, protože při jakémkoliv sporu v plynové, ale i dalších oblastech mezi Ruskem a zmiňovanými zeměmi by byl ohrožen tok dodávek do Německa, jako největšího evropského odběratele ruského plynu. Rusko by pak takovým přerušením přišlo o značné příjmy ze svého exportu. Při realizaci současné varianty, tedy výstavbě plynovodu po mořském dně a mimo území zmiňovaných států, se tak z těchto zemí stanou koncoví spotřebitelé, kteří budou mnohem více závislí na ochotě Ruska dodávat jim potřebnou surovinu. Zastavení dodávek do některé z těchto zemí, by pak z ruského pohledu nevedlo v žádném případě k výraznému ohrožení příjmů ruského rozpočtu, neboť tyto trhy jsou pro Rusko zanedbatelné. Z pohledu dotčených států je však Rusko jejich výhradním dodavatelem. Bezpečnostní faktor hraje tedy v obavách baltských zemí a Polska významnou a logickou úlohu. Na druhé straně nelze zcela vyvrátit ani argumentaci Moskvy, že protestujícím zemím jde především o zisky z tranzitu velkých objemů plynu přes jejich území. To dokládá fakt, že tyto státy, ani 20 let po pádu komunistického režimu, respektive získání nezávislosti, neprovedly potřebnou diverzifikaci

¹⁸¹ Viz poznámka odkaz č. 178

¹⁸² Larsson, Robert, L.: Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security. FOI – Swedish Defence Research Agency. Stockholm, 2007; Zasedání Evropské rady pro dopravu, telekomunikace a energetiku – část energetika. Brusel, 12. 1. 2009; Zasedání Gas Coordination Group. Brusel 18. 6. 2009

svých zdrojů a naopak se prostřednictvím nově uzavíraných kontraktů dále snaží spoléhat na Rusko jako svého výhradního dodavatele a stávající infrastrukturu jako hlavní způsob dopravy energetických surovin na své území. Polsko totiž již dvakrát odmítlo ruskou nabídku připojit se k projektu Nord Stream. Navíc v současné době jedná s Ruskem o úpravě Jamalské smlouvy z r.1993 a o nové dohodě na zvětšení dodávek plynu do Polska od r.2010 ze 7 na 10 mld. m³ ročně až do roku 2037. Tímto způsobem by měl být pak vyřešen problém s chybějícími dodávkami, které mělo Polsko uzavřeno s firmou RosUkrEnergo, která po plynové krizi mezi RU a UA přestala plnit smlouvu a v Polsku tak chybí nakontrahované 2,3 mld. m³.¹⁸³

Rusko tak výstavbou plynovodu Nord Stream plní jeden ze základních cílů své energetické strategie, a to dostat pod kontrolu veškerý svůj export energetických surovin. S ohledem na tento cíl je tedy možné při uzavírání nového kontraktu s Polskem vysledovat ještě jeden záměr. Přes Polsko totiž vede ruský plynovod Jamal s kapacitou 30 mld. m³ ročně, z čehož 27 mld. m³ je určeno pro německý trh a zbylé 3 mld. m³ pro polský. Tento značný objem jdoucí na německý trh tak nepodléhá ruské kontrole a Moskva se snaží v duchu svých vytýčených cílů tuto kontrolu zajistit. Současná smlouva o plynovodu Jamal přisuzuje 48% společnosti EuroPolGaz, provozující plynovod na polském území, polské PGNiG a dalších 48% ruskému Gazpromu. 4% pak podle smlouvy vlastní společnost polského podnikatele A. Gudzovateho. Gazprom nyní usiluje o vytlačení právě A. Gudzovateho a získání plných 50% v EuroPolGazu. Tím by získal blokační balík akcií, které již defacto měl a mohl by tak blokovat rozhodnutí společnosti jako je například zvýšení tranzitních poplatků. To požaduje polská strana, aby EuroPolGaz mohl splácet dluh, který má u ruské Gazprombank. Zvýšení poplatků nařídil polský regulátor již v roce 2006. Gazprom však na toto zvýšení nepřistoupil a platí stále nižší ceny. Tím by se tedy společnost EuroPolGaz mohla dostat do platební neschopnosti a v konečném důsledku by mohlo dojít k jejímu převzetí ruskou Gazprombankou a tedy ovládnutí této důležité transportní infrastruktury Ruskem.¹⁸⁴

Z výše uvedeného příkladu je patrné, že se Rusko nevzdává svého původního cíle na ovládnutí transportní infrastruktury tranzitních států, zároveň je však evidentní, že je pro něj v současné době prioritní výstavba nových infrastrukturních projektů, které se již zcela vyhybají tranzitním státům. Výše popisovaná skutečnost také dokládá fakt, v plynové oblasti,

¹⁸³ Second High Level Energy Working Group Meeting of V4 Countries. Budapest, November 6, 2009

¹⁸⁴ Tamtéž

narozdíl od ropného sektoru, nepočítá Rusko s přeměrováním svých stávajících toků a nová infrastruktura má skutečně sloužit pro přepravu navýšených objemů plynu z nových nalezišť.

3.3.2. South Stream

Projekt South Stream vznikl za poněkud jiných okolností než severní Nord Stream. V případě South Streamu nejde Rusku primárně o obchvat tranzitních zemí při transportu plynu z nových ruských nalezišť na evropský trh, ale hlavním úkolem je poskytnout odpověď a ruskou alternativu na aktivitu některých evropských zemí diverzifikovat své zdroje dodávek a přivést do Evropy plyn z kaspické oblasti, a to bez jeho tranzitu přes ruské území. South Stream má tak poskytnout kapacitu pro přepravu zvýšených objemů produkce plynu zemí kaspického regionu tak, aby zůstala zachována kontrola Moskvy nad tímto exportem. Při bližším pohledu se ale jedná rovněž o snahu obejít tradiční tranzitní země a diverzifikovat tak své cesty exportu na evropské trhy, respektive o snahu nenavyšovat objemy transportu ruského plynu přes současné hlavní tranzitery a najít pro nové dodávky ze střední Asie a kaspického regionu jinou cestu jejich přepravy ke koncovým zákazníkům. 23. června 2007 podepsal ruský Gazprom s italskou společností ENI memorandum o společném projektu. Plynovod South Stream měl mít podle původního plánu kapacitu 30 mld. m³ ročně a přivádět kaspický plyn z Ruska pod hladinou Černého moře do bulharského přístavu Varna a odtud buďto větví přes Balkánský poloostrov na sever Itálie, anebo přímo přes Řecko do její jižní části. Ve druhé polovině roku však došlo k jednání Gazpromu s jeho evropskými partnery a výsledkem byla dohoda o navýšení kapacity South Streamu až na 63 mld. m³.¹⁸⁵ Avšak přestože byla podepsána memoranda o společném podniku již se všemi klíčovými státy, přesná trasa plynovodu není prozatím ještě definitivně určena. Cena celého projektu je odhadována na 24 mld. EUR, ale v konečném důsledku bude možné určit cenu až po přesném vytýčení trasy.¹⁸⁶

¹⁸⁵ <http://www.gazprom.com/press/news/2009/december/article72371/>

¹⁸⁶ Nabucco: The most commercial Southern Corridor gas pipeline project. RWE Sply and Trading GmbH. Presented in Essen. November 13, 2009

Jako surovinová základna pro naplnění plynovodu má podle ruských plánů sloužit středoasijský a kaspický plyn,¹⁸⁷ což koresponduje s plánovanou surovinovou základnou pro konkurenční projekt Nabucco. I kdyby nakonec k výstavbě Nabucca nedošlo, anebo byl tento plynovod naplněn z alternativních zdrojů: Irák, Egypt, Irán, bude pro Rusko obtížné získat potřebné množství plynu z Turkmenistánu, což měl být hlavní dodavatel pro plynovod South Stream, a o jehož zdroje se nyní vyostřuje ruský zápas s Čínou. I z tohoto důvodu je proto možné očekávat zvýšený ruský tlak na druhého potencionálního dodavatele pro South Stream – Ázerbájdžán. Pro Ázerbájdžán byla po dlouhá léta typická především těžba a export ropy. V posledních letech zde však došlo k objevení významných ložisek zemního plynu. Hlavní surovinovou základnou pro těžbu plynu jsou pak především naleziště Šah Deniz a Šah Deniz II. Státní ázerbájdžánská společnost SOCAR pak plánuje do roku 2013 produkovat na těchto polích ročně 12-16 mld. m³ plynu.¹⁸⁸ S celou touto produkcí však počítá pro své naplnění i konkurenční evropský projekt Nabucco. Ázerbájdžán je zatím nakloněn spíše spolupráci s EU a Západem, neboť si je dobře vědom jaké výhody mu tato spolupráce přinesla v ropné oblasti. Realizací projektu Baku-Tbilisi-Ceyhan získal Ázerbájdžán nejen značné finanční prostředky, ale především větší nezávislost na Moskvě, neboť již není v exportu ropy závislý dominantně na Rusku a tranzitu přes jeho území.¹⁸⁹ Proto prezident Ilham Aliev několikrát zdůraznil, že Nabucco je jeho prioritou, což naposledy fakticky potvrdil 8. května 2009 podpisem pražské deklarace ze summitu k jižnímu koridoru.¹⁹⁰ Celá záležitost má však i druhou stranu mince. Pro Ázerbájdžán je prioritní ropa a zajištění jejího exportu na světové trhy a z toho plynoucí příjmy. Proto bylo prvořadé diverzifikační úsilí Ázerbájdžánu soustředěno právě na ropný sektor. Těžbu a prodej zemního plynu pak tato země vnímá ne jako základní zdroj příjmů do státního rozpočtu, ale spíše jako nástroj politické hry. Z tohoto důvodu je Ázerbájdžán ochoten použít plynovou kartu v jednáních s EU i s Ruskem a rozhodne se pro toho, jehož

¹⁸⁷ Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

¹⁸⁸ Ebel, Robert E.: The Geopolitics of Russian Energy. Looking Back, Looking Forward. A Report of the CSIS Energy and National Security Program. Centre for Strategic and International Studies. Washington, D.C., 2009

¹⁸⁹ Podél linie ropovodu BTC byl postaven i plynovod Baku-Tbilisi-Erzurum, který umožnil Ázerbájdžánu vývoz relevantního množství jeho plynu do Turecka. Tento plynovod se pak má stát základem evropského projektu Nabucco, jehož realizací by Ázerbájdžán získal možnost přímých dodávek do Evropy, aniž by k tomu potřeboval území Ruska.

¹⁹⁰ Southern Corridor Summit. Prague, May 8, 2008

celková nabídka bude lepší a lákavější.¹⁹¹ Diverzifikace v plynovém sektoru je tak pro Ázerbájdžán preferovanou, ale ne zcela klíčovou záležitostí. To dává Rusku přinejmenším vyrovnané šance v soutěži o ázerbájdžánské plynové zdroje. Navíc se zdá, že po prohře s Čínou, kdy Rusko přišlo o dominantní kontrolu turkmenské plynové produkce,¹⁹² se ruský tlak na tuto zakavkazskou republiku ještě zvýší. To dokládá i memorandum podepsané 27. března 2009 mezi SOCARem a Gazpromem v Moskvě o dodávce 0,5 mld. m³ plynu. Toto množství je samo o sobě zanedbatelné, důležitější je ale fakt, že otvírá pro Rusko možnost opční možnosti pro vyjednání mnohem větších objemů. To že Ázerbájdžán s Ruskem taková jednání vede, potvrzují i samotní představitelé této země.¹⁹³ Těsně před koncem roku 2009 se pak Ázerbájdžán dohodl s Ruskem na zvýšení vývozu zemního plynu do Ruska v roce 2010 na 1 mld. m³.¹⁹⁴ Ázerbájdžánská produkce zemního plynu z obou fází naleziště Shah Deniz dosáhla v roce 2009 zhruba 7,9 mld. m³.¹⁹⁵ Přičemž konkurenční evropský projekt Nabucco pak počítá se 13-16 mld. m³ plynu ročně pocházejících právě z tohoto naleziště.

Rusko při své snaze o realizaci projektu South Stream také velmi umně vyjednává se členskými státy EU, přes které má zmiňovaný ropovod procházet. Moskvě se již podařilo uzavřít a podepsat dohodu o společném podniku s Maďarskem, s Bulharskem, Řeckem, Srbskem a naposledy Slovinskem v listopadu 2009.¹⁹⁶ Tyto dohody jsou pak spojené většinou i s ruským podílem nejen na vybudování samotného plynovodu South Stream, ale i další plynárenské infrastruktury, což nadále zvyšuje již tak vysokou energetickou závislost balkánských zemí na Rusku. Všechny členské státy EU oficiálně upřednostňují realizaci plynovodu Nabucco,¹⁹⁷ reálně však nemají problém zároveň pracovat i na realizaci

¹⁹¹ Nejde jen o cenovou nabídku, ale především o zajištění bezpečnosti a pro Ázerbájdžán přijatelného řešení otázky Náhorního Karabachu. Vše v rozhovoru s Mimořádným a zplnomocněným velvyslancem Republiky Ázerbájdžán v ČR, Tahirem T. Taghizadehem. V Praze, 20. října, 2009

¹⁹² Viz kapitola Rusko a střední Asie – nové výzvy

¹⁹³ Rozhovor s Mimořádným a zplnomocněným velvyslancem Republiky Ázerbájdžán v ČR, Tahirem T. Taghizadehem. V Praze, 20. října, 2009

¹⁹⁴ V rozhovoru prezidenta Státní ropné společnosti Ázerbájdžánské republiky (SOCAR) Rovnata Abdullajeva pro Новости-Азербайджана. 28.12. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/61783.html>

¹⁹⁵ Odhad Energy Information Administration z konce října 2009. In Country Analysis Briefs. Azerbaijan. Energy Information Administration. Washington, D.C., 2009

¹⁹⁶ <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/>

¹⁹⁷ Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008

konkurenčního South Streamu, přičemž se nakonec přikloní ke dříve realizovanému projektu, případně k oběma plynovodům.¹⁹⁸ Rusko se také velmi intenzivně snaží vyjednávat s Rakouskem o připojení k tomuto projektu. Rakousko je ale zatím prostřednictvím své společnosti ÖMV zainteresováno spíše na realizaci konkurenčního projektu Nabucco, který má ústít právě v rakouských podzemních zásobnících plynu v Baumgartenu, kde však vlastní 50% podíl ruský Gazprom. Snaha Ruska získat Rakousko pro svůj projekt a umožnit tak skladování plynu jdoucí do Evropy prostřednictvím plynovodu South Stream právě v rakouských podzemních zásobnících a snížit tím zároveň volnou kapacitu těchto zásobníků pro zemní plyn z Nabucca, je evidentní. Tato otázka se pak stala předmětem jednání i při návštěvě rakouského kancléře v Moskvě v prosinci 2009. Nicméně i po této návštěvě zůstává pozice Rakouska vůči projektu South Stream nezměněna, což znamená, že prioritou rakouské vlády zůstává projekt Nabucco.

Vážnou trhlinu dostal projekt počátkem léta 2009 po parlamentních volbách v Bulharsku. Bulharsko bylo do té doby nejvýznamnějším evropským zastáncem projektu South Stream a plánovaným vstupním bodem zemního plynu na evropské území. Nový pravicový předseda vlády Bojko Borisov však krátce po svém nástupu do funkce zastavil realizaci tří nevýznamnějších energetických projektů, na jejichž dokončení má ve všech případech eminentní zájem také Moskva. Těmito projekty, které jsou nyní ve fázi přezkoumávání, jsou výstavba jaderné elektrárny Belene (dodavatelem ruský Atomstrojexport), výstavba ropovodu Burgas-Alexandropolis pro transport ruské ropy na světové trhy přes Černé moře obchvatem tureckých úžin, a právě realizace projektu South Stream. Důvody tohoto přehodnocování existují v zásadě tři: neochota nové pravicové vlády spojit veškerou energetickou bezpečnost země pouze s absolutní závislostí na Rusku; hospodářská krize která způsobila kritický nedostatek finančních prostředků pro realizaci všech velkých energetických projektů; snaha nové administrativy přenastavit podmínky velkých zakázek, které dohodla předchozí vláda tak, aby z realizace nových projektů mohla profitovat i současná vládní garnitura.

Pro Moskvu by však ztráta Bulharska jako nástupního prostoru pro projekt Southstream byla velmi citelná. Rusko totiž podepsalo 6. srpna 2009 s Tureckem dohodu umožňující Rusku provést průzkum tureckých výtoků, s cílem prověřit možnosti a

¹⁹⁸ Energy Summit Natural Gas for Europe: Security and Partnership. Sofia, April 24-25, 2009

vytýčit trasu plynovodu South Stream, což je první krok před podepsáním dohody o výstavbě tohoto plynovodu právě v tureckých vodách. Pokud by ale Bulharsko od projektu ustoupilo, musela by být buď realizována v pozměněné verzi varianta přes Řecko do jižní Itálie, nebo trasa přes Balkán severní cestou s tím, že nástupním státem by bylo Rumunsko. To je velmi ochotné k projektu přistoupit a cesta přes něj by dokonce byla levnější, avšak plynovod by musel, namísto tureckými teritoriálními vodami, procházet výsošnými vodami Ukrajiny, což ztrácí z ruského pohledu smysl, protože Moskvě jde také o diverzifikaci a obejití ukrajinského území.¹⁹⁹ Navíc pro Rusko je ze strategického pohledu balkánská trasa plynovodu mnohem výhodnější, neboť ještě zvýší energetickou závislost těchto zemí na ruském plynu.

Naopak Rusku se hodí bulharská pasivita v dalším společně plánovaném energetickém projektu, a to ropovodu Burgas-Alexandropolis. Rusko původně plánovalo obejít touto cestou při transportu své ropy přes terminál v Novorossijsku turecké úžiny,²⁰⁰ čímž by Turecko přišlo o část svých tranzitních příjmů. Turecko však využilo zájmu Moskvy o výstavbu plynovodu South Stream v jeho vodách a vyjednávání o South Streamu spojilo s vyjednáváním o alternativním ropovodu, který by také obcházel úžiny, ale přitom vedl přes turecké území. Nedlouho po podpisu dohody mezi Tureckem a Ruskem o průzkumu tureckých vod s ohledem na plánovanou budoucí výstavbu plynovodu South Stream, bylo oznámeno ruské připojení se k projektu ropovodu Samsun-Ceyhan, který povede ropu ze severu Turecka na jih a spojí tak Černé a Středozemní moře.²⁰¹

Pravděpodobnost realizace plynovodu South Stream v nejbližší době je však velmi malá, přestože na konci listopadu 2009 podepsala francouzská společnost Électricité de France (EdF) s Gazpromem memorandum o jejím možném vstupu do tohoto projektu. Přesné podmínky francouzského vstupu zatím nebyly dohodnuty, EdF však může získat 10-20% podíl ve zmiňovaném projektu,²⁰² přičemž je vysoce pravděpodobné, že by tento podíl šel na úkor italské společnosti ENI. Ruský Gazprom však zatím ještě s ENI ani neuzavřel dohodu o rozdělení zisků z projektu, rozsahu prací během výstavby a podílu obou stran v managementu

¹⁹⁹ Rozhovor s Velvyslancem se zvláštním posláním pro energetickou bezpečnost, MZV ČR, Václavem Bartuškou. V Praze, 9. listopadu 2009

²⁰⁰ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008.

²⁰¹ <http://eurodialogue.org/Russia-Joins-The-Samsun-Ceyhan-Pipeline>

²⁰² <http://www.gazprom.com/press/news/2009/december/article72371/>

projektu.²⁰³ Ve hře je také stále varianta protažení současného plynovodu Bluestream, který přivádí ruský plyn pod hladinou Černého moře do Turecka, až do Itálie a výstavba jeho druhé větve. Tím by ale Rusko přišlo o kýžený efekt obejití tranzitních zemí. Na druhou stranu by ušetřilo značné množství prostředků při realizaci tohoto projektu. Tuto možnost nastínil v první polovině roku 2009 i italský ministr ekonomického rozvoje Claudio Scajola.²⁰⁴ Rusko se o podobě svého jižního projektu stále ještě definitivně nerozhodlo, avšak zatím pro něj zůstává prioritní právě výstavba South Streamu po dně černého moře a s vyústěním v Bulharsku. Při tak velkých finančních nákladech je však nutné nejdříve zajistit rentabilitu projektu tím, že pro něj budou nalezeny na jedné straně dostatečné zdroje pro jeho naplnění a na straně druhé bude zajištěn odbyt tohoto plynu u evropských spotřebitelů. Při aktuálním poklesu evropské poptávky způsobeném ekonomickou krizí by bylo velmi obtížné zajistit si odbyt i pro původně plánovanou kapacitu 30 mld. m³, při navýšení kapacity na 63 mld. m³²⁰⁵ je to však za současných podmínek zcela nemožné, proto je zřejmé, že tento ruský projekt nebude v žádném případě dokončen v původně plánovaném termínu a jeho realizace bude odsunuta až na dobu po splnění výše uvedených podmínek. Co se týče možnosti naplnění plynovodu South Stream, bude pak záležet na ruských schopnostech zajistit si pro něj zdroje z kaspického regionu a střední Asie a uspět tak v konkurenčním boji nejen s EU, ale především s Čínou.

3.4. Střední Asie mezi Ruskem a Čínou

Jak již bylo uvedeno v kapitole věnované ropě, hraje i v případě zemního plynu střední Asie pro Rusko naprosto klíčovou roli při jeho úsilí zachovat a dále navyšovat dodávky zemního plynu evropským odběratelům. Klesající produkce stávajících ruských hlavních nalezišť, postupující plynofikace odlehlých regionů Ruska a celkový nárůst spotřeby zemního plynu na domácím trhu, budování nových exportních kapacit a snaha o zvětšení portfolia svých odběratelů plynu – všechny tyto faktory dávají středoasijskému plynu v očích Moskvy

²⁰³ Nabucco-Pipeline wird die wirtschaftlichste Route für kaspischen Gas nach Europa. RWE Supply and Trading GmbH. Presented in Essen. November 16, 2009

²⁰⁴ http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=axxR4_pOBkak

²⁰⁵ <http://www.gazprom.com/press/news/2009/december/article72371/>

prioritní význam. Nejdůležitější zemí z tohoto pohledu je pak pro Rusko Turkmenistán, jako největší producent zemního plynu v regionu.

V dobách SSSR měl Kreml kontrolu nad přírodními zdroji ve všech republikách. Po rozpadu Svazu o tuto kontrolu přišel, avšak neexistence infrastruktury způsobila, že středoasijské státy neměly jinou alternativu, než celou svou produkci exportovat do Ruska. Tato silná vyjednávací pozice pak dávala Moskvě možnost kupovat suroviny pocházející z celého kaspického regionu hluboko pod cenou a dále je obchodovat do Evropy za již tržní ceny. Levný středoasijský plyn tak umožnil Rusku generovat značné zisky z jeho vývozu. Proto se Rusko snažilo zajistit si veškerou produkci těchto zemí. Zvýšení dovozu zemního plynu ze střední Asie jako opatření nutné k zachování objemů exportu uvádí i energetická strategie Ruska do r. 2020 a také její nová verze do roku 2030. Dne 10. dubna 2003 pak podepsal Gazprom se společností Turkmenneftgaz smlouvu o dodávkách turkmenského plynu na 25 let podle které měl Gazprom odebírat od druhé poloviny tohoto desetiletí každoročně 50 - 70 mld. m³ zemního plynu. Podle této smlouvy byly také stanoveny ceny turkmenského plynu na 30 USD za 1000 m³ v roce 2003. V letech 2007 a 2008 pak vzrostla cena na 145 USD za 1000 m³, což ale pořád zůstávalo pod evropským standardem. Zvyšující se tlak Číny na získání zdrojů střední Asie a nutnost zajistit si potřebnou surovinu pro naplnění nových plynovodů, zejména Southstreamu, pak přiměly Gazprom uzavřít s Turkmenneftgazem novou dohodu, ve které byla zakotvena cena za turkmenský plyn od počátku roku 2009 na úrovni 300 USD za 1000 m³ ²⁰⁶. Přejít na tržní ceny má pak být jedním z ruských nástrojů, kterými se chce udržet nebo dokonce posílit dosavadní kontrolu nad středoasijskými a především turkmenskými zdroji. Dalším nástrojem k upevnění zmiňované kontroly měl být ruský podíl na výstavbě dvou nových klíčových plynovodů. Tím prvním je turkmenský plynovod Východ-Západ, jehož prostřednictvím je plánována doprava zemního plynu z nalezišť na východě země k pobřeží kaspického moře. Zde by nová infrastruktura navázala jednak na stávající soustavu plynovodů vedoucích do Ruska

²⁰⁶ Perspective of Caspian Oil and Gas Development. International Energy Agency Working Paper Series. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008

O dalších cca 45 USD stoupla tato cena po započtení tranzitních poplatků přes další středoasijské státy.

(plynovod Asie-Centrum) a také na druhý ze zamýšlených projektů – Příkaspický plynovod.²⁰⁷

V dubnu roku 2009 došlo k nehodě na stávajícím a stále jediném plynovodu přepravujícího turkmenský plyn do Ruska. Ze zapříčinění nehody se navzájem obviňovaly obě strany. Podle Turkmenistánu stál za nehodou neohlášený a náhlý pokles odběru plynu ze strany Ruska. Podle Moskvy pak špatný stav turkmenské soustavy. Bez přístupu na konkrétní místo nehody a k potřebné dokumentaci nelze určit skutečný souběh událostí, jež vedly k nehodě. Nicméně výsledkem bylo přerušení dodávek turkmenského plynu do Ruska. Rusku se toto přerušení velmi hodí, protože díky ekonomické krizi poklesl export plynu do Evropy a zároveň poklesly i ceny této suroviny. Rusko by tedy za normálních okolností muselo z Turkmenistánu odebírat značné množství velmi drahého plynu, pro který by v současné době nemělo odbyt. Na podzim roku 2009 došlo k několika jednáním mezi prezidenty obou zemí Dimitrijem Medveděvem a Gurbanguly Berdimuhamedovem, jež v samém závěru roku 2009 vyústily v podepsání nové dohody. Tato dohoda snižuje objem dodávek turkmenského zemního plynu do Ruska z 50 na 30 mld. m³ za rok. Zároveň došlo ke snížení ceny turkmenského plynu ze 300 na 240-250 USD za 1000 m³.²⁰⁸ Pro Rusko je z krátkodobého hlediska snížení dovozu turkmenského zemního plynu výhodné, avšak s ohledem na ruské infrastrukturní plány a na zpoždění v rozvoji klíčových ruských nalezišť je možné kvalifikovat novou dohodu jako ruskou strategickou prohru v boji o zdroje této země.

To, že se vyjednávání o nové smlouvě mezi Ruskem a Turkmenistánem protáhla na tři čtvrtě roku a fakt, že si Turkmenistán mohl dovolit nepřistoupit na první ruskou nabídku a v podstatě celou dobu zůstat bez příjmů z exportu zemního plynu do Ruska, jež jednoznačně tvoří základ turkmenské ekonomiky, způsobil nový Čínský faktor,²⁰⁹ který se objevil v oblasti zhruba na začátku nového tisíciletí. Čína doslova změnila geopolitické rozložení sil ve střední Asii, a to díky bleskové realizaci svých infrastrukturních energetických projektů. Čína již zrealizovala výstavbu ropovodu z Kazachstánu a 14. prosince 2009 proběhlo v Ašchabadu oficiální otevření plynovodu Turkmenistán-Uzbekistán-Kazachstán-Čína. Čína má při

²⁰⁷ High-level International Conference: Reliable and Stable Transit of Energy and its Role in Ensuring Sustainable Development and International Cooperation. Ashgabat, April 23-24, 2009

²⁰⁸ <http://www.lawtek.ru/news/tek/61890.html>

²⁰⁹ Čína si již dopředu předplatila dodávky plynovodem Turkmenistán-Uzbekistán-Kazachstán-Čína, což zajistilo Ašchabadu dostatek času a silnou vyjednávací pozici pro jednání o nové dohodě s Ruskem.

prosazování svého vlivu ve střední Asii a při soutěži o tamní energetické zdroje značnou výhodu nad Evropou, Spojenými státy i Ruskem, a to díky třem faktorům: rychlé jednání, prakticky neomezené finanční prostředky a schopnost garantovat bezpečnost místním režimům. Na rozdíl od Evropy, která není schopná zrealizovat svůj dlouhodobý projekt Nabucco, o kterém mluví již více než 10 let, byli Číňané schopni postavit a zprovoznit svůj plynovod během rekordně krátkého času. Navíc Čína je schopná zaplatit si dodávky od středoasijských producentů předem, což jí dává určitou garanci privilegovaného plnění kontraktů ze strany středoasijských zemí. Právě tento postup umožnil Turkmenistánu dříve nepředstavitelnou věc, a to tři čtvrtě roku trvajícím výpadkem dodávek do Ruska. Turkmenistán tak téměř po celý rok 2009 vyvážel jen nepatrné množství plynu do Íránu, přesto si byl díky předem zaplaceným prostředkům z Číny schopen zajistit potřebné finance pro chod své ekonomiky a nemusel ustupovat ruskému nátlaku při vyjednávání o novém kontraktu. Významným faktorem, který hraje ve prospěch Číny, je také schopnost této země zajistit potřebnou bezpečnost a stabilitu vládám středoasijských republik, a to bez jakéhokoliv vměšování do jejich vnitřních záležitostí. Proto se Čína stala také jedinou zemí, jejíž firmy dostaly licence na těžbu plynu v turkmenském vnitrozemí (on shore).²¹⁰ Čínské společnosti jsou tak přítomny po celé délce hranice s Uzbekistánem, což slouží jako ochranné pásmo proti případným teritoriálním či jiným nárokům Uzbekistánu v čele s prezidentem Islamem Karimovem. Čínský zájem a akceschopnost tak dávají poprvé v historii středoasijským zemím reálnou možnost diverzifikovat své odběratele a snížit tak doposud absolutní závislost na Ruské federaci v energetickém sektoru. Možnost diverzifikace dodávek plynu se ale netýká jen Turkmenistánu, ale také Kazachstánu, přes jehož území bude plynovod procházet. Kazachstán se dohodl s Čínou na výstavbě své části plynovodu v říjnu 2007 a již po dvou letech byl tento projekt zrealizován. Produkce Kazachstánu dosáhla v roce 2009 35,6 mld. m³ plynu, což byla zhruba polovina produkce sousedního Turkmenistánu.²¹¹ Dodávat svůj plyn do Číny chce i další středoasijská republika – Uzbekistán. Ten má podle oficiálních vyjádření vládních představitelů po dostavbě druhé větve zmiňovaného plynovodu Turkmenistán-Uzbekistán-Kazachstán-Čína naplánované na rok 2011 dodávat do Číny až 10 mld. m³ ročně.²¹² Větší nezávislost na Rusku vzešlá z diverzifikace směrů vývozu energetických

²¹⁰ High-level International Conference: Reliable and Stable Transit of Energy and its Role in Ensuring Sustainable Development and International Cooperation. Ashgabat, April 23-24, 2009

²¹¹ Новости Казахстана, 2. 11. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/60246.html>

²¹² Новости Казахстана, 2. 11. 2009. In <http://www.lawtek.ru/news/tek/60304.html>

surovin se již začala projevovat i mnohem větším sebevědomím středoasijských států. V dubnu 2009 uspořádal turkmenský prezident v Ašchabadu pod záštitou OSN mezinárodní konferenci věnovanou spolehlivosti tranzitu energetických surovin na světové trhy. Na této konferenci pak Gurbanguly Berdimuhamedov otevřeně a velmi tvrdě hovořil a potřebě diverzifikace turkmenských odběratelů a vyjádřil připravenost a ochotu podílet se i na evropském projektu Nabucco, pro který přislíbil až 10 mld. m³ plynu. Avšak jeho požadavek na to, aby evropské firmy postavily plynovod až k hranicím Turkmenistánu, se nezměnil.²¹³ Dalším důkazem o narůstajícím sebevědomí je pak přerušení jednání Turkmenistánu s ruským Gazpromem o stavbě nového Přikaspického plynovodu o kapacitě 20 mld. m³ ročně, jenž měl být dokončen v roce 2012. Došlo také k vyřazení Gazpromu z účasti na výstavbě turkmenského plynovodu Východ-Západ. Turkmenistán pak posiluje svoje diverzifikační možnosti i v jiných směrech. Na konci roku 2009 byla dokončena nová infrastruktura, která umožní dodávat do Íránu až 20 mld. m³ plynu ročně. Až doposud činily turkmenské dodávky do této země 8 mld. m³ a nyní se plánuje navýšení tohoto objemu reálně na 14 mld. m³ plynu ročně.²¹⁴

Rusko je tedy dnes v Turkmenistánu v defenzivní pozici a spuštění plynovodu do Číny se dá pokládat za jeho prohru. Nicméně Rusko v žádném případě nevyklízí středoasijské pozice, jen může dojít k přesměrování jeho hlavních aktivit na jiné země, na které může mít větší vliv – například na Uzbekistán nebo Kazachstán. Jasným důsledkem ztráty svých pozic v Turkmenistánu bude i zvýšený tlak na Ázerbájdžán, jehož zvyšující se plynová produkce bude hrát v každém případě významnou roli v některém z plánovaných nových projektů a je v nejlepším zájmu Ruska, aby tento plyn získalo pro svůj plynovod Southstream.

²¹³ High-level International Conference: Reliable and Stable Transit of Energy and its Role in Ensuring Sustainable Development and International Cooperation. Ashgabat, April 23-24, 2009

²¹⁴ <http://www.lawtek.ru/news/tek/60535.html>

Závěr

Pro současné Rusko jsou energetické suroviny základem jeho energetické, ekonomické a národní bezpečnosti. Vývoz těchto surovin se pak stal nástrojem pro ekonomickou konsolidaci státu a přinesl Rusku návrat jeho velmocenského postavení, o které přišlo po rozpadu Sovětského svazu. Není proto divu, že právě na energetický sektor se soustřeďuje hlavní pozornost státu a vládních struktur. Rusko si na počátku nového tisíciletí vytýčilo v energetickém sektoru základní cíle, jež v průběhu uplynulých deseti let systematicky naplňovalo. Tyto cíle byly pak kodifikovány v energetické strategii Ruska do roku 2020, schválené v roce 2003.²¹⁵ Hlavními úkoly vyplývajícími ze zmiňovaného dokumentu byly, kromě konsolidace energetického sektoru, právě opětovné získání kontroly nad exportní infrastrukturou dopravující ruské suroviny na světové trhy a provedení diverzifikace jako základního nástroje pro zvyšování energetické bezpečnosti. Z kombinace těchto dvou prioritních úkolů vyplynula pak reálná politika praktikovaná v ruském energetickém sektoru v posledních deseti letech. Touto politikou bylo provádění diverzifikace v rámci evropského exportního směru, což znamenalo výstavbu a projektování zcela nové exportní infrastruktury obcházející dosavadní tranzitní státy.

Díky realizaci nových infrastrukturních projektů a poklesu tempa růstu těžby ropy vyplývajícího z chybného technologického přístupu k rozvoji stávajících nalezišť a poddimenzování investic do rozvoje nových lokalit, tak došlo ke strukturální změně ruského ropného sektoru, kdy se ze základního problému, kterým byl nedostatek vývozních kapacit, stal problém nedostatečných produkčních kapacit schopných naplnit veškerou exportní infrastrukturu. Exportní infrastrukturní kapacity Ruské federace tak do konce roku 2010 překročí její produkční vývozní potenciál. Nedostatek vývozních kapacit, navíc vedoucích jen jedním směrem a závislých na množství tranzitních zemí, se tedy promění v nedostatek suroviny pro naplnění veškeré infrastruktury. Tato infrastruktura navíc povede, díky realizaci ropovodu VSTO, již více směry a bude zcela nezávislá na dalších zemích. Převaha volných exportních kapacit pak donutí Rusko optimalizovat své vývozní směry, což bude mít citelný dopad také na řadu evropských států situovaných především ve střední a východní části Evropy. Tento stav však také Rusku umožní využívat ropnou infrastrukturu jako

²¹⁵ Nové úkoly pro další období jsou pak identifikovány v energetické strategii Ruska do roku 2030 schválené v roce 2009. Tento dokument pak koncepčně navazuje na strategii z roku 2003 a především na výsledky jejího plnění.

strategickou kartu při zvyšování svého politického a ekonomického vlivu ve třetích zemích, opět převážně v již zmiňovaných regionech, neboť Rusko bude moci v případě potřeby přerušit dodávky do těchto zemí bez toho, aniž by ohrozilo export ke svým největším odběratelům a tím i příjmy svého státního rozpočtu. První fáze této kvalitativní změny ruského ropného sektoru bude dokončena v letech 2010 a 2011. Definitivně pak bude strukturální přeměna tohoto sektoru završena okolo roku 2015.

Stavba nové ropné infrastruktury nezatížené nutností průchodu přes tranzitní státy, a tak plně spadající pod kontrolu Ruska, společně se snahou o diverzifikaci svých odběratelů byly politickou prioritou nejvyšších ruských představitelů, což znamenalo a znamená realizaci ropných infrastrukturních projektů bez toho, aniž by byly nejdříve zajištěny zdroje pro jejich naplnění.

Rusko má z ekonomických důvodů zájem na udržení evropského směru, jako hlavního exportního směru své ropy, čemuž napovídá i charakter budovaných projektů (BTS a BTS II), jejichž realizací demonstrovala Moskva své odhodlání dostat export ropy do Evropy opět pod svou kontrolu. Značné úsilí a finanční prostředky, které při tom byly vynaloženy, tak jen potvrzují fakt, že i do budoucna počítá Rusko s Evropou, jako se svým prioritním odběratelem. Ovšem fakt, že v evropském směru vývozu nebylo zatím objeveno žádné nové unikátní naleziště a nové zdroje se nacházejí především ve východní části Sibiře, umožnil Moskvě splnit i další ze svých vytyčených cílů, a to diverzifikaci odběratelů jejich energetických surovin. Při stagnaci nebo snižování těžby na současných hlavních nalezištích, neexistenci nových významných těžebních lokalit v evropském směru vývozu a zpoždování při rozvoji východosibiřských surovinových základen si musí Rusko, proto aby bylo schopné reálně naplnit výše vytyčené cíle, což znamená zachování evropského směru exportu jako prioritního a zároveň provedení účelné diverzifikace prostřednictvím ropovodu VSTO, udržet a nebo ještě posílit kontrolu nad surovinovými zdroji střední Asie a jižního Kavkazu. V ropném sektoru je klíčovým partnerem Moskvy především Kazachstán, ale ze strategického důvodu má Kreml zájem i o kontrolu produkce a exportu ostatních zemí, zejména pak Ázerbájdžánu, který se v roce 2006, díky zprovoznění ropovodu BTC, stal při vývozu své ropné produkce na Moskvě téměř nezávislý. Ještě nebezpečnější je však z ruského pohledu fakt, že Ázerbájdžán realizací tohoto projektu umožnil získat větší nezávislost na Moskvě i ostatním producentům státům regionu. Zhoršená bezpečnostní situace na Kavkaze, na jejímž stavu se Rusko do značné míry podílelo, však částečně zpochybňuje bezpečnost

dodávek touto cestou. Vojenská operace ruské armády na území separatistických provincií Gruzie v srpnu 2008, byla pak pochopena státy kaspického regionu jako demonstrace ruské síly a schopnosti v případně nutnosti uspořádat záležitosti v této oblasti podle svých představ. Konkrétním výsledkem této operace bylo opětovné zvýšení exportu ázerbájdžánské ropy přes ruské území a zrušení několika energetických projektů a plánů Kazachstánu na území Gruzie. Z obecného hlediska je pak důsledkem zmiňované akce realistická politika kaspických zemí a zvýšení ochoty se za předpokladu ekonomických a tržních principů raději dohodnout s Moskvou, než riskovat zhoršení vlastní bezpečnostní situace a ohrožení stability svých dodávek jdoucích na světové trhy alternativními, tedy neruskými, cestami. Tato teze však platí především pro ruské soutěžení s Evropou či Spojenými státy. Za posledních deset let však vyrostl Rusku v konkurenční boji o zdroje střední Asie velmi silný soupeř, kterým se stala Čína. Čína má však v tomto boji nad Ruskem komparativní výhodu, protože jí jde především o získání surovin a tedy o ekonomické zájmy a zatím zde nemá politické ambice. Navíc má téměř neomezené finanční zdroje a je schopna nejen ve velmi krátké době zrealizovat plánované projekty, ale také zaplatit dopředu tržní ceny za velké objemy energetických surovin. To může pro Rusko znamenat do budoucna velký problém a dokonce přesměrování jeho zájmu i na prozatím z ruského pohledu druhořadé producenty této oblasti, což bude samozřejmě souviset i se zvýšením ekonomického a politického tlaku na tyto země.

Situace v ruském plynárenském sektoru je i přes mnoho společných rysů poněkud odlišná od sektoru ropného. I zde dochází v podstatě k plnění vytýčených cílů z energetické strategie z roku 2003, avšak charakter těchto cílů a tedy i dopady jejich realizace jsou jiné.

Na rozdíl od ropného sektoru, kde již probíhá nebo proběhla faktická realizace velkých projektů jako BTS, BTS II nebo VSTO s novými terminály v Primorsku, Ust' Luze a Kozminu bez toho, aniž by byla zapojena do průmyslové produkce, či vůbec objevena nová unikátní naleziště, je situace v plynovém sektoru značně odlišná. Rusko má totiž bezpochyby velké zásoby zemního plynu, které budou schopny zcela nahradit současná postupně se vyčerpávající naleziště. To, jak rychle toho bude možné dosáhnout, záleží na mnoha faktorech, v první řadě na domácích i světových poptávce a na rozhodnutí Kremlu přizvat či nepřizvat k rozvoji těchto nalezišť západní partnery. Nové plynárenské infrastrukturní projekty nejsou také, na rozdíl od již zmiňovaných projektů ropných, realizovány za každou cenu, aniž by byl předem nalezen zdroj jejich naplnění. To vyplývá i z odlišného přístupu Moskvy k oběma surovinám – ropě a plynu. Zatímco export ropy je Rusko schopné dostat

plně pod svojí kontrolu a z toho také vycházejí snahy o maximální přesměrování dosavadních toků, u plynu bude, díky dlouhodobé perspektivě zvyšování evropské poptávky i postupného osvojování unikátních nalezišť, Rusko nucené přibližně zachovat přepravu zemního plynu dosavadními směry, avšak s tím že veškeré nové objemy dodávek budou přepravovány prostřednictvím nových projektů. Tím dojde k přirozenému snížení procentuálního množství surovin přepravovaných přes území současných hlavních tranzitních zemí a tím i ke snížení ruské závislosti na těchto tranzitérech. Tomu, že chce Rusko využívat i nadále stávající tranzitní infrastrukturu, napovídá i nepolevující snaha o ovládnutí této infrastruktury ve třetích zemích, která se konkrétně projevuje například snahou podílet se na modernizaci ukrajinského tranzitního systému, nebo postupem při uzavírání nové smlouvy na dodávky plynu s Polskem. Přesto došlo v posledních deseti letech ke změně i v tomto ohledu, kdy se k dříve jasné prioritě ovládnutí plynové infrastruktury tranzitních států, přidala další a ještě významnější priorita, a to výstavba zcela nových infrastrukturních projektů obcházejících dosavadní tranzitní země.

V plynovém sektoru tedy nehrozí situace jako v sektoru ropném, kdy bude mít Rusko velké množství infrastruktury, ale málo zdrojů kterými by ji naplnilo, z čehož by pramenila nutnost optimalizovat své dosavadní vývozní trasy. Nová infrastruktura bude tak určena téměř výhradně pro nové zdroje plynu a nebude nahrazovat stávající exportní infrastrukturu jako takovou, ale pouze její další rozšiřování, které by bylo při absenci jiných projektů nezbytné pro export dodatečných objemů plynu pocházejících z nově zprovozněných těžebních lokalit. Tyto lokality se pak, narozdíl od ropného sektoru, nacházejí také v evropských částech Ruska, což do budoucna garantuje Rusku udržení evropského směru jako prioritní orientace svého vývozu zemního plynu.

Nové projekty mají pak zajistit, aby Rusko, které počítá s výrazným růstem svého exportu do Evropy do roku 2030, mohlo využít pro svůj plyn alternativní cesty transportu a nemuselo dále navyšovat objemy svého tranzitu přes Ukrajinu jako dominantního tranzitéra ruského plynu. Veškeré diverzifikační úsilí je tak prozatím spojeno pouze s diverzifikací v rámci evropského směru vývozu a ne tedy s reálnou diverzifikací odběratelů. K té bude moci dojít až v souvislosti s naplňováním cílů nové ruské energetické strategie schválené v roce 2009. Nástrojem pro tuto reálnou diverzifikaci pak bude například rozvoj výstavby závodů na zkapalňování zemního plynu.

Snahu nenavyšovat objemy plynu transportované přes tradiční tranzitní země, ale zároveň využít nové projekty pouze pro export nových zdrojů plynu, potvrzuje i reálný stav a pomalé tempo realizace ruských projektů. U plynovodu Jamal tak nebyla dokončena jeho druhá větev a místo toho Moskva rozhodla o realizaci jiného plynovodu - Nord Streamu. Realizace tohoto projektu je asi nejpravděpodobnější, i když je otázkou, zda budou postaveny zároveň obě větve nebo zůstane pouze u jedné, pro kterou je již v současné době nalezen zdroj zásobování. Na jihu je pak situace mnohem komplikovanější a nedá se počítat s dokončením South Streamu minimálně v příštích pěti letech. Důvodů je pak hodně. Od chybějících surovin, přes málo pokročilou fázi realizace, kdy ještě nebyla stanovena ani přesná trasa plynovodu, nedostatečnou současnou poptávku v Evropě, až po úvahy přetvořit South Stream do projektu Bluestream II, které nejsou však, díky velkému růstu ruské závislosti na tranzitu přes turecké území při uskutečnění této varianty, příliš pravděpodobné. Dalším faktorem, který v současné době brání realizaci South Streamu, je vysoká cena tohoto plynovodu a neschopnost Gazpromu a ENI vynaložit tak velkou sumu na jakýkoliv projekt, který z globálního měřítka nepatří rozhodně k největším projektům ani jedné ze zúčastněných společností.

Stejně jako v ropné oblasti je pak pro Rusko, především s ohledem na vybudování jeho jižního projektu, klíčová jeho schopnost zajistit si zdroje ze zemí střední Asie a jižního Kavkazu. V plynárenském sektoru je však ještě více patrná současná neschopnost Ruska prosadit se v soutěži o středoasijské zdroje a v této oblasti začalo ztrácet na svého hlavního konkurenta – Čínu. Snížení dodávek plynu z Turkmenistánu, jako klíčového ruského dodavatele ze zmiňované oblasti, a spuštění plynovodu dopravujícího turkmenský plyn do Číny dokresluje současnou ruskou prohru. O to více se však bude Moskva snažit získat zdroje z ostatních zemí, což může být především v případě Ázerbájdžánu na evropský úkor, neboť na jižním Kavkaze má Rusko nad Evropou strategickou převahu, a to i díky schopnosti použít v tomto regionu vojenskou sílu, jako prostředek řešení sporů.

V samém závěru této práce bych chtěl tedy ještě jednou stručně shrnout to, čeho Ruská federace v oblasti diverzifikace své energetické exportní infrastruktury v rámci evropského směru dosáhla a odpovědět na otázku položenou v úvodu. Rusko ukázalo, že je schopné splnit cíle vytýčené ve své energetické strategii a diverzifikovat exportní infrastrukturu v evropském směru tak, aby se zbavilo závislosti na tranzitních státech. Tato komplexní diverzifikace se mu však zdařila pouze v jednom ze dvou klíčových sektorů, a to v sektoru ropném.

Výsledkem tohoto úspěchu bude pro Moskvu zisk strategické výhody v oblasti střední a východní Evropy, kdy bude moci v případě potřeby použít ropné dodávky jako formu politického nátlaku. Dalším, již ne tak pozitivním, důsledkem bude chybějící produkční kapacita a nutnost zajištění energetických zdrojů mimo území Ruské federace. Pro Evropu pak bude znamenat tato strukturální změna ruského ropného sektoru v krátkodobém až střednědobém horizontu omezení či úplné zastavení dodávek ropy jižní větvi ropovodu Družba. V plynárenském sektoru pak nemá Rusko kapacitu na provedení stejně účinné diverzifikace, což znamená, že není schopné se ani do budoucna zbavit veškeré závislosti na tranzitu přes třetí země a nové infrastrukturní projekty budou sloužit převážně k transportu nových zdrojů. Proto je rychlost výstavby této infrastruktury vázána, narozdíl od ropného sektoru, kde se neuvažuje o velkém navýšení exportu, ale jde primárně o přesměrování stávajících toků ropy, nejprve na získání zdrojů pro její naplnění. Přesto však bude znamenat při plánovaném navýšení objemů exportu zemního plynu výstavba nové plynové infrastruktury procentuální snížení závislosti na tranzitních zemích, k čemuž by nedošlo, kdyby se Rusku nepodařilo naplnit cíle své energetické strategie a tyto projekty nezrealizovalo. To tedy potvrzuje počáteční tezi o rozdílném přístupu k diverzifikaci v ruském ropném a plynárenském sektoru i o kvalitativní změně v obou odvětvích, i když s výhradou, že v plynárenském sektoru probíhá tato změna pomaleji a má poněkud odlišný charakter. V každém případě se ale Rusku podařilo realizací infrastrukturních projektů zvýšit jeho energetickou bezpečnost, neboť tato realizace znamená a bude znamenat, v závislosti na sektoru, úplné či částečné snížení ruské závislosti na přepravě jeho energetických surovin přes území třetích zemí.

Resume

At the beginning of this decade the Russian leaders in Kremlin identified strategic goals for Russian energy sector for the upcoming period, in order to strengthen energy security of their country. Diversification and gaining control over the whole Russian export of energy resources have been at the top of the agenda during the last ten years. Based on combination of above-mentioned priorities, Kremlin's promoted policy has been the diversification within the European exports.

Structural change is evident at first in the Russian oil sector. Russia suffered from lack of export infrastructure at the end of 1990's. This fact limited export options of Russian companies and particularly income of the state budget. Moreover, Russia had to rely on number of transit states and was not able to deliver oil directly to its biggest consumers. This situation will dramatically change after completion of all main oil infrastructure projects – Baltic Pipeline System (already in service), Baltic Pipeline System II (2011-12 first stage, 2013 in full operation) and Eastern Siberia-Pacific Ocean (2009 first stage, 2015 in full operation). Construction of these pipelines was a high political priority which is why they were built without having even the required oil supply secured.

It caused that Russian export infrastructure capacity will exceed production capacity available for export in upcoming next few years. It leads to the optimization of export infrastructure in European direction, which could have bad impact on some European states, particularly in Central and Eastern Europe.

Situation in the Russian gas sector is a bit different. Giant gas fields have been discovered in the European part of the Russian Federation. These fields located in the Barents Sea or Yamal peninsula have potential to compensate falling productions on the current main fields and they are able to cover the future rises of Russian domestic as well as European consumption. However, Moscow wants to keep control over Russian strategic reserves of energy resources and does not permit foreign majors to become operators of the Russian key fields. This leads to a lack of investments to the development of these new fields and postponing of start of production on these fields. However, they have been identified as the main resources for new infrastructure projects and delays in development of these new gas resources meant also delays in infrastructure project. Construction of both new projects – South Stream and Nord Stream should help Russia to decrease dependence on Ukraine as a main transit state of Russian gas. (About 80% of Russian gas export goes through Ukrainian

territory.) The new infrastructure projects should not redirect current Russian export but they should provide an alternative route for added Russian gas production. This is a key difference in Russian diversification goals in gas and oil sector.

As I have already mentioned, Russia will have problems to find resources for its new infrastructure projects in both sectors. Assuring control over the energy resources in Central Asia may be a key factor allowing Russia to fulfill its contracts with European costumers. However, Russia has to face a rising activity of Chinese companies in that region. Serious Chinese interest in gaining energy resources of Central Asia has dramatically changed geopolitical situation in that region. Chinese pressure may lead to redirecting Russian activities from leading producing countries like Kazakhstan and Turkmenistan also to the smaller producers.

Seznam zdrojů

Primární prameny:

Энергетическая стратегия России на период до 2020 года

Энергетическая стратегия России на период до 2030 года

Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2006 гг. – Институт энергетической стратегии, М.: ИД «Энергия», 2007

Воропай, Н.И.: Энергетическая безопасность. Термины и определения.– М.: ИАЦ Энергия, 2005. ISBN: 5- 98420- 013- 9

Woehrel, S.: Russian Energy Policy toward Neighboring Countries. Congressional Research Service. Report for Congress NO.RL 34261. Washington, 2007

Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008

BP Statistical Review of World Energy. June 2009

Country Analysis Briefs. Azerbaijan. Energy Information Administration. Washington, D.C., 2009

IEA World Energy Outlook 2008. International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008. ISBN: 978-92-64-04560-6

Key World Energy Statistics 2008. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008

Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008.

Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2009.

International Energy Outlook 2008. Energy Information Administration. Washington, DC, 2008

EU Energy Policy Data. Commission Staff Working Document. SEC(2007) 12. Commission of the European communities. Brusel, 2007.

Государственное регулирование рынка нефти и газа в Российской Федерации. Сборник нормативно-правовых актов. Нестор Академик Паблишерз. Москва, 2005. ISBN: 5-901074- 32- 7

EU Energy in Figures 2009. European Commission, Directorate-General for Energy and Transport (DG TREN). Brussels, 2009

World Oil Outlook 2008. Organization of the Petroleum Exporting Countries. Vienna, 2008. ISBN: 978-3-200-01253-0

Russian Federation Regular Review 2007. Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects. PEEREA. 20007

Zpravodajství zastupitelských úřadů ČR týkající se plynové krize v lednu 2009. Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Odbor zpracování informací. Praha, 2009

Medium-Term Oil Market Report. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2009

Natural Gas Market Review 2009. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, ISBN: 2009. 978-92-64-06413-3

Keenan, Rita, Gikas, Antigone: Statistical aspects of the energy economy in 2008. In Statistics in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009. ISSN: 1977-0316

Kröppl, Christian: Statistical aspects of the Oil Economy in 2008. In Data in Focus. Eurostat, European Communities. Luxembourg, 2009. ISSN: 1977-0340

Agreement among the Republic of Austria, the Republic of Bulgaria, the Republic of Hungary, Romania and the Republic of Turkey regarding The Nabucco Project

Caspian Development Corporation. Cambridge Energy Research Associates. Cambridge, 2009

Pedersen, Niels B., Bjornmose, Jens, Turgot, Tatsiana, Hansen, Dinne S.: An Assessment of the Gas and Oil Pipelines in Europe. Directorate General for Internal Policies. European Parliament. Brussels, 2009

Komerční důsledky ruského ropovodu BPS-2. Channoil Consulting Ltd. London, 2007

Nařízení Prezidenta RF Vladimíra Putina z 11.01.2007 № Пр-56

Usnesení vlády RF z 18.05.2007 №621-p a z 26.11.2008 №1754-p, a z 14.05.2008 №ВП-П9-1пр

Федеральный закон от 29 апреля 2008 года N 57-ФЗ г. Москва О порядке осуществления иностранных инвестиций в хозяйственные общества, имеющие стратегическое значение для обеспечения обороны страны и безопасности государства

Monografie:

Litera, Bohuslav, Makyta Branislav, Hirman, Karel, Vykoukal Jiří, Wanner, Jan: Energie pro Evropu. Eurolex Bohemia. Praha, 2006. ISBN: 80- 86861- 70- 8

Кокошин Андрей: Международная энергетическая безопасность. Европа, Москва, 2006. ISBN: 5- 9739- 0078- 9

Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика / Союз нефтегазопромышленников России. - М.: Ист Брук, 2005. ISBN: 5- 903000- 01- 0

Плакицкий, Ю.,А : Закономерности развития мировой энергетики и их влияние на энергетику России. Энергия. Москва, 2006. ISBN: 5- 98420- 020- 1

Симонов Константин: Энергетическая сверхдержава. Алгоритм, Москва, 2006. ISBN: 5- 9265- 0269- 1

Клейнер, Г.Б., Беченов, А.Г., Петросян, Д. С.: Национальная безопасность России. Экономические и управленческие аспекты. Прима-Пресс. Москва, 2005. ISBN: 5-93310-070-6

Белоусенко, И.В., Дильман, М.Д., Попырин Л.С. Энергетическая безопасность единой системы газоснабжения России. Наука. Москва, 2005. ISBN: 5-02-034427-3

Яновский, А.Б., Саенко, В.В.: Стратегия развития нефтегазового комплекса России на период 2010-2015 гг. Энергия. Москва, 2005. ISBN: 598420-011-2

Зенц, В.В.: ЭнергодIALOG Европейский Союз-Российская Федерация. Вектор развития Евросоюза. Ин Энергетическая политика. Энергия. Москва, 2007. ISBN: 5-98908-012-3

Глушченко Ю. Н.: Европейский вектор нефтяной отрасли России. Российский институт стратегических исследований. Москва, 2007. ISBN: 5-7893-0092-8

Макаров, А. А.: Проблемы развития энергетики России. Электроэнергетика России в период до 2030 года: контуры желаемого будущего. Институт энергетических исследований РАН, Москва 2007. ISBN: 978-5-91438-002-8

Лузянин, С. Г.: Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на Большой восток 2004-2008. МГИМО, Москва, 2008

Яценко, М. А.: Нефть во внешнеэкономических связях России. Научная книга, Москва 2006. ISBN: 5-94935-122-3

Максимова, Маргарита: Глобальная энергетическая безопасность. Россия перед вызовом. Б: Год Планеты. Экономика, политика, безопасность. Институт мировой экономики и международных отношений РАН. Наука, Москва, 2007

Рогожин. А.А.: Евразия-конкуренция и сотрудничество. ИМЭМО РАН, Москва, 2007. ISBN: 5-9535-0111-0

Якунин, Порфирьев, Арбатов, Белова, Сулакшин, Фейгин: Энергетический вектор восточной геополитики России. Выбор путей транспортировки нефти на дальний восток, в Китай и страны АТР. Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. Экономика, Москва, 2006. ISBN: 5-282-02676-7

А. В. Торкунов: Энергетические измерения международных отношений и безопасности в восточной Азии. МГИМО. Москва, 2007. ISBN: 5-9732-0011-6

Barysch, Katinka: Pipelines, Politics and Power. The Future of EU-Russia Energy Relations. Centre for European Reform. London, 2008. ISBN: 978-1-901229-85-1

Studie:

Skinner, R., Arnott R.: The Oil Supply and Demand Context for Security of Oil Supply to the EU from the GCC Countries, Report, WPM 29. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2005. ISBN: 1 901 795 45 4

Monaghan, A.: Russian oil and EU energy security. Conflict Studies Research Centre, Defence Academy of the UK. Swindon. 2005

Moll, Jenifer: Blueprint for Russia. The Foreign Policy Centre. London, 2005. ISBN: 13: 978 1 903558 732

Милов Владимир: Проблемы энергетической политики России. Институт энергетической политики. Москва, 2005

Nabucco: The most commercial Southern Corridor gas pipeline project. RWE Supply and Trading GmbH. Presented in Essen. November 13, 2009

Lee, Julian: The key markets and alternative export routes for Caspian crude and products. Centre for Global Energy Studies. London. Presented on The First Caspian Oil Trading and Transportation Conference. Baku, April 23. – 24., 2007

Leijonhielm, Jan, Larsson Robert L.: Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers. FOI – Swedish Defence Research Agency. Stockholm, 2004. ISSN 1650-1942

Monaghan, Andrew: Stakhanov to the Rescue? Russian Coal and the Troubled Emergence of Russian Energy strategy. Defence Academy of the United Kingdom. 2007. ISBN: 978-1-905962-31-0

Lee, Julian: Can Kazakhstan export its future production? Centre for Global Energy Studies. London. Presented on Oil Gas and Natural Resources in Kazakhstan. London, June 28. – 30., 2006.

Kari, Liuhto: The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems. Pan-European Institute. Turku School of Economics. Finland, 2009

Larsson, Robert, L.: Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security. FOI – Swedish Defence Research Agency. Stockholm, 2007. ISSN: 1650-1942

Hill, Fiona: Energy Empire: Oil, Gas and Russian Revival. The Foreign Policy Centre. London, 2004. ISBN: 1 903558 38 7

de Haas, Marcel: Putin's External and Internal Security Policy. Defence Academy of the United Kingdom. 2005. ISBN 1-905058-02-0

Putin, Vladimir V.: Mineral and Raw Materials Resources and the Development Strategy for the Russian Economy. Saint Petersburg, 1999

Gomart, Thomas: Russian Foreign Policy: Strange Inconsistency. Defence Academy of the United Kingdom. 2006. ISBN: 1-905058-62-4

Fredholm, Michael: The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence? Defence Academy of the United Kingdom. 2005. ISBN: 1-905058-37-3

Larsson, Robert L.: Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier. FOI – Swedish Defence Research Agency. Stockholm, 2006. ISSN: 1650-1942

Milov, Vladimir: The Future of Russian Energy Policy. Presented in Brookings Institution. Washington, D.C., November 30, 2006.

Manoghan, Andrew: Russia and the Security of Europe's Energy Supplies: Security in Diversity. Defence Academy of the United Kingdom. 2007. ISBN: 978-1-905962-02-0

Nabucco-Pipeline wird die wirtschaftlichste Route für kaspischen Gas nach Europa. RWE Supply and Trading GmbH. Presented in Essen. November 16, 2009

Manoghan, Andrew: Russian Oil and EU Energy Security. Defence Academy of the United Kingdom. 2005. ISBN: 1-905058-48-9

Митрова Т.А.: Проблемы глобальной энергетической безопасности. ИНЭИ РАН. Москва, 2006

Парамонов, Владимир: Будущее поставок газа из Центральной Азии в Россию: экспертная оценка. Defence Academy of the United Kingdom. 2008. ISBN: 978-1-905962-37-2

Милов, Владимир: Проблемы энергетической политики. in: Рабочие материалы № 4, 2005. Московский центр Карнеги. Москва, 2005

Макарычев Андрей, Грин, Сэмюэл А. Перспективы прозрачности в российском ресурсодобывающем секторе. in: Рабочие материалы № 5, 2007. Московский центр Карнеги. Москва, 2007

Milov, Vladimir: Russia and the West. The Energy Factor. Centre for Strategic and International Studies. Washington, D.C., 2008

Perspective of Caspian Oil and Gas Development. International Energy Agency Working Paper Series. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008

Kupchynski, Roman: Gazprom's European Web. The Jamestown Foundation. Washington, D.C., 2009

Kupchynski, Roman: Russian LNG – The Future Geopolitical Battleground. The Jamestown Foundation. Washington, D.C., 2009

Ebel, Robert E.: The Geopolitics of Russian Energy. Looking Back, Looking Forward. A Report of the CSIS Energy and National Security Program. Centre for Strategic and International Studies. Washington, D.C., 2009. ISBN: 978-0-89206-582-0

Kassenova, Nargis: Kazakhstan and the South Caucasus Corridor in the Wake of the Georgian-Russia War. In EU-Central Asia Monitoring № 3, January, 2009. Centre for European Policy. Brussels, 2009

Nemtsov, Boris, Milov, Vladimir: Putin and Gazprom. An Independent expert report. Moscow, 2008

Stern, Jonathan: Future Gas Production in Russia: is the concern about lack of investment justified? Oxford Institute for Energy Studies. Oxford, 2009. ISBN: 978-1-901795-94-3

Periodika:

Gaffney, F.J.: In Search of Energy Security in The Washington Times. 14.6. 2005

Нефть и газ России. Лучшие рабочие материалы. Эксперт. Speciální vydání, duben, 2008

Internetove zdroje:

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60129.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61453.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61398.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61393.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61723.html>

<http://www.gazeta.ru/business/2009/12/28/3305232.shtml>

<http://www.gazeta.ru/business/2009/05/21/3174984.shtml?incut1>

<http://www.lawtek.ru/news/pravo/61596.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/54403>

<http://www.inthenationalinterest.com/Articles/November2005/November2005Balzer.html>

<http://www.47news.ru/2006/04/07/21985/>

<http://www.transneft.ru/projects/project/?zpID=4250>

<http://www.lawtek.ru/news/pravo/61431.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61826.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61066.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60872.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/59728.html>

<http://www.rg.ru/2008/05/07/investicii-fz-dok.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/59774.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60654.html>

<http://www.gazprom.ru/press/news/2009/february/article56940/>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60603.html>

<http://www.rian.ru/economy/20091231/202484034.html>

<http://www.nord-stream.com/en/our-company/shareholders.html>

<http://en.rian.ru/business/20091117/156871617.html>

http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/germany-grants-nord-stream-ag-permit-for-territorial-waters.html?tx_ttnews%5BbackPid%5D=1&cHash=b5b181ca1d

http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/russia-issues-permit-to-nord-stream.html?tx_ttnews%5BbackPid%5D=1&cHash=3c43a00ccf

http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/sweden-and-finland-grant-permits-to-nord-stream.html?tx_ttnews%5BbackPid%5D=1&cHash=284629a711

<http://www.gazprom.com/press/news/2009/december/article72371/>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61783.html>

<http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/>

<http://eurodialogue.org/Russia-Joins-The-Samsun-Ceyhan-Pipeline>

http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=axxR4_pOBkak

<http://unian.net/ukr/news/news-355603.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/61890.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60246.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60304.html>

<http://www.lawtek.ru/news/tek/60535.html>

Konference, zasedání:

Energy Security Conference. The Heritage Foundation. Washington DC, July 14, 2005

High-level International Conference: Reliable and Stable Transit of Energy and its Role in Ensuring Sustainable Development and International Cooperation. Ashgabat, April 23-24, 2009

Joint EU-Ukraine International Investment Conference on the Modernisation of Ukraine s Gas Transit System. Brussels, March 23, 2009

Southern Corridor Summit. Prague, May 8, 2008

12th annual meeting Central and Eastern European Refining and Petrochemicals. Prague, October 14-15, 2009

Zasedání Gas Coordination Group. Brussels, 9. ledna, 2009

Zasedání General Affairs Council. Praha, 8. ledna, 2009

9. energetický kongres ČR. Změna klimatu a energetika – ekonomické a bezpečnostní souvislosti. Praha, březen 10 – 12, 2009

All for Power 2009 Conference. Výstavba klasických a jaderných energetických zdrojů. Praha, 12. listopadu, 2009

Energy Summit Natural Gas for Europe: Security and Partnership. Sofia, April 24-25, 2009

Sixth meeting of the EU-OPEC Energy Dialogue. Vienna, June 23, 2009

Fourth meeting of the EU-Russia Permanent Partnership Council on Energy. Moscow, April 30, 2009

Second High Level Energy Working Group Meeting of V4 Countries. Budapest, November 6, 2009

Zasedání Rady pro dopravu, telekomunikace a energetiku – část energetika. Brusel, 8. Prosince, 2008

Zasedání Rady pro dopravu, telekomunikace a energetiku – část energetika. Brusel, 12. ledna, 2009

Zasedání Gas Coordination Group. Brusel, 19. ledna, 2009

Zasedání Gas Coordination Group. Brusel, 18. června, 2009

Rozhovory:

Rozhovor s ředitelem Odboru plynárenství a kapalných paliv ministerstva průmyslu a obchodu ČR, Janem Zaplatílkem. v Praze, 9. září 2009

Rozhovor s Operating managerem společnosti MERO ČR, Ondřejem Šmolíkem. V Praze, 13. říjen 2009

Rozhovor s výkoným ředitelem Lukoilu pro střední a východní Evropu a Belgii, Denisem Ryupinem. V Praze, 27. srpna, 2009

Rozhovor s Velvyslancem se zvláštním posláním pro energetickou bezpečnost, MZV ČR, Václavem Bartuškou. V Praze, 9. listopadu 2009

Rozhovor s Mimořádným a zplnomocněným velvyslancem Republiky Ázerbájdžán v ČR, Tahirem T. Taghizadehem. V Praze, 20. října, 2009

Rozhovoru s velvyslancem pro energetickou bezpečnost, Ministerstva zahraničních věcí Švédska, Mikaelem Erikssonem. Stockholm, 13. listopadu, 2009

Rozhovor se zástupcem generálního ředitele společnosti Naftohaz Ukrainy, Vadimem Čuprunem. V Kyjevě, 17. září, 2009

Rozhovor s ředitelem mezinárodního oddělení společnosti UkrTransNafta, Michaiem Kravčenkem. V Kyjevě, 17. září, 2009

Rozhovor se seniorním analytikem ropného sektoru Výzkumné divize OPEC, Nimat B. Abu Al-Soofem. Ve Vídni, 23. června, 2009

Rozhovor s ředitelem Odboru statistiky OPEC, Fuad Al-Zayerem. Ve Vídni, 23. června, 2009

Rozhovor s ředitelem Odboru exportu plynu do zemí severní a jihozápadní Evropy společnosti Gazprom Export, Olegem Ustjužaninem. Brusel, 19. ledna, 2009

Rozhovor s hlavním Inženýrem společnosti UkrTransGas, Michailo Bekkerem. Brusel, 9. ledna, 2009

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Těžba ropy v RF v mil. t

Tabulka č. 2: Vývoz ropy z RF za rok 2007 v tis. t

Tabulka č. 3: Těžba plynu v RF společností Gazprom v mld. m³

Tabulka č. 4: Těžba plynu v RF nezávislými společnostmi v mld. m³

Seznam příloh

Příloha č. 1: Mapa stávajících i plánovaných ropovodů

Příloha č. 2: Mapa stávajících i plánovaných plynovodů

Příloha č. 3: Mapa plynovodů Nord Stream, South Stream a Nabucco

Příloha č. 4: Mapa ropovodu Východní Sibiř-Tichý oceán

Tabulky

Tabulka č. 1: Těžba ropy v RF v mil. t

Нефтяные компании	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.
Россия, всего	323,5	348,1	379,6	421,3	459,3	470,2	480,5	491,3
в том числе:								
нефтяные компании	276,1	301,6	335,6	382,7	421,0	432,5	439,5	440,8
ОАО «НК «Роснефть»	13,4	14,9	16,1	19,6	21,6	74,4	85,7	110,4
ОАО «ЛУКОЙЛ»	57,7	62,9	75,2	78,9	84,1	87,8	91,1	91,4
ОАО «ТНК-ВР Холдинг»	36,2	40,6	37,5	43,0	49,4	54,0	68,4	69,4
ОАО «Сургутнефтегаз»	40,6	44,0	49,2	54,0	59,6	63,9	65,6	64,5
ОАО «Газпром нефть»	17,2	20,6	25,4	31,4	34,0	33,0	32,7	32,7
ОАО «Татнефть»	24,3	24,6	24,6	24,7	25,1	25,3	25,4	25,7
ОАО «НГК «Славнефть»	13,6	14,9	14,6	18,1	22,0	24,2	23,3	20,9
ОАО «НК «Руснефть»	-	-	-	2,0	6,6	12,2	14,8	14,2
ОАО «АНК «Башнефть»	11,9	11,9	12,0	12,0	12,1	11,9	11,7	11,6
ОАО «НК «ЮКОС»*	49,6	58,1	64,8	80,4	85,7	24,5	21,5	-
«СИДАНКО»**	11,6	9,1	16,2	18,6	20,8	21,3	-	-
Газпром	10,1	10,2	11,5	11,0	12,4	12,8	13,4	13,2
Прочие производители	35,0	34,0	30,6	25,3	23,5	22,1	22,5	23,5
Операторы СПП	2,3	2,3	1,9	2,3	2,4	2,8	5,1	13,8

* до 2007 г. данные по ОАО «НК «ЮКОС» рассматриваются отдельно

** данные по «СИДАНКО» учитываются в статистике по «ТНК-ВР» только с 2006 г.

Tabulka č. 2: Vývoz ropy z RF za rok 2007 v tis. t

		Декабрь 2007г.	С начала года
1.= 2.+3.	Вывоз нефтяного сырья всего	21 965,6	268 218,3
2.	Экспорт нефтяного сырья России	17 886,9	217 683,0
2.1.	Производители России по системе АК «Транснефть» всего	16 215,1	197 345,5
	ОАО «НК «РОСНЕФТЬ»	4 209,6	48 975,6
	ОАО «ЛУКОЙЛ»	2 891,1	36 179,7
	ОАО «Сургутнефтегаз»	2 753,9	32 881,4
	ОАО «ТНК-ВР Холдинг»	2 440,9	31 474,1
	ОАО «НГК «Славнефть»	264,5	5 257,5
	ОАО «Татнефть»	1 101,9	11 717,0
	ОАО «АНК «Башнефть»	370,0	4 380,2
	ОАО «Газпром нефть»	1 101,4	13 583,2
	ОАО «НК «Русснефть»	376,6	5 002,5
	ГАЗПРОМ	7,3	455,6
	Операторы соглашений о разделе продукции	74,0	953,8
	Прочие нефтедобывающие организации	624,0	6 484,8
2.2.	Производители России входя систему АК «Транснефть»	1 671,8	19 504,7
2.3.	Вывоз с объектов переработки входя систему АК «Транснефть»	0,0	832,8
3.	Вывоз нероссийских ресурсов всего	4 078,6	50 535,4
3.1.	Транзит ресурсов всего	3 848,8	47 735,9
3.1.1.	Транзит ресурсов по системе АК «Транснефть»	1 836,7	22 563,4
	в т.ч. Азербайджан	82,5	2 228,7
	Казахстан	1 754,2	20 334,8
	Туркмения	0,0	0,0
3.1.2.	Транзит Казахстана по системе КТК	2 012,1	25 172,4
3.2.	Рекспорт казахстанского ресурса по ж/д из Оренбурга	105,5	2 111,9
3.3.	Экспорт нефти Белоруссии по системе АК «Транснефть»	124,4	687,6
	<i>Справочно:</i>		
4. = 2.1.+ 3.1.1.+3.3.	Вывоз всего по системе АК «Транснефть»	18 176,1	220 596,6

Tabulka č. 3: Těžba plynu v RF společností Gazprom v mld. m3

Предприятия	2005 г.	2006 г.	2007 г.
ООО «Газпром Добыча Ямбург»	238,4	230,6	222,3
ООО «Уренгойгазпром»	139,5	138,9	140,8
ООО «Надымгазпром»	63,4	62,8	61,6
ООО «Ноябрьскгаздобыча»	43,5	52,8	52,3
ООО «Оренбурггазпром»	18,3	18,1	18,1
ООО «Пургаз добыча»	15,9	15,6	15,5
ЗАО «ПУРГАЗ»	7,7	7,7	15,0
ООО «Астраханьгазпром»	11,9	11,9	12,0
ООО «Нортгаз»	0,0	3,8	3,4
ОАО «Томскгазпром» (Востокгазпром)	3,5	3,3	3,1
ООО «Севергазпром»	2,8	2,7	2,0
ООО «Севернефтегазпром»	0,0	0,0	1,3
ООО «Кубаньгазпром»	1,3	1,1	1,0
ООО «Газпромпереработка»	0,0	0,0	0,7
ЗАО «Стимул»	0,4	0,5	0,6
ООО «Кавказтрансгаз»	0,3	0,3	0,3
ООО «Тюменьтрансгаз»	0,04	0,05	0,04
ОАО «Газпром», всего	547,9	550,3	550,1

Tabulka č. 4: Těžba plynu v RF nezávislémi společnostmi v mld. m3

Компания	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.
ОАО «НОВАТЭК»	2,9	6,9	11,6	17,8	20,4	25,0	28,8	28,5
ОАО «НК «Роснефть»	5,6	6,1	6,5	7,0	9,4	13,0	13,6	15,5
ОАО «Сургутнефтегаз»	11,1	11,1	13,3	13,9	14,3	14,3	14,6	14,1
ОАО «ЛУКОЙЛ»	3,6	4,3	4,1	4,8	5,0	5,7	14,1	13,7
ОАО «ТНК-ВР Холдинг»	2,7	4,3	3,7	4,9	5,9	8,7	8,7	8,6
ОАО «Газпром нефть»	-	-	-	2,0	2,0	2,0	2,1	1,8
ЗАО «Роспан Интернешнл»	3,1	3,1	1,5	1,5	2,9	1,8	3,1	1,6
ЗАО «ПУРГАЗ»**	14,0	14,3	10,7*	7,3	7,5	7,4	7,4	-
ЗАО «Нортгаз»***	-	0,4	3,9	4,0	3,7	3,2	-	-
Прочие	12,5	9,8	12,6	12,1	11,8	4,5	8,1	8,8
Всего	55,5	60,3	67,9	75,3	82,9	85,6	100,5	92,8

* - со второго полугодия 2002 г. без учета доли ОАО «Газпром» (51%)

** - с 2007 г. данные по ЗАО «ПУРГАЗ» учитываются в статистике ОАО «Газпром»

*** - с 2005 г. добыча ЗАО «Нортгаз» включена в статистику по ОАО «Газпром»

Přílohy

Příloha č. 1: Mapa stávajících i plánovaných ropovodů kaspické oblasti



Příloha č. 2: Mapa stávajících i plánovaných plynovodů



Příloha č. 3: Mapa plynovodů Nord Stream, South Stream a Nabucco



Пříloha č. 4: Мапа ropоводу Východní Sibiř-Tichý oceán

